

Erken Çocuklukta Özel Eğitim

Editör
Yeşim FAZLIOĞLU
Trakya Üniversitesi

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-362-042-4	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Erken Çocuklukta Özel Eğitim	47518
Editör	Baskı ve Cilt
Yeşim FAZLIOĞLU	Vadi Matbaacılık
ORCID iD: 0000-0002-3970-7084	Bisac Code
Yayın Koordinatörü	EDU000000
Yasin DİLMEN	DOI
	10.37609/akya.4196

Kütüphane Kimlik Kartı

Erken Çocuklukta Özel Eğitim / ed. Yeşim Fazlıoğlu .
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
574 s. : tablo, şekil ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253620424

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Yayınevi

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Erken çocukluk dönemi, insan gelişiminin en hızlı ve en kritik evresini temsil etmektedir. Bu dönemde edinilen deneyimler; bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve motor gelişimin temelini oluşturmakta, yaşam boyu öğrenme ve uyum becerilerini derinden etkilemektedir. Özellikle özel gereksinimli çocuklar açısından erken yıllar, yalnızca gelişimsel farklılıkların fark edilmesi için değil, aynı zamanda bu farklılıkların desteklenmesi ve potansiyelin en üst düzeye çıkarılması için eşsiz bir fırsat sunmaktadır.

Son yıllarda özel eğitim alanında yaşanan dönüşüm, bireyi yalnızca eksiklikleri üzerinden tanımlayan yaklaşımlardan uzaklaşarak, güçlü yönleri merkeze alan ve farklılıkları doğal bir insan çeşitliliği olarak kabul eden bir anlayışa doğru evrilmiştir. Bu bağlamda nöroçeşitlilik perspektifi, her çocuğun kendine özgü bir gelişim yolu olduğunu vurgulamakta; eğitim ve müdahale süreçlerinin bireyselleştirilmesi gerektiğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

Bu kitap, erken çocukluk döneminde özel gereksinimli çocukların desteklenmesine yönelik güncel bilimsel bilgi, kuramsal çerçeve ve uygulama örneklerini bir araya getirme amacıyla hazırlanmıştır. Kitabın birinci bölümünde erken çocuklukta özel eğitimin tarihsel gelişimi, erken tanı ve değerlendirme süreçleri, disiplinler arası yaklaşımlar, aile katılımı, kapsayıcı eğitim ve teknoloji destekli öğrenme gibi temel konular ele alınmıştır. Ayrıca aile-çocuk etkileşimi, günlük yaşam becerilerinin desteklenmesi ve oyun temelli öğretim gibi uygulamaya dönük başlıklara da yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise erken çocukluk döneminde karşılaşılan farklı özel gereksinim türleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Zihinsel, fiziksel, işitme ve görme yetersizliklerinden otizm spektrum bozukluğuna, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğundan öğrenme güçlüğü riskine kadar geniş bir yelpazede çocukların gelişimsel özellikleri ve eğitimsel gereksinimleri ele alınmıştır. Bunun yanı sıra üstün yetenekli çocuklar ve süreğen hastalığı olan bireyler gibi farklı gelişim profillerine sahip çocuklara da kapsamlı biçimde yer verilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri, yalnızca akademik bir kaynak sunmak değil; aynı zamanda sahada çalışan uzmanlara, öğretmenlere ve ailelere yol gösterici, uygulanabilir ve bütüncül bir rehber oluşturmaktır. Bu doğrultuda kitapta kuramsal bilginin yanı sıra uygulamaya dönük öneriler ve güncel yaklaşımlar dengeli bir biçimde sunulmaya çalışılmıştır.

Önsöz

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara, alana katkı sunan araştırmacılara ve en önemlisi bizlere ilham veren çocuklara teşekkür ederiz. Umudumuz, bu eserin erken çocuklukta özel eğitim alanına katkı sağlaması ve her çocuğun hak ettiği destekleyici, kapsayıcı ve nitelikli eğitim ortamlarına ulaşmasına küçük de olsa bir katkı sunmasıdır.

Mayıs 2026

Editör

Prof.Dr Yeşim FAZLIOğLI

İÇİNDEKİLER

KISIM 1: ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİM GİRİŞ

Bölüm 1	Erken Çocuklukta Özel Eğitimin Tarihçesi ve İyi Örnekler.....3 <i>Şenay BULUT PEDÜK</i> <i>Emel ÖZDEMİR</i>	
Bölüm 2	Nöroçeşitlilik Perspektifinden Erken Tanı Ve Değerlendirme Süreçlerinin Önemi31 <i>Zülfıye Gül ERCAN</i>	
Bölüm 3	Erken Müdahalede Disiplinlerarası Yaklaşımlar55 <i>Nur ERDEM</i> <i>Aylin GEREKLİ</i>	
Bölüm 4	Özel Gereksinimli Çocukların Erken Çocukluk Dönemi Eğitimi: Türkiye’de Yasal Çerçeve ve Mevzuat <i>Feyza Nazan GÜNDÜZ</i>	
Bölüm 5	Erken Yıllarda Aile ve Çocuk Etkileşiminin Desteklenmesi.....93 <i>Bahar DAĞ</i> <i>Yeşim FAZLIOĞLU</i>	
Bölüm 6	Aile Eğitimi ve Kültürel Çeşitlilik..... 111 <i>Havise GÜLEÇ</i> <i>Özge ÖZKAN KILIÇ</i>	
Bölüm 7	Erken Çocuklukta Günlük Yaşam Becerilerinin Desteklenmesi 137 <i>Hatice TANIK</i>	
Bölüm 8	Özel Gereksinimli Çocuklarda Cinsel Kimliği Öğrenme..... 153 <i>Şenay BULUT PEDÜK</i> <i>Emel ÖZDEMİR</i>	
Bölüm 9	Oyun Temelli Öğretim..... 171 <i>Özgür KURT</i> <i>Nilüfer Sivrikaya TOKGÖZ</i>	
Bölüm 10	Özel Eğitimde Doğal Öğretim Yöntemleri..... 189 <i>Ahmet Yalçın HOCAOĞLU</i>	
Bölüm 11	Video Teknolojisi ile Öğretim205 <i>Mehmet YAVUZ</i> <i>Sefa Sanem POLAT</i>	
Bölüm 12	Erken Çocuklukta Kapsayıcı Eğitim: Özel Gereksinimli Çocuklar İçin Evrensel Tasarım Yoluyla Öğrenme (UDL)223 <i>Tringa SHPENDİ ŞİRİN</i>	

Bölüm 13	Erken Müdahalede Aile Merkezli Müdahaleler.....	243
	<i>Zeynep ÇAM ALEGÖZ</i>	
Bölüm 14	Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim Kaynaştırma Ortamında Özel Gerekli Çocukların Desteklenmesi	257
	<i>Ebrahim MOHAMMADZADEH SARDROUD</i>	
	<i>Yakup BURAK</i>	

KISIM 2: ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL GEREKSİNİM TÜRLERİ

Bölüm 15	Çoklu Yetersizliği Olan Çocuklar.....	285
	<i>Emine AYYILDIZ</i>	
Bölüm 16	Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar.....	295
	<i>Seda BEKTAŞ</i>	
Bölüm 17	Fiziksel Yetersizliği Olan Çocuklar	319
	<i>Pınar BAŞAR ŞENYILMAZ</i>	
Bölüm 18	İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar.....	337
	<i>Memduha TAŞ</i>	
	<i>Başak Seçmen DAŞCI</i>	
Bölüm 19	Dil Konuşma Güçlüğü Olan Küçük Çocuklar ve Aileleri	363
	<i>Şule YILMAZ</i>	
Bölüm 20	Üstün Yetenekli Çocuklar.....	387
	<i>Hakan SARIÇAM</i>	
	<i>Yeşim FAZLIOĞLU</i>	
Bölüm 21	Süreç Hastalığı Olan Çocuklar	421
	<i>Gökçen İLHAN ILDIZ</i>	
Bölüm 22	Erken Çocukluk Döneminde Görme Yetersizliği	447
	<i>Ersin ATEŞ</i>	
Bölüm 23	Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar.....	473
	<i>Gülşen ŞENCAN</i>	
	<i>Yakup BURAK</i>	
Bölüm 24	Erken Çocuklukta Öğrenme Güçlüğü Riski	519
	<i>İrem GİRGİN AKSU</i>	
	<i>Aise OMER CHASAN ACHMET</i>	
	<i>Stavros FRAGKOS</i>	
Bölüm 25	Erken Çocuklukta DEHB Olan Çocuklar	545
	<i>Büşra KOÇ ÇINAR</i>	
	<i>Cihan SERT</i>	

YAZARLAR

Uzm. Aise OMER CHASAN ACHMET
Özel Eğitim Öğretmeni, Trakya Üniversitesi
Engelli Çalışmaları Doktora Öğrencisi

**Bilim Uzm. Öğretmen İrem GİRGİN
AKSU**
Trakya Üniversitesi Engelli Çalışmaları
Doktora Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÇAM ALEGÖZ
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD

Dr. Öğr. Üyesi Ersin ATEŞ
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD

Dr. Öğr. Üyesi Emine AYYILDIZ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Temel Eğitim
Bölümü

Öğr. Gör. Seda BEKTAŞ
Trakya Üniversitesi Keşan Meslek
Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Pr.

Doç. Dr. Yakup BURAK
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi Eğitimi AD

Büşra KOÇ ÇINAR
Milli Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim
Öğretmeni

Arş. Gör. Bahar DAĞ
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi Eğitimi AD

Başak Seçmen DAŞCI
Milli Eğitim Bakanlığı

Prof. Dr. Zülfiye Gül ERCAN
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi Eğitimi AD

Dr. Öğr. Gör. Nur ERDEM
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz
Dili Eğitimi AD

Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi Eğitimi AD

Doç. Dr. Stavros FRAGKOS
Prof. Dr. Demokritos Trakya Üniversitesi

Uzm. Aylin GEREKLİ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Havise GÜLEÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD

Dr. Öğr. Üyesi Feyza Nazan GÜNDÜZ
Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin
Engelliler Eğitimi AD

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yalçın HOCAOĞLU
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen İLHAN İLDİZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sağlık
Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Çocuk
Gelişimi Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZKAN KILIÇ
Trakya Üniversitesi, Keşan Meslek
Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KURT

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr.

Isil MİRİTZİ MOUSTAFA

Trakya Üniversitesi İnterdisipliner Engelli
Çalışmaları AD, Doktora Programı Öğrencisi

Emel ÖZDEMİR

Trakya Üniversitesi, Doktora öğrencisi

Doç. Dr. Şenay BULUT PEDÜK

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi Eğitimi AD

Arş. Gör. Dr. Sefa Sanem POLAT

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin
Engelliler Eğitimi AD

Ebrahim MOHAMMADZADEH

SARDROUD

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul
Öncesi, Doktora Öğrencisi

Prof. Dr. Hakan SARIÇAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
AD

Araş. Gör., Cihan SERT

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Zihin
Engelliler Eğitimi AD

Arş. Gör. Gülşen ŞENCAN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr.

Dr. Fzt. Pınar BAŞAR ŞENYILMAZ

Trakya Üniversitesi

Dr. Tringa SHPENDİ ŞİRİN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Öğretmenliği Pr.

Dr. Hatice TANIK

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr.

Dr. Öğr. Üyesi Memduha TAŞ

Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Odyoloji AD

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Sivrikaya TOKGÖZ

Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri
Fakültesi, Spor Yönetim Bilimleri AD

Doç. Dr. Mehmet YAVUZ

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin
Engelliler Eğitimi AD

Doç. Dr. Şule YILMAZ

Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Odyoloji AD

Bölüm 1

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİMİN TARİHÇESİ VE İYİ ÖRNEKLER

Farklı, ama eksik değil.

Temple Grandin

Şenay BULUT PEDÜK¹
Emel ÖZDEMİR²

Giriş

Öğrenmeye meraklı, sürekli gelişen ve değişen rengârenk dönem, erken çocukluk doğumla başlar. Annesinin beslediği, altını temizlediği, bağımsız hareket edemeyen bebek; yavaş yavaş bağımsız yemek yiyebilmeyi, konuşmayı, oyun oynamayı, arkadaş edinmeyi ve sosyal hayatın kurallarına uyabilmeyi öğrenir. Bilişsel, fiziksel ve psikolojik olgunluğa eriştiğinde temel eğitime başlar. Elbette bu yolculuk her çocuk için aynı şekilde seyretmeyebilir. Bu yolculukta bazen doğum öncesi, doğum sırasında, bazen de doğum sonrasında bazı şeyler yolunda gitmeyebilir ve bu durum çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebilir. Her çocuğun biricik olduğu bu dünyada, özel gereksinimleri olan çocuklar normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla kendilerine özgü özellikleriyle daha da özel bir konumda varlık gösterirler (Akçamete, 2019; Sazak Pınar, 2006; Tomris & Çelik, 2022).

Erken çocukluk dönemi çocuğun gelişiminin bilişsel, sosyal, duygusal ve motor becerilerinin kazanıma açık olduğu ve hızlı geliştiği kritik bir dönemdir. Bu süreçte çocuklar, doğuştan getirdikleri bireysel özellikler ve ailelerinden edindikleri yaşantılar doğrultusunda birbirlerinden farklı gelişimsel özellikler göstermektedir. Ancak beklenen gelişimsel becerileri edinmede güçlük yaşayan, gelişimsel risk taşıyan ya da özel ihtiyacı olan çocukların erken dönemde tanılanması ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitim almaları için yönlendirilmesi

¹ Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, senaybulutpeduk@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6727-3298

² Doktora öğrencisi., Trakya Üniversitesi, emelozdemir@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3310-2508

alan ve bireyselleştirilmiş eğitim planlarına dayanan bir yapıdadır (MEB, 2021). Programlar Türkiye’de ilk kez erken çocukluk özel eğitimini resmî ve sistematik bir yapıya kavuşturmuştur.

Türkiye’de uygulanan bu programlar, özellikle aile merkezli yaklaşımı ve erken müdahale vurgusu ile dikkat çekmektedir. Ailelerin eğitim sürecine aktif katılımı, çocukların gelişimsel kazanımlarını destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca programların hem ev temelli hem de kurum temelli uygulamaları içermesi, hizmetlerin erişilebilirliğini artırmaktadır (Sucuoğlu & Kargın, 2014). Türkiye’de geliştirilen erken çocukluk özel eğitim programlarının, uluslararası yaklaşımlar ile benzer biçimde aile katılımı, erken müdahale ve bireyselleştirme ilkelerine dayandığı görülmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda yeniden Güncellenmiş Erken Çocukluk Özel Eğitim Programı (0–36 Ay), Güncellenmiş Okul Öncesi Özel Eğitim Programı (37–78 Ay) taslakları 2025 yılında kamuoyuna sunulmuştur (URL-3).

KAYNAKÇA

- Ackah-Jnr, F. R. (2020). Inclusive education, a best practice, policy and provision in education systems and schools: The rationale and critique. *European Journal of Education Studies*, 6(10), 171-183. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3605128>
- Akagündüz, D., & Aksoy, A. B. (2020). Duyu eğitimi programı'nın korunma ve bakım altındaki bebeklerin motor gelişimine etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 133-144.
- Akçamete, G. (2019). Özel Gereklinimi Olan Bireyler. Ü. Şahbaz (Ed.), *Özel Eğitim ve Kaynaştırma*. (ss. 2-38) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Arđianingsih, F., Ashar, M., & Wijastuti, A. (2023). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Kapsamlı Müdahale İçin Bir TEACCH Sınıf Modeli. *Sürdürülebilirlik ve Çeşitlilik için Eğitim Dergisi*. 1 (2), 138–154. <https://doi.org/10.57142/jesd.v1i2.53>
- Bahap-Kudret, Z. (2022). *Erken çocukluk özel eğitimine ilişkin temel konular* içinde H. Bakkaloğlu, S. Çelik & G. Tomris (Ed.), *Araştırmadan uygulamaya erken çocukluk özel eğitimi el kitabı* (ss. 3-43). Vizetek Yayıncılık.
- Bakkaloğlu, H. (2013). Ebeveynlerin gözüyle özel gereksinimli çocukların erken müdahaleden okul öncesi programlara geçiş süreci [Parental views on the transition process of children with special needs from early intervention to preschool]. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 311-327. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/2284/516>
- Bakkaloğlu, H. (2020). Erken Çocukluk Özel Eğitiminde Temel Konular. Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=6384>.
- Bakkaloğlu, H., Özbek, A. B. ve Sucuoğlu, N. B. (2020). Okul önces bütünleştirme uygulamalarında özel gereksinimli ve tipik gelişen çocukların sosyal kabulleri: Boylamsal bir çalışma. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 363-385. doi: 10.24130/eccd-jecs.1967202042240.
- Ball, A. F. (2012). To know is not enough: Knowledge, power, and the zone of generativity. *Educational Researcher*, 41(8), 283–293. <https://doi.org/10.3102/0013189X12465334>.
- Barnett, W. S. (2011). Effectiveness of early educational intervention. *Science*, 333(6045), 975–978. <https://doi.org/10.1126/science.1204534>

- Başol, O. (2024). A comparative legal analysis of the right to adequate and quality education. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 7(12), 159-197. <https://doi.org/10.59162/tihek.1373729>
- Baykoç Dönmez, N. Ve Mıdık, M(2011). Özel Eğitim Uygulamalarına Destek Olabilecek Yeni Yaklaşımlar, N. Baykoç Dönmez (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim (ss 485-504) Ankara: Eğiten Kitapevi.
- Beltekin, N. ve Çete, U. (2019). Eğitim hakkını yeniden tanımlamak. *Hafıza* , 1 (1), 27-39. <https://izlik.org/JA39UK57YY>
- Biber, K., & Ural, O. (2012). Portage erken eğitim programının kurum ortamında yaşayan 5-6 yaş grubu çocukların gelişimleri ile aile katılım düzeyleri üzerindeki etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 87-125. <https://izlik.org/JA55HP54DG>
- Birkan, B. (2013). Otizm ve uygulamalı davranış analizi: Toplum temelli uygulamalar. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(2), 92-96.
- Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C. H., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., et al. (2017). Early childhood development coming of age: Science through the life course. *The Lancet*, 389(10064), 77-90. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31389-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31389-7).
- Bricker, D., Xie, H., & Bohjanen, S. (2018). A History of EI/ECSE in the United States: A Personal Perspective. *Journal of Early Intervention*, 40(2), 121-137. <https://doi.org/10.1177/1053815118771392>
- Choi, N., & Shin, M. (2017). School supervisors in South Korea's special education support centers: Legal duties and preparation for their supervisory responsibilities. *International Journal of Special Education*, 32(4), 784-789.
- Diamond, A., & Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children. *Science*, 333(6045), 959-964.
- Diken, İ. H., & Aksoy, V. (2021). Çocuklarda özel eğitim uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi Özel Sayısı*, 5-11.
- Divya, K. Y., Begum, F., John, S. E., & Francis, F. (2023). DIR/Floor Time in engaging autism: A systematic review. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 28(2), 132-138.
- Doğru, S. S. Y. (2009). Özel eğitimde kullanılan alternatif programlar (Montessori yaklaşımı). *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2(1), 107-116.
- Dunst, C. J. (2007). Early intervention for infants and toddlers with developmental disabilities. In S. L. Odom, R. H. Horner, M. E. Snell & J. Blacher (Eds.), *Handbook of developmental disabilities* (pp. 161-180). The Guildford Press.
- Dunst, C. J., & Espe-Sherwindt, M. (2016). Family-centered practices in early childhood intervention. In B. Reichow, B. A. Boyd, E. E. Barton, & S. L. Odom (Eds.), *Handbook of early childhood special education* (pp. 37-56). Springer International Publishing.
- Ekinci, R. (2019). *Özel eğitimde Montessori yönteminin kullanımına yönelik öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı.
- Eripek, S. (2008). Okul Öncesi Dönemde Özel Eğitim. S. Eripek (Ed.) *Özel Eğitim*, (ss. 1-19) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gargiulo, R., & Kilgo, J. (1999) *Young children with special needs: An introduction to early childhood special needs*. (2nd ed.). Delmar Thomson Learning.
- Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention works: A systems perspective. *Infants & Young Children*, 24(1), 6-28. <https://doi.org/10.1097/IYC.0b013e3182002cfe>
- Gül, S.O ve Diken, İ.H. (2009). Erken çocuklukta özel eğitime ilişkin türkiyede gerçekleştirilmiş lisansüstü tez çalışmalarının gözden geçirilmesi. *Uluslararası Erken Çocuklukta Özel Eğitim Dergisi (INT-JECSE)*, 1(1);46-78.
- Gürel Selimoğlu, Ö.(2015). *Etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programının(ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim üzerindeki etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim ABD.

- Güleç-Aslan, Y. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerle çalışan eğitimcilerin uygulamalı davranış analizine yönelik algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32(4), 1013-1032.
- Güleç-Aslan, Y., & Subaşı-Yurtçu, A. B. (2017). Otistik çocuklar için davranışsal eğitim programı (OÇİDEP) eğitimcilerinin OÇİDEP'e ilişkin algıları [Paraprofessionals' perceptions related to the behavioral education program for children with autism]. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(62), 971-984. <https://doi.org/10.17755/esosder.286479>
- Hamre, B. K., Pianta, R. C., Downer, J. T., & Mashburn, A. J. (2013). Teaching through interactions: Testing a developmental framework. *The Elementary School Journal*, 113(4), 461-487.
- Heller, S. S., Rice, J., Boothe, A., Sidell, M., Vaughn, K., Keyes, A., et al. (2012). Social-emotional development, school readiness, teacher-child interactions, and classroom environment. *Early Education and Development*, 23(6), 919-944. <https://doi.org/10.1080/10409289.2011.626387>.
- Henderson Anne T., A. T., & Mapp, K. L. (2002). *A new wave of evidence: The impact of school, family, and community connections on student achievement*. https://www.researchgate.net/publication/238728797_A_New_Wave_of_Evidence_The_Impact_of_School_Family_and_Community_Connections_on_Student_Achievement Erişim Tarihi: 04.04.2026
- Henninger IV, W. R. and Gupta, S. S. (2014). How do children benefit from inclusion? In S. S. Gupta, W. R. Henninger IV and M. E. Vinh (Eds.), *First steps to preschool inclusion: How to jumpstart your programwide plan* (pp. 33- 57). Baltimore, MD: Brookes.
- Kara, S., & Özdemir, E. (2020). Portage Modeli'nin 3-5 yaş çocukların gelişimsel becerilerine etkisi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 87-104.
- Khalafou, A., García-Carrión, R., & Villardón-Gallego, L. (2020). A Systematic Review of the Literature on Aspects Affecting Positive Classroom Climate in Multicultural Early Childhood Education. *Early Childhood Education Journal*. Springer Science+Business Media.
- Lang, SN, Jeon, S., & Tebben, E. (2024). Aileler ve Head Start Personeli Arasındaki İlişkiler: Ev Katılımı ve Öğrenme Yaklaşımları Aracılığıyla Çocukların Akademik Sonuçlarıyla İlişkiler. *Erken Eğitim ve Gelişim*, 35 (3), 413-430. <https://doi.org/10.1080/10409289.2022.2155772>
- Lillard, A., & Else-Quest, N. (2006). Evaluating Montessori education. *Science*, 313(5795), 1893-1894. <https://doi.org/10.1126/science.1132362>
- Mahoney, G., & Perales, F. (2019). Relationship-focused early intervention with families of children with developmental disabilities. *Journal of Early Intervention*, 41(1), 3-16. <https://doi.org/10.1177/1053815118816242>
- Mashburn, A. J., Pianta, R. C., Hamre, B. K., Downer, J. T., Barbarin, O. A., Bryant, D., ... & Early, D. M. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development. *Child Development*, 79(3), 732-749.
- Mathers, S., Eisenstadt, N., Sylva, K., Soukakou, E., & Ereky-stevens, K. (2014). Sound foundations: a review of the research evidence on quality of early childhood education and care for children under three implications for policy and practice. *The Sutton Trust and the Education Endowment Foundation*, 1, 1-68.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Erken çocukluk ve okul öncesi özel eğitim programı*. Ankara: MEB Yayınları
- Melhuish, E., Quinn, L., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2013). Preschool affects longer term literacy and numeracy: Results from a general population longitudinal study in Northern Ireland. *School Effectiveness and School Improvement*, 24(2), 234-250. <https://doi.org/10.1080/09243453.2012.749796>.
- Meral, B. F., Özbeý, F., & Sola, C. (2013). Küçük adımlar erken eğitim programının aile görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 25-40. <https://izlik.org/JA53HN54ND>
- Meisels, S. J., & Shonkoff, J. P. (2000). Early childhood intervention: A continuing evolution. In J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of early childhood intervention* (2nd ed., pp. 3-35). Cambridge University Press.

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021). Destek eğitim <https://ookgm.meb.gov.tr/www/destek-egitim-programlari/icerik/205>
- NHST (National Head Start Association) (2019). *The Head Start advantage* <https://nhsa.org/resource/head-start-advantage-investments-that-work/>
- Pacheco, P., Pacheco, M., & MoliniAvejonas, D. (2021). *Study of 18 months of follow up DIR/Floor-time intervention in preschool children with autism spectrum disorder (ASD)*. *European Psychiatry*, 64(Suppl 1), S503.
- Perera, J. (2011). Early rehabilitative intervention: Definition, objectives, models and challenges. In J. Rondal, J. Perera & D. Spiker (Eds.), *Neurocognitive rehabilitation of Down Syndrome* (pp. 1-15). Cambridge University Press.
- Pretti-Frontczak, K., & Bricker, D. (2007). *An activity-based approach to early intervention* (3rd ed.). Paul Brookes Publishing Co.
- Rios-Gonzalez, O., Puigvert Mallart, L., Sanvicén Torné, P., & Aubert Simón, A. (2019). Promoting zero violence from early childhood: A case study on the prevention of aggressive behavior in Cappont Nursery. *European Early Childhood Education Research Journal*, 27(2), 157–169. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2019.1579544>.
- Sarı, H ve Uyanık, B. H. (2025). Özel eğitimde erken çocukluk döneminin önemi ve gereği, H. Sarı ve H. Yalçın (Ed.), *Erken Çocuklukta Özel Eğitim*. (ss. 1-30), Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Sazak Pınar, E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 71–83.
- Schopler, E., Mesibov, G. B., & Hearsey, K. (1995). *Structured teaching in the TEACCH system*. New York: Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4899-1286-2_13
- Schweinhart, L. J., Montie, J., Xiang, Z., Barnett, W. S., Belfield, C., & Nores, M. (2005). *Lifetime effects: The HighScope Perry Preschool Study through age 40*.
- Seo, G.-H., Oakland, T., Han, H.-S., & Hu, S. (1991). Special Education in South Korea. *Exceptional Children*, 58(3), 213-218. <https://doi.org/10.1177/001440299105800304> (Original work published 1991)
- Sucuoğlu, N. B., Sarıca, A. D., Bakkaloğlu, H., & Keçeli-Kaysılı, B. (2014). Paraprofesyoneller için küçük adımlar erken eğitim programı kursu: Kursiyerler ne söylüyor? *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 47(1), 377–396.
- Sucuoğlu, B., & Kargin, T. (2014). Özel eğitimde erken çocukluk dönemi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tomris, G. (2019). *Down Sendromlu çocuğu olan ebeveynlere yönelik geliştirilen doğal öğretime dayalı erken müdahale (dödem) programının ebeveyn ve çocukları üzerindeki etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim ABD.
- Tomris, G., & Çelik, S. (2022). Erken çocukluk özel eğitimi: Kuramsal ve yasal temeller, Dünya'daki ve Türkiye'deki son eğilimler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(1), 243-269. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.748893>
- Toper-Korkmaz, Ö. (2015). *Eve dayalı olarak gerçekleştirilen etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programının (ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuklar ve anneleri üzerindeki etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora tezi) Anadolu Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı.
- UNICEF. (2012). *School readiness and early childhood development*.
- UNICEF. (2017). *Early childhood development: The key to a full and productive life*. <https://www.scribd.com/document/381234570/ecd-pdf>
- UNICEF (2025). *Her çocuğun eğitim hakkı vardır: Erişilebilir eğitimin önemi*. UNICEF Türkiye. (2025, 4 Kasım). <https://unicefturk.org/yazi/her-cocugun-egitim-hakki-vardir-erisilebilir-egitim-nedir>
- Yağan Güder, S. & Alabay, E. (2016). Türkiye'de ve Dünyada gelişimsel tanı ve değerlendirme süreci. (Ed: Çağlayan Dinçer). *Gelişimsel Tanı ve Değerlendirme Yöntemleri* içinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Yazçayır, G., Önal, Y., Akkaya, G., & Semiz, Y. E. (2022). Erken Çocukluk Özel Eğitim Programlarına İlişkin Eğitimcilerin Deneyimlerinin İncelenmesi. *Journal of Uludag University Faculty of Education*, 35(3), 699-721.
- Yıldırım Doğru, S. (2013). Erken Çocuklukta Özel Eğitim II. Bölüm. S. Yıldırım Doğru ve N. Durmuş Saltalı (Ed.) Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim, (ss.37-102) Ankara: Maya Akademi.
- Yıldırım, A., & Arslan, H. (2018). Erken çocuklukta ev temelli eğitim ve aile katılımı: Portage Modeli uygulamaları. *Erken Eğitim ve Gelişim*, 4(1), 23-38.
- Yılmaz, A. (2009). Head Start Programı. F. Temel (Ed.) Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar, (ss.287-325) Ankara: Vize Yayıncılık.
- Yeşil, N. (2022). *Türkiye ve Finlandiya erken çocukluk özel eğitim politikalarının karşılaştırılması / Türkiye ve Finlandiya'da erken çocukluk özel eğitim politikası belgelerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı.
- URL-1 Erken çocuklukta özel eğitim https://besniram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/02/02/964947/dosyalar/2021_01/07132628_broYur_-_Kopya.pdf Erişim tarihi: 31.03.2026
- URL-2 TEACCH <https://tohumotizm.org.tr/tedavi-yontemleri/teacch/> Erişim tarihi: 31.03.2026
- URL-3 <https://orgm.meb.gov.tr/www/erken-cocukluk-ozel-egitim-programi-0-36-ay-ve-okul-oncesi-ozel-egitim-programi-37-78-ay-taslak-ogretim-programlarimiz-askiya-cikti/icerik/3370> Erişim tarihi: 31.03.2026
- URL-4 U.S. Department of Health and Human Services. (2020). *Head Start program facts*. <https://headstart.gov/browse/series/head-start-program-annual-fact-sheets> Erişim tarihi: 31.03.2026

Bölüm 2

NÖROÇEŞİTLİLİK PERSPEKTİFİNDEN ERKEN TANI VE DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİNİN ÖNEMİ

Zülfiye Gül ERCAN¹

1. Giriş

Erken çocukluk dönemi, gelişimin en hızlı ve en duyarlı evrelerinden biri olarak çocuğun bilişsel, dilsel, sosyal, duygusal ve motor gelişim alanlarında belirleyici etkiler yaratmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan gelişimsel farklılıkların ya da risk göstergelerinin zamanında fark edilmesi, çocuğun gelişimsel potansiyelinin desteklenmesi ve ilerleyen yıllarda karşılaşılabileceği güçlüklerin azaltılması bakımından önemlidir. Bu nedenle erken tanı ve değerlendirme süreçleri, yalnızca klinik bir sınıflandırma mekanizması olarak değil, çocuğun gelişimsel seyrini bütüncül biçimde anlamaya ve uygun destek sistemlerini zamanında harekete geçirmeye hizmet eden temel bir erken müdahale alanı olarak değerlendirilmelidir (Douet et al., 2023; Rutherford & Johnston, 2022). Geleneksel yaklaşımda erken tanı ve değerlendirme, çoğunlukla gelişimsel sapmaları belirleyip çocuğu tanı kategorilerine yerleştirmeye odaklanmıştır. Ancak güncel tartışmalar, bu sürecin yalnızca eksikliklere odaklanmasının bilimsel ve etik açıdan yetersiz olduğunu göstermektedir.

Özellikle nöroçeşitlilik perspektifi, farklı nörobilişsel örüntüleri bozukluk merkezli bir anlayışla değil, insan çeşitliliğinin doğal bir parçası olarak ele almakta; böylece erken tanı ve değerlendirme süreçlerinin amaç, kapsam ve işlevinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Goldberg, 2022, 2023; Rutherford & Johnston, 2022).

Bu bölümde nöroçeşitlilik kavramı; erken tanı ve değerlendirmenin tanımı, kapsamı ve önemi ile birlikte ele alınmakta ve kuramsal temelleri tartışılmaktadır. Ayrıca süreçlerin yapısı, sınırlılıklar ve etik-kültürel etkenler incelenerek nöroçeşitlilik temelli yaklaşım bütüncül biçimde değerlendirilmektedir.

¹ Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, zgulercan@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7532-5251

10. Sonuç

Sonuç olarak erken tanı ve değerlendirme, çocukların gelişimsel farklılıklarının erken dönemde belirlenmesi, uygun destek sistemlerine yönlendirilmesi ve gelişimsel potansiyellerinin güçlendirilmesi bakımından temel bir işlev üstlenmektedir. Ancak bu sürecin yalnızca tanı koymaya, normdan sapmayı belirlemeye ya da eksiklikleri sınıflandırmaya indirgenmesi hem bilimsel hem de etik açıdan yetersizdir. Özellikle nöroçeşitlilik perspektifi, erken tanı ve değerlendirme süreçlerinin işlevini yeniden tanımlayarak çocuğun güçlü yönlerine, çevresel düzenlemelere, işlevsel katılıma ve yaşam kalitesine odaklanan daha kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu nedenle erken tanı ve değerlendirme süreçlerinin kültürel duyarlılık, etik sorumluluk, aile katılımı, bağlamsal değerlendirme ve işlevsel destek ilkeleri temelinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde erken tanı, çocukları sınırlayan bir etiketleme mekanizması olmaktan çıkararak; onların gelişimsel farklılıklarını anlayan, potansiyellerini destekleyen ve toplumsal katılımlarını güçlendiren bir hak temelli müdahale alanına dönüşebilecektir.

KAYNAKÇA

- Acosta, Y. E. M., Molina Barahona, R. M., Chávez, M., et al. (2024). Neurodidáctica y sus implicaciones para el diseño de estrategias de enseñanza inclusivas en el aula. *Código Científico Revista de Investigación*, 5 (2), 510-527. <https://doi.org/10.55813/gaea/ccri/v5/n2/566>
- Açıkgöz, R., & Özil, H. (2023). Sakatlık Sosyal Modelinde Sosyolojik Perspektifler. *İçtimaiyat*, 7 (1), 68-87. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1144506>
- Alpdoğan, Y., Sazak, E., & Omak, S. (2023). Türkiyede Aile Hekimlerinin Otizm Spektrum Bozukluğuna İlişkin Bilgi Düzeyi ve Farkındalıklarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 1406-1461. <https://doi.org/10.29299/kefad.1268914>
- Amezcuca Aguilar, P., Flores Melero, C., & Marín Perabá, C. (2020). Neurodiversity as a teaching tool for educational inclusion. *Revista Internacional de Apoyo a la Inclusión. Logopedia, Sociedad y Multiculturalidad* 6,(1), 88-97. ISSN: 2387-0907. <https://doi.org/10.17561/riai.v6.n1.08>
- Aherne, D. (2023). *The Pocket Guide to Neurodiversity*. Jessica Kingsley Publishers.
- Armstrong, T. (2010). *Neurodiversity: Discovering the Extraordinary Gifts of Autism, ADHD, Dyslexia, and Other Brain Differences*. Da Capo Press.
- Aydos, S., & Çalış, E. S. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu Öncesi ve Sonrasıyla Tanı: Çocuk Gelişimci Bakış Açısıyla Bir İnceleme. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 31-53. <https://doi.org/10.51536/tusbad.779103>
- Barquero, L. A., Davis, N., & Cutting, L. E. (2014). Neuroimaging of reading intervention: a systematic review and activation likelihood estimate meta-analysis. *PLoS one*, 9 (1), e83668. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083668>
- Bölte, S., Leifler, E., Berggren, S., & Borg, A. (2021). Inclusive practice for students with neurodevelopmental disorders in Sweden. *Scandinavian journal of child and adolescent psychiatry and psychology*, 9, 9-15. <https://doi.org/10.21307/sjcap-2021-002>
- Chapman, R. (2023). *Empire of Normality: Neurodiversity and Capitalism*. Pluto Press.

- Cloet, E., Jansen, A., & Leys, M. (2022). Organizational perspectives and diagnostic evaluations for children with neurodevelopmental disorders. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 64 (1), 88–94. <https://doi.org/10.1111/dmcn.15009>
- Cramer, S. C., Sur, M., Dobkin, B. H., O'Brien, C., Sanger, T. D., Trojanowski, J. Q., Rumsey, J. M., Hicks, R., Cameron, J., Chen, D., Chen, W. G., Cohen, L. G., deCharms, C., Duffy, C. J., Eden, G. F., Fetz, E. E., Filart, R., Freund, M., Grant, S. J., Haber, S., ... Vinogradov, S. (2011). Harnessing neuroplasticity for clinical applications. *Brain: A Journal of Neurology*, 134(6), 1591–1609. <https://doi.org/10.1093/brain/awr039>
- Dalton, N. S. (2013). Neurodiversity HCL. *Interactions*, 20 (2): 72-75.
- Davis, L. J. (2002). *Bending over backwards: Disability, dismodernism, and other difficult positions*. New York University Press
- Dawson, C. (2023). Neurodiversity is human diversity, an equity imperative for education. *International Journal for Talent Development and Creativity*, 10 (1-2):217-229 DOI: 10.7202/1099954ar
- Dittmar, J. M., Mulder, B., Tran, A., Mitchell, P. D., Jones, P. M., Inskip, S. A., Cessford, C., & Robb, J. E. (2023). Caring for the injured: Exploring the immediate and long-term consequences of injury in medieval Cambridge, England. *International journal of paleopathology*, 40, 7–19. <https://doi.org/10.1016/j.ijpp.2022.07.004>
- Douet Vannucci, V., Marchand, T., Hennequin, A., Caci, H., & Staccini, P. (2023). The EPIDIA-4Kids protocol for a digital epidemiology study on brain functioning in children, based on a multimodality biometry tool running on an unmodified tablet. *Frontiers in public health*, 11, 1185565. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1185565>
- Doyle, N. (2024). *Defining Neurodiversity and Identifying Neurominorities*. *Neurodiversity and Work: In book Employment, Identity, and Support Networks for Neurominorities* (pp. 13-38). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Figari, C. A. y Fernández Unsain, R. A. (2023). Re-presentaciones sociales de la discapacidad: entre modelos y personas. Debates y perspectivas en la dinámica de las interacciones sociales. *Revista Española de Discapacidad*, 11 (2), 7-28. <https://doi.org/10.5569/2340-5104.11.02.01>
- Francés, L., Ruiz, A., Soler, C. V., Francés, J., Caules, J., Hervás, A., Carretero, C., Cardona, B., Quezada, E., Fernández, A., & Quintero, J. (2023). Prevalence, comorbidities, and profiles of neurodevelopmental disorders according to the DSM-5-TR in children aged 6 years old in a European region. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1260747. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1260747>
- Goldberg H. (2022). Growing Brains, Nurturing Minds-Neuroscience as an Educational Tool to Support Students' Development as Life-Long Learners. *Brain sciences*, 12 (12), 1622. <https://doi.org/10.3390/brainsci12121622>
- Goldberg, H. (2023). Unraveling Neurodiversity: Insights from Neuroscientific Perspectives. *Encyclopedia*, 3 (3), 972-980. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030070>
- Heerkens, Y. F., de Weerd, M., Huber, M., de Brouwer, C. P. M., van der Veen, S., Perenboom, R. J. M., van Gool, C. H., Ten Napel, H., van Bon-Martens, M., Stallinga, H. A., & van Meeteren, N. L. U. (2018). Reconsideration of the scheme of the international classification of functioning, disability and health: incentives from the Netherlands for a global debate. *Disability and rehabilitation*, 40 (5), 603–611. <https://doi.org/10.1080/09638288.2016.1277404>
- Hens, K. (2021). *Towards an Ethic of Autism: A Philosophical Exploration*. Open Book Publishers.
- Huijig, D. D. (2020). *Neuronormativity in Theorising Agency: An argument for a Critical Neurodiversity Approach*. Bertilsdotter Rosqvist, H., Chown, N. & Stenning, A. (Der.), In book *Neurodiversity Studies* (pp. 213-217). Routledge.
- Karaaslan, Ö., Karaaslan, D. (2016). Otizmli Çocukların Tıbbi Tanılama Sürecinde Yeralan Uzman Doktorların Tanılamaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 271- 293.

- Larrauri, C. A., Stein, M. A., Wickramasinghe, A., Ntolkeras, G., & Yassin, W. (2025). Neurodiversity-informed inclusive understanding of neurological differences. *Nature Mental Health*, 3 (3), 271. <https://doi.org/10.1038/s44220-025-00398-3>
- Lefort-Besnard, J., Vogeley, K., Schilbach, L., Varoquaux, G., Thirion, B., Dumas, G., & Bzdok, D. (2020). Patterns of autism symptoms: hidden structure in the ADOS and ADI-R instruments. *Translational psychiatry*, 10 (1), 257. <https://doi.org/10.1038/s41398-020-00946-8>
- Leonardi, M., Lee, H., Kostanjsek, N., Fornari, A., Raggi, A., Martinuzzi, A., Yáñez, M., Almborg, A. H., Fresk, M., Besstrashnova, Y., Shoshmin, A., Castro, S. S., Cordeiro, E. S., Cuenot, M., Haas, C., Maart, S., Maribo, T., Miller, J., Mukaino, M., Snyman, S., ... Kraus de Camargo, O. (2022). 20 Years of ICF-International Classification of Functioning, Disability and Health: Uses and Applications around the World. *International journal of environmental research and public health*, 19 (18), 11321. <https://doi.org/10.3390/ijerph191811321>
- Lillard, A. S., & Erisir, A. (2011). Old Dogs Learning New Tricks: Neuroplasticity Beyond the Juvenile Period. *Developmental review*, 31 (4), 207–239. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2011.07.008>
- McMahon-Panther, G., & Bornman, J. (2021). The Perceptions of Persons with Disabilities, Primary Caregivers and Church Leaders regarding Barriers and Facilitators to Participation in a Methodist Congregation. *Journal of Disability and Religion*, 27 (12):1-47DOI: 10.1080/23312521.2020.1859040
- Morais, I. de A., Pereira, É. L., & Merchán-Hamann, E. (2022). Assessment of disabilities: after all, who is the person with disabilities in Brazil's legislations? *Research Square*, 1-12, <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2006621/v1>
- Moyà-Köhler, J.; Doménech, M. (2021). Autonomías precarias: un análisis sobre las tecnologías para personas con diversidad funcional intelectual. *Teknokultura. Revista de Cultura Digital y Movimientos Sociales*, 18 (2), 127-135. <http://dx.doi.org/10.5209/TEKN.74375>
- Murdock, J. (2020). Autism: A Function of Neurodiversity? *Journal of Human Services. Training Research and Practice*, 5 (1), 1-17.
- Nicolaidis, C. (2012). What Can Physicians Learn From the Neurodiversity Movement? *Virtual Mentor*, 14 (6): 503-510.
- Orsini, M. (2012). Autism, Neurodiversity and The Welfare State: The Challenges of Accommodating Neurological Difference. *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, 45 (4): 805-827.
- Ortega, F. (2009). The Cerebral Subject and the Challenge of Neurodiversity. *BioSocieties*, 4 (4): 425-445.
- Power, J. D., & Schlaggar, B. L. (2017). Neural plasticity across the lifespan. *Wiley interdisciplinary reviews. Developmental Biology*, 6 (1), 10.1002/wdev.216. <https://doi.org/10.1002/wdev.216>
- Reynolds, L. J. (2023). *Perspective Chapter: The Complex Architecture of a Traumatic Brain Injury*. In book: Topics in Trauma Surgery. In Tech Open eBooks. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.108554>
- Romanovska, L., & Bonte, M. (2021). How Learning to Read Changes the Listening Brain. *Frontiers in psychology*, 12, 726882. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.726882>
- Rutherford, M. & Johnston, L. (2022) *Rethinking autism assessment, diagnosis, and intervention within a neurodevelopmental pathway framework*, in *Autism Spectrum Disorders -In book Recent Advances and New Perspectives*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.108784>.
- Rynkiewicz, A., King, B., Kalisz, K., Słopien, A., Janas-Kozik, M. & Lucka, I. (2018). Competent users and standards of use for Autism Diagnostic Interview – Revised and Autism Diagnostic Observation Schedule, Second Edition. *Psychiatr Psychol Klin*. 2018, 18 (4), p. 399–404 <https://doi.org/10.15557/PiPK.2018.0047>
- Rzādeczka, M., Wodziński, M., & Moskalewicz, M. (2023). Cognitive biases as an adaptive strategy in autism and schizophrenia spectrum: the compensation perspective on neurodiversity. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1291854. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1291854>

- Runswick-Cole, K. (2014). Us and Them: The Limits and Possibilities of a Politics of Neurodiversity in Neoliberal Times. *Disability & Society*, 29 (7): 1117-1129.
- Samaha, A. M. (2007). What good is the social model of disability? University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 166.
- Scandurra, V., Emberti Gialloreti, L., Barbanera, F., Scordo, M. R., Pierini, A., & Canitano, R. (2019). Neurodevelopmental Disorders and Adaptive Functions: A Study of Children With Autism Spectrum Disorders (ASD) and/or Attention Deficit and Hyperactivity Disorder (ADHD). *Frontiers in psychiatry*, 10, 673. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00673>
- Semedo, A., & Camacho, C. F. (2018). *Representing disability in museums*. In book; Imaginary and identities. <https://doi.org/10.2174/9789898970114/repr> ISBN: 9789898970114
- Shanmugarajah, K., Rosenbaum, P., Zubairi, M., & Di Rezze, B. (2021). A Narrative Review of Function-Focused Measures for Children With Neurodevelopmental Disorders. *Frontiers in rehabilitation sciences*, 2, 709978. <https://doi.org/10.3389/fresc.2021.709978>
- Sherwood, K. (2025). *Microaggressions and camouflaging: A mixed methods study on the social maltreatment of autistic adults at work*. Doctoral of Philosophy Thesis, Social Work and Psychology, University of Michigan
- Smith-Young, J., Chafe, R., & Audas, R. (2020). "Managing the Wait": Parents' Experiences in Accessing Diagnostic and Treatment Services for Children and Adolescents Diagnosed With Autism Spectrum Disorder. *Health services insights*, 13, 1178632920902141. <https://doi.org/10.1177/1178632920902141>
- Sortwell, A., Gkintoni, E., Zagarella, S., Granacher, U., Forte, P., Ferraz, R., Ramirez-Campillo, R., Carter-Thuillier, B., Konukman, F., Nouri, A., Bentley, B., Marandi, P., & Jemni, M. (2023). Making neuroscience a priority in Initial Teacher Education curricula: a call for bridging the gap between research and future practices in the classroom. *Neuroscience Research Notes*, 6 (4), 266.1–266.7. <https://doi.org/10.31117/neuroscirn.v6i4.266>
- Sulaiman, S. K., Hamza, A.M., Ibrahim, A. A., Abdu, A.A.,Kaka,B. (2021). Revisiting the International Classification of Functioning, Disability and Health, a Comprehensive Model for Exploring Disablement in Low- and Middle-income Countries: A Narrative Overview. *Iranian Rehabilitation Journal* 19 (3):261-272 <https://doi.org/10.32598/irj.19.3.1362.1>
- Thornycroft, R.(2024). Screwing the Social Model of Disability. *Scandinavian Journal of Disability Research* 26 (1): 286–299. <https://doi.org/10.16993/sjdr.1130>
- Turan, G. (2023). Nöro-Çeşitlilik. <https://www.reportare.com/kose-yazilari/noro-cesitlilik>
- Uysal, B. (2025). Nöroçeşitlilik Hareketi ve Normallığın Ötesinde Öznelliği Düşünmenin İmkânları. *MetaZihin*, 8 (1): 105-121.
- Walker, N. (2021). *Neuroqueer Heresies: Notes on the neurodiversity paradigm, Autistic empowerment, and postnormal possibilities*. Autonomous Press
- Wilson, L., Stewart, W., Dams-O'Connor, K., Diaz-Arrastia, R., Horton, L., Menon, D. K., & Polinder, S. (2017). The chronic and evolving neurological consequences of traumatic brain injury. *The Lancet Neurology*, 16 (10), 813–825. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(17\)30279-X](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(17)30279-X)
- Woods, S. E. O., & Estes, A. (2023). Toward a more comprehensive autism assessment: the survey of autistic strengths, skills, and interests. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1264516. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1264516>
- Zaks, Z. (2023). Changing the medical model of disability to the normalization model of disability: clarifying the past to create a new future direction. *Disability & Society*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/09687599.2023.2255926>
- Zhou, X., Jia, F., Bambling, M., Edirippulige, S., Whiteford, H., & Lin, J. (2026). Associations between multiple neurodevelopmental disorders and mental health in children. *Journal of affective disorders*, 393 (Pt A), 120397. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2025.120397>

Bölüm 3

ERKEN MÜDAHALEDE DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLAR

Nur ERDEM¹
Aylin GEREKLİ²

Giriş

Erken çocukluk dönemi, biyolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal boyutların karşılıklı etkileşiminin en yoğun yaşandığı ve gelişimsel temellerin atıldığı kritik bir evre olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde gözlenen gelişimsel farklılıkların uygun destek sunulmadığında ilerleyen dönemlerde daha belirgin sorunlara dönüşebilmektedir. Bu nedenle erken çocukluk dönemine yönelik müdahaleyi destekleyici yaklaşımlar, gelişimsel yönlendirme hususunda önemlidir.

Gelişimsel sürecin şekillenmesinde biyolojik etmenlerin yanı sıra çevresel ve bağlamsal faktörler de belirleyici olmaktadır. Güncel sistematik derlemeler, erken müdahale programlarının yalnızca çocuğun bireysel özelliklerini değil, aynı zamanda aile etkileşimlerini ve bakım ortamlarını da dönüştürdüğünü göstermektedir (Hutchon vd., 2019; Khetani vd., 2020). Ailenin sosyoekonomik koşulları, ebeveyn tutumları, çocuğun maruz kaldığı uyarıcıların niteliği ve kültürel çevre, gelişimi doğrudan etkilemektedir. Bu durum, çocuklara sunulan destek hizmetlerinin yalnızca bireysel özelliklere odaklanmasının yetersiz kalabileceğini göstermekte; çocuğun içinde bulunduğu çevresel sistemin bir bütün olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Erken çocukluk alanında benimsenen bu bakış açısı, destek hizmetlerinin yapılandırılmasında daha kapsayıcı modellerin geliştirilmesini zorunlu hâle getirmektedir. Güncel meta-analiz ve boylamsal çalışmalar, erken müdahale programlarının bilişsel, dilsel ve motor gelişim üzerinde anlamlı olumlu etkiler oluşturduğunu göstermektedir (Litt vd., 2018; Richardson vd., 2020). Bu bulgular, erken dönemde sunulan sistemli ve hedefe

¹ Dr. Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi AD, nurerdem@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-5840-7653

² Uzm., Trakya Üniversitesi, aylinakbacak86@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7352-1769

Kültürel duyarlılık, aileyi yargulamadan anlamayı ve müdahaleyi ailenin yaşam bağlamına uyarlamayı gerektirir. Uzmanların kendi değer ve varsayımlarının farkında olmaları, erken müdahale uygulamalarının etik ve kapsayıcı bir temelde yürütülmesine katkı sağlar.

7. Sonuç

Bu bölümde erken müdahale alanında disiplinlerarası iş birliğinin yapısal ve işlevsel boyutları ele alınmış; ortak değerlendirme süreçleri, müdahale planlarının hazırlanması, ekip toplantıları ve aile katılımı gibi temel bileşenler üzerinden etkili uygulama modelleri tartışılmıştır. Disiplinlerarası yaklaşımın, çocuğun gelişimini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı mümkün kıldığı; farklı uzmanlık alanlarının eşgüdüm içinde çalışmasının değerlendirme ve müdahale süreçlerinde tutarlılığı artırdığı görülmektedir. Özellikle aile merkezli uygulamaların disiplinlerarası iş birliğiyle bütünleştirilmesi, erken müdahalenin günlük yaşama aktarılmasını ve gelişimsel kazanımların sürdürülebilirliğini destekleyen kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte uygulamada karşılaşılan iletişim sorunları, kaynak ve personel yetersizlikleri ile etik ve kültürel duyarlılığa ilişkin güçlükler, disiplinlerarası erken müdahale hizmetlerinin etkililiğini sınırlayabilen önemli faktörlerdir. Bu bağlamda erken müdahale uygulamalarının yalnızca kuramsal çerçevelerle değil, güçlü kurumsal destekler, açık rol tanımları, düzenli ekip iletişimi ve etik ilkelere duyarlı bir çalışma kültürüyle yapılandırılması gerekmektedir. Disiplinlerarası yaklaşımın sistematik ve sürdürülebilir biçimde hayata geçirilmesi, erken müdahalenin önleyici ve geliştirici niteliğini güçlendirecek; çocukların ve ailelerin gereksinimlerine daha duyarlı, kapsayıcı ve etkili hizmet modellerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). (2020). *Roles and responsibilities of speech-language pathologists in early intervention*.
- Bakkaloğlu, H. (2013). Ebeveynlerin gözüyle özel gereksinimli çocukların erken müdahaleden okul öncesi programlara geçiş süreci. *Education and Science*, 38(169), 311-327.
- Bricker, D., Xie, H., & Bohjanen, S. (2018). A history of EI/ECSE in the United States: A personal perspective. *Journal of Early Intervention*, 40(2), 121-137.
- Bruder, M. B. (2010). Early childhood intervention: A promise to children and families for their future. *Exceptional children*, 76(3), 339-355.
- Bruder, M. B., & Dunst, C. J. (2019). Family-centered practices in early childhood intervention. *Topics in Early Childhood Special Education*, 39(1), 3-15.

- Case-Smith, J., O'Brien, J. C., & DeLany, J. V. (2020). *Occupational therapy for children and adolescents* (8th ed.). Elsevier.
- DEC (Division for Early Childhood). (2020). *DEC recommended practices*. Council for Exceptional Children.
- DeCoster, D. (2009). *Early intervention in the home for children under the age of three with developmental delays: An in-depth examination of the interactions between service providers and family members*. California State University, Long Beach.
- Dunst, C. J., & Espe-Sherwindt, M. (2019). Family-centered practices in early childhood intervention. *Handbook of Early Childhood Special Education*, 1, 37–55.
- Er-Sabuncuoğlu, M., & Diken, I. H. (2010). Early childhood intervention in Turkey: Current situation, challenges and suggestions. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 2(2), 149-160.
- Guralnick, M. J. (2019). Early intervention for children with intellectual disabilities: Current knowledge and future prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(2), 343–354.
- Hutchon, B., Gibbs, D., Harniess, P., Jary, S., Crossley, S. L., Moffat, J. V., ... & Basu, A. P. (2019). Early intervention programmes for infants at high risk of atypical neurodevelopmental outcome. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 61(12), 1362-1367.
- Keilty, B. (2010). *The early intervention guidebook for families and professionals: Partnering for success*. Teachers College Press.
- Khetani, M. A., McManus, B. M., Albrecht, E. C., Kaelin, V. C., Dooling-Litfin, J. K., Scully, E. A., & High Value Early Intervention Research Group. (2020). Early intervention service intensity and young children's home participation. *BMC pediatrics*, 20(1), 330.
- King, G., Williams, L., & Hahn Goldberg, S. (2021). Family-oriented services in pediatric rehabilitation: A scoping review. *Child: Care, Health and Development*, 47(3), 357–366.
- Litt, J. S., Glymour, M. M., Hauser-Cram, P., Hehir, T., & McCormick, M. C. (2018). Early intervention services improve school-age functional outcomes. *Academic Pediatrics*, 18(4), 468–474. <https://doi.org/10.1016/j.acap.2017.07.011>
- Preteis, M. (2016). Early childhood intervention and inclusion in Austria. *Infants & Young Children*, 29(3), 188- 194.
- Richardson, Z. S., Scully, E. A., Dooling-Litfin, J., Murphy, N. J., Rigau, B., Khetani, M. A., & McManus, B. M. (2020). Early intervention service intensity and change in children's functional capabilities. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 101(5), 815–821. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2019.10.188>
- Rosenbaum, P., King, S., Law, M., King, G., & Evans, J. (2018). Family-centred service: A conceptual framework and research review. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 38(1), 1–15.
- Saracho, O. N., & Spodek, B. (2010). Classroom diversification: A strategic future perspective for equal rights. In O. N. Saracho & B. Spodek (Eds.), *Contemporary perspectives on language and cultural diversity in early childhood education* (pp. 253–264). IAP Information Age Publishing.
- Pınar, E. S. (2006). Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(02), 71-83.
- Tollan, K., Jezrawi, R., Underwood, K., & Janus, M. (2023). A review on early intervention systems. *Early Childhood Education Journal*, 51, 147–153. <https://doi.org/10.1007/s40474-023-00274-8>
- Tomris, G., & Çelik, S. (2021). Erken çocukluk özel eğitimi: Kuramsal ve yasal temeller, Dünyadaki ve Türkiye'deki son eğilimler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(1), 243-269.
- World Health Organization (WHO). (2020). *Nurturing care for early childhood development: A framework for helping children survive and thrive*.
- Zwaigenbaum, L., Bauman, M. L., Choueiri, R., Fein, D., Kasari, C., Pierce, K., ... & Wetherby, A. (2015). Early identification and interventions for autism spectrum disorder: executive summary. *Pediatrics*, 136(Supplement_1), S1-S9.

Bölüm 4

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ EĞİTİMİ: TÜRKİYE'DE YASAL ÇERÇEVE VE MEVZUAT

Feyza Nazan GÜNDÜZ¹

Giriş

Eğitim, bireyin toplumsal yaşamla bütünleşmesini sağlayan, kültürel birikimin kuşaklar arasında aktarımını mümkün kılan ve toplumsal gelişimin sürekliliğinde belirleyici rol oynayan temel bir olgudur. Birey, doğduğu andan itibaren içinde yaşadığı toplumun değerleri, normları ve yaşam biçimleriyle etkileşim kurarak gelişmekte; kişiliğini, davranışlarını ve toplumsal rollerini bu süreç içinde kazanmaktadır. Bu nedenle eğitim, yalnızca okul ortamında gerçekleştirilen planlı öğretim etkinlikleriyle sınırlı olmayıp, ailede, çevrede ve günlük yaşam deneyimleri içinde gerçekleşen öğrenmeleri de kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Ancak bu öğrenme yaşantılarının bilinçli, amaçlı ve sistemli biçimde düzenlenmesi, eğitimi bireysel gelişimin desteklenmesinde ve toplumsal eşitliğin sağlanmasında merkezi bir konuma taşımaktadır. Bu bağlamda eğitim, her birey için temel bir hak niteliği taşımakta; özellikle gelişimin en hızlı ve en kritik biçimde gerçekleştiği erken çocukluk döneminde daha da yaşamsal bir önem kazanmaktadır (Demirel & Kaya, 2012).

Gelişimsel açıdan değerlendirildiğinde erken çocukluk, bireyin yaşamındaki en kritik dönemlerden birini oluşturmaktadır. Bu dönem, çocuğun ilerleyen yıllardaki öğrenme yaşantılarının, refahının ve toplumsal üretkenliğinin temellerinin atıldığı bir süreçtir. Çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin son derece hızlı ilerlediği bu evrede sağlanan erken destek ve müdahale hizmetleri, bireyin bilişsel kapasitesi, kişilik yapılanması ve sosyal davranış örüntüleri üzerinde belirleyici ve kalıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Tunçeli & Zembat, 2017). Erken çocukluk dönemi, bireysel gelişim süreçleri ile

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Zihin Engelliler Eğitimi AD, feyzanazangunduz@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9505-8560

altyapının oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu altyapı, eğitim hakkının tanımlanması ve korunması bakımından güçlü bir zemin sunmakta; aynı zamanda uygulamaya ilişkin gelişim alanlarına da işaret etmektedir. Bu nedenle, önümüzdeki süreçte yapılacak çalışmaların mevzuatın yanı sıra uygulama kapasitesinin desteklenmesi, kurumlar arası eşgüdümün geliştirilmesi, aile odaklı hizmetlerin yaygınlaştırılması, kapsayıcı okul öncesi ortamların güçlendirilmesi ve uzman insan kaynağının desteklenmesi yönünde ilerlemesi önem taşımaktadır. Bu tür bütüncül yaklaşımlar sayesinde, eğitim hakkının özel gereksinimli çocuklar açısından erken çocukluk döneminden itibaren daha etkili ve kapsayıcı biçimde hayata geçirilmesi mümkün olacaktır (Demiröz & Kayhan, 2025; Gündüz, 2022; Şensoy, 2022).

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2016). *Uluslararası hukukta ve Türkiye’de eğitim hakkı*. Legal Yayıncılık.
- Aksoy, V., & Şafak, P. (2020). 573 sayılı KHK’dan günümüze özel eğitimde eğitsel tanımla ve değerlendirme: Neredeyiz, nereye gitmeliyiz? *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 2(1), 47–67. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2020.0108>
- Allom, F. C., & Martin, M. M. (2021). Issues and challenges in special education: A qualitative analysis from teacher’s perspective. *Southeast Asia Early Childhood Journal*, 10(1), 37–49.
- Alvi, R. R., Novianti, R., Wulansari, B. Y., & Vikriani, A. (2023). Inclusive education for early-age blind children. *SHS Web of Conferences*, 173, Article 02002. <https://doi.org/10.1051/shs-conf/202317302002>
- Aydın, O. (2023). *Özel gereksinimli çocukların sağlık kurul raporu (ÇÖZGER) alım sürecinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bakkaloğlu, H. (2014). Erken çocukluk döneminde gelişimi etkileyen faktörler. İçinde İ. H. Diken (Ed.), *Erken çocukluk eğitimi* (3. bs., ss. 210–246). Pegem Akademi.
- Birkan, B. (2015). Erken çocukluk eğitimi. İçinde G. Akçamete (Ed.), *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (ss. 141–168). Kök Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler. (2006). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Çağlar, S. (2009). *Uluslararası hukuk ve Türk hukuk sisteminde engellilerin eğitim hakkı ve devlet yükümlülükleri*. Beta Basım.
- Clark, B. J., Holness, W. A., Nyamadzawo, R. T., & Moogi, D. (2024). Implementing early childhood education for children with disabilities in South Africa and Kenya. *African Journal of Disability*, 13, 1–12.
- Çelik, Ö. (2023). Eğitim hakkı kavramının ulusal ve uluslararası normlarda tartışılması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(33). <https://doi.org/10.52096/usbd.8.33.19>
- Çitil, M. (2023). *Türkiye’de özel eğitim: Tarihsel, politik ve yasal gelişmeler* (4. bs.). Vize Akademik Yayıncılık.
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 30692).
- Demiröz, K., & Kayhan, N. (2025). Erken çocukluk özel eğitiminde aile ve personel iş birliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 26(2), 201–214. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1414743>
- Demirel, Ö., & Kaya, Z. (Ed.). (2012). *Eğitim bilimine giriş* (7. bs.). Pegem Akademi.

- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası antlaşmalar çerçevesinde engellilerin eğitim hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 2, 39–59.
- Education Review Office. (2012). *Inclusion of children with special needs in early childhood services*. <https://www.ero.govt.nz/sites/default/files/2021-05/Inclusion-of-Children-with-Special-Needs-in-Early-Childhood-Services.pdf>
- Engelliler Hakkında Kanun, Kanun No. 5378. (2005, 7 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868).
- Engellilerin haklarına ilişkin sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun, Kanun No. 5825. (2008, 18 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 27084).
- Garcia-Peinado, R. (2025). Educational artificial intelligence, child rights, and human care in early childhood. *The European Educational Researcher*, 8(3), 33–55. <https://doi.org/10.31757/euer.833>
- Görgün, B. (2022). Özel gereksinimli bireyler için Türkiye’de eğitim ile ilgili yönetmelikler. İçinde E. Yılmaz & G. Yıldız (Ed.), *Özel eğitimde yasal düzenlemeler* (ss. 181–202). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güçlü, M. (2019). Eğitim hakkı. İçinde M. Güçlü (Ed.), *Eğitim hukuku* (ss. 108–131). Pegem Akademi.
- Gülcan, M. G. (2019). *Eğitim hukuku*. Pegem Akademi.
- Gündüz, F. N. (2022). *Engelli çocuğa sahip olan ailelerin eğitim hizmeti ve hakkına ilişkin alguları ve bilgi düzeylerinin incelenmesi* [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gündüz, F. N. (2022). Dünyada ve Türkiye’de engelli bireylerin eğitim hakkı ile ilgili düzenlemelerin gelişimi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz(34), 1–22.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Kanun No. 222. (1961, 12 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı: 10705).
- Imaniah, I., & Fitria, N. (2018). Inclusive education for students with disability. *SHS Web of Conferences*, 42. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184200039>, 1-5
- Karasu, T. (2011). Özel eğitimde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 74–88.
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014, 26 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 29072).
- Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Etik Yönergesi. (2025, 26 Haziran). <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2274.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği. (2012, 18 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 28296).
- Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği. (2012, 20 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 28239).
- Millî Eğitim Temel Kanunu, Kanun No. 1739. (1973, 24 Haziran). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 14574).
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Kanun Hükmünde Kararname No. 573. (1997, 6 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 23011).
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018, 7 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 30471).
- Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Kanun No. 5580. (2007, 14 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 26434).
- Purdue, K. (2009). Barriers to and facilitators of inclusion for children with disabilities in early childhood education. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 10(2), 133–143.
- Rabbani, A. (2016). *On recognizing skill formation as a more effective development strategy*. Copenhagen Consensus Center. https://copenhagenconsensus.com/sites/default/files/documents/rabbani_education.pdf, 1-37.
- Sarkar, R. (2017). Early childhood care and education for children with special needs: A way to successful inclusion. *International Journal of Advanced Research*, 5(6), 2203–2208.
- Şensoy, P. Ç. (2022). Anayasa ve uluslararası sözleşmelerde eğitim hakkı: İnsan hakları ve fırsat eşitliği bağlamında bir inceleme. *Alanyazın, Özel Sayı*, 23–47.

- Symeonidou, S., Loizou, E., & Recchia, S. (2023). The inclusion of children with disabilities in early childhood education: Interdisciplinary research and dialogue. *European Early Childhood Education Research Journal*, 31(1-7).
- Tardi, R. (2012). *The right of children with disabilities to inclusive education*. World Vision Albania and Kosovo. https://www.wvi.org/sites/default/files/Raport_Rajonal_3_Eng_Web.pdf, (1-82)
- Tunçeli, H. İ., & Zembat, R. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 18 Ekim). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- UNICEF Türkiye. (2026). *Her çocuğun eğitim hakkı vardır: Erişilebilir eğitim nedir?* <https://www.unicefturk.org/yazi/her-cocugun-egitim-hakki-var-dir-erisilebilir-egitim-nedir>
- Underwood, K., Valeo, A., & Wood, R. (2012). Understanding inclusive early childhood education: A capability approach. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 13(4), 290-299.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (n.d.-a). *Early childhood care and education*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/early-childhood-education>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (n.d.-b). *Inclusion in education*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/inclusion-education>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2025, February 13). *What you need to know about the right to education*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/right-education/need-know?hub=70224>
- Ünver, G., & Erdamar, G. (2015). Türkiye'de erken çocukluk dönemi öğretmenlerinin eğitim programı geliştirme sürecine katkıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KE-FAD)*, 16(1), 215-234.
- Woodhead, M. (2005). Early childhood development: A question of rights. *International Journal of Early Childhood*, 37(3), 79-98.
- World Health Organization, & United Nations Children's Fund. (2012). *Early childhood development and disability: A discussion paper*. World Health Organization. <https://iris.who.int/handle/10665/75355>

Bölüm 5

ERKEN YILLARDA AİLE VE ÇOCUK ETKİLEŞİMİNİN DESTEKLENMESİ

Bahar DAĞ¹
Yeşim FAZLIOĞLU²
Isil Miritzi MOUSTAFA³

Giriş

Erken çocukluk dönemi (0-8), insan gelişiminin en hızlı ve dinamik evresi olup, bireyin yaşam boyu sürecek olan bilişsel, fiziksel ve psiko-sosyal yapısının mimarisini belirleyen kritik bir zaman dilimidir. Bu evre beyin gelişiminin zirve yaptığı ve çevresel uyaranların biyolojik yapı üzerindeki etkisinin en üst düzeyde olduğu bir aralıktır (Shonkoff ve Phillips, 2000). Söz konusu dönemde çocuğun dünyayı algılama biçimi, sosyal uyum becerileri ve duygusal regülasyon kapasitesi, büyük ölçüde içinde bulunduğu birincil sosyal çevre olan aile içindeki etkileşimler yoluyla şekillenmektedir (Özmerit, 2006).

Bebeklikten ilkokulun ilk yıllarına kadar uzanan süreçte ebeveynin rolünün duyarlı tepkisellikten rehberliğe doğru evrildiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, gelişim dönemlerine uygun etkileşim stratejileri sunulmuş; etkileşimli kitap okuma, oyun temelli öğrenme ve günlük rutinelere dayalı uygulamaların önemi açıklanmıştır. Ayrıca, uluslararası alanda uygulanan kanıta dayalı programlar (Papilio, Triple P, Incredible Years, PCIT, Hanen Programları ve Early Head Start) tanıtılarak aile-çocuk etkileşiminin desteklenmesinde sistematik yaklaşımların rolü ortaya konmuştur.

Aile ve çocuk arasındaki etkileşim sadece bir bakım verme sürecinden ibaret olmayıp, karşılıklı duyarlılık, eşzamanlılık ve duygusal paylaşımı içeren karmaşık bir dinamiktir. Literatürde “yakın süreçler” olarak tanımlanan bu düzenli

¹ Arş.Gör. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, bahardag@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-8944-0798

² Prof.Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, yfazlioglu@trakya.edu.tr , ORCID iD: 0000-0002-3970-7084

³ Trakya Üniversitesi İnterdisipliner Engelli Çalışmaları AD, Doktora Programı Öğrencisi, isilmirici@gmail.com, ORCID iD: 0009-0000-4926-9789

Etkinlik 3: Duygular

Etkinlik Akışı:

Çocuğun duyguları adlandırılır. “Üzgünsün çünkü oyuncağın kırıldı. Mutlu görünüyorsun çünkü bu oyunu oynamayı çok seviyorsun.”

Etkinlik 4: Oyun Temelli Etkileşim

Etkinlik Akışı:

Çocuğun başlattığı oyuna katılım sağlanır. Çocuk yönlendirmeden oyunda izlenir.

KAYNAKLAR

- ACF (Administration for Children and Families). (2023). *Parent-child interactions and developmental outcomes*. U.S. Department of Health and Human Services.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Aksoy, V., & Diken, İ. H. (2009). Doğa temelli erken çocuklukta özel eğitim ve aile merkezli uygulamalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(1), 65-75.
- Arslan, A. (2022). Erken çocukluk döneminde çocuğun gelişiminin desteklenmesinde aile. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1676-1684.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1–26. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1>
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907. <https://doi.org/10.2307/1126611>
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. <https://doi.org/10.1177/0272431691111004>
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83–96. <https://doi.org/10.2307/1129836>
- Bodrova, E., & Leong, D. J. (2010). *Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education* (2nd ed.). Pearson.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). Basic Books. (Original work published 1969).
- Bowlby, J. (1997). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Routledge.
- Bretherton, I., & Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 102–127). The Guilford Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723–742. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723>
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723–742. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723>
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (Vol. 1, pp. 793–828). Wiley.

- Cairns, K., & Cairns, B. (2012). *Attachment, trauma and resilience: Therapeutic caring for children*. British Association for Adoption and Fostering.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, 18(1), 47–85. <https://doi.org/10.1006/drev.1997.0448>
- Coşkunalp, A. (2022). Erken çocuklukta ebeveyn medya aracılığı kuramsal çerçevesi [Theoretical framework of parental media mediation in early childhood]. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 154–168.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487>
- Dönmez, Ö. (2022). Erken çocukluk döneminde fırsat verici ebeveynlik programının etkililiğinin incelenmesi (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- du Plessis, P. (2009). *Attachment theory in early childhood emotional development*. Essential Resources.
- Dunst, C. J. (2002). Family-centered practices: Birth through high school. *The Journal of Special Education*, 36(3), 141–149. <https://doi.org/10.1177/00224669020360030401>
- Dunst, C. J., Trivette, C. M., & Hamby, D. W. (2007). Meta-analysis of family-centered helping practices research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 370–378. <https://doi.org/10.1002/mrdd.20176>
- Field, T. (2010). Postpartum depression effects on early interactions, parenting, and safety practices: A review. *Infant Behavior and Development*, 33(1), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2009.10.005>
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi* (B. Onur, Çev.). İmge Kitabevi.
- Girolametto, L., & Weitzman, E. (2002). Responsivity education and environmental provisioning. In H. Goldstein, L. Kaczmarek, & K. M. English (Eds.), *Promoting social and cognitive development in children with special needs* (pp. 159–183). Paul H. Brookes Publishing.
- Gauvain, M. (2001). *The social context of cognitive development*. Guilford Press.
- Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention works: A systems of biological and environmental influences. *Infants & Young Children*, 24(1), 6–35. <https://doi.org/10.1097/IYC.0b013e3182032f51>
- Hoff, E. (2003). The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. *Child Development*, 74(5), 1368–1378.
- Karoğlu, A., & Ünüvar, P. (2017). Erken çocukluk döneminde merak ve keşif davranışlarının gelişimsel etkileri. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 28–39.
- Kennedy, H., Landor, M., & Todd, L. (2011). *Video Interaction Guidance: A relationship-based intervention to promote attunement, empathy and wellbeing*. Jessica Kingsley Publishers.
- Lamb, M. E. (Ed.). (2010). *The role of the father in child development* (5th ed.). Wiley.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* (Vol. 4, pp. 1–101). Wiley.
- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1/2), 66–104.
- McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, 53(2), 185–204.
- McWilliam, R. A. (2010). *Routines-based early intervention: Supporting young children and their families*. Paul H. Brookes Publishing.
- Micklo, S. J. (1995). Developing curiosity in schools. *Childhood Education*, 71(3), 130–134. <https://doi.org/10.1080/00094056.1995.10521010>
- NSPCC Learning. (2021, August 10). *Attachment and child development*. <https://learning.nspcc.org.uk/child-health-development/attachment-early-years>
- Özmert, E. N. (2006). Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile görünümü. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49(3), 256–273.

- Pajares, F. (2006). Self-efficacy beliefs of adolescents. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Self-efficacy beliefs of adolescents*(pp. 339–367). Information Age Publishing.
- Paquette, D., & Ryan, J. (2001). *Bronfenbrenner's ecological systems theory*. National Center for Biotechnology Information.
- Putnam, S. P., Sanson, A. V., & Rothbart, M. K. (2002). Child temperament and parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 1. Children and parenting* (pp. 255–277). Lawrence Erlbaum Associates.
- Rogoff, B. (1990). *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context*. Oxford University Press.
- Rush, D. D., & Sheldon, M. L. (2011). *The early childhood coaching handbook*. Paul H. Brookes Publishing.
- Schunk, D. H., & Zimmerman, B. J. (1997). Social origins of self-regulatory competence. *Educational Psychologist*, 32(4), 195–208. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3204_1
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/9824>
- Simply Psychology. (2025). *Bronfenbrenner's ecological systems theory*. <https://www.simplypsychology.org/bronfenbrenner.html>
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349–367. <https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Şahin, F. T., Sarıbaş, M. Ş., & Ertör, E. (2020). Erken çocukluk döneminde çocuk-ebeveyn ilişkisi ile çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizliklerinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1873–1889.
- Tamis-LeMonda, C. S., Bornstein, M. H., & Baumwell, L. (2001). Maternal responsiveness and children's achievement of language milestones. *Child Development*, 72(3), 748–767.
- Tezel-Şahin, F. (2014). *Aile ve çocuk iletişimi*. [Yayın bilgisi eksikse genel gösterim].
- Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development*. Brunner/Mazel.
- Tudge, J. R. H. (1990). Vygotsky, the zone of proximal development, and peer collaboration: Implications for classroom practice. In L. C. Moll (Ed.), *Vygotsky and education: Instructional implications and applications of sociohistorical psychology* (pp. 155–172). Cambridge University Press.
- Tudge, J. R. H., Mokrova, I., Hatfield, B. E., & Karnik, R. B. (2009). Uses and misuses of Bronfenbrenner's bioecological theory of human development. *Journal of Family Theory & Review*, 1(4), 198–210. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2009.00026.x>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00381.x>

Bölüm 6

AİLE EĞİTİMİ VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Havise GÜLEÇ¹
Özge ÖZKAN KILIÇ²

Giriş

Günümüzde hızla değişen toplumsal yapılar, aile kurumunun işlevlerini ve çocukların eğitim süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle küreselleşme, göç hareketleri ve kültürel etkileşimlerin artması, ailelerin çocuk yetiştirme biçimlerinde ve eğitim sistemleriyle kurdukları ilişkilerde köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Uluslararası göç, yalnızca demografik yapıyı değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda eğitim politikalarının, aile katılımı modellerinin ve çocuk gelişimine ilişkin yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır (Banks, 2019). Bu bağlamda, aile eğitimi ve kültürel çeşitlilik arasındaki ilişki, çağdaş eğitim bilimlerinin üzerinde önemle durduğu araştırma alanlarından biri haline gelmiştir.

Aile eğitimi, ebeveynlerin çocuklarının bilişsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan planlı, sistemli ve sürekli öğrenme süreçlerini ifade eder. Çocukların erken dönemde kazandıkları değerler, beceriler ve sosyal roller büyük ölçüde aile ortamında şekillendiğinden, aile eğitimi yalnızca bireysel gelişim için değil, aynı zamanda toplumsal uyum ve kültürel aktarım için de kritik bir rol oynamaktadır (Epstein, 2018). Eğitim literatüründe aile eğitimi, anne-baba okulları, aile danışmanlığı, rehberlik programları ve okul-aile iş birlikleri gibi farklı biçimlerde uygulanmaktadır.

Kültürel çeşitlilik kavramı, toplumlarda farklı etnik kökenlere, inançlara, diller ve yaşam biçimlerine sahip bireylerin bir arada bulunmasını ifade eder. Eğitim sürecinde kültürel çeşitlilik, bir yandan pedagojik zenginlik yaratırken, diğer yandan öğretmenler, aileler ve politika yapıcılar için çeşitli zorlukları beraberinde

¹ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, havisegulec@yahoo.com, ORCID iD: 0000-0001-7039-2220

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Keşan Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Pr., ozgeozkankilic@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4090-5536

görüşlerinin eğitim süreçlerine sistematik olarak yansıtılması, kapsayıcı eğitim uygulamalarının kalıcı hâle gelmesini kolaylaştıracaktır. Bu bütüncül bakış açısı, kültürel çeşitliliğe sahip ailelerden gelen çocuklar için yalnızca eşitlikçi değil, aynı zamanda gelişimsel olarak güçlü öğrenme ortamlarının oluşturulmasının temel koşulunu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2013). *Aile Eğitim Programı (AEP)*. <https://aep.aile.gov.tr/media/c1zcyjwpi/aep-program-kitab%C4%B1.pdf>
- Alabay, E., & Ersal, H. (2020). Sınıflarında farklı kültürden çocuk olan okul öncesi öğretmenlerinin uyguladıkları eğitim programına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 107–134. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.699738>
- Aydın Güngör, T., & Pehlivan, O. (2021). Kapsayıcı eğitimin Türk eğitim sistemindeki yeri ve önemi. *Studies in Educational Research and Development*, 5(1), 48-71.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Banks, J. A. (2019). *Multicultural education: Issues and perspectives* (10th ed.). Wiley.
- Banks, J., & Banks, C. M. (2010). *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. John Wiley & Sons.
- Banks, J. A., & McGee Banks, C. A. (2019). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
- Başbay, A., & Bektaş, Y. (2009). Çokkültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 30–43.
- Bayter, M. (2018). Çok kültürlü yaşamda kütüphane kurumunun yeri. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 48-60.
- Benson, J., & Borman, G. D. (2010). Family, neighborhood, and school settings across seasons: When do socioeconomic context and racial composition matter for the reading achievement growth of young children?. *Teachers College Record*, 112(5), 1338-1390.
- Bilbao, M., Guglielmetti-Serrano, F., Mera-Lemp, M. J., Pizarro, J. J., Fernandez, D., & Martínez-Zelaya, G. (2025). Parental involvement of immigrant parents in early educational centers and its relationship with intercultural sensitivity. *Frontiers in Psychology*. 16:1568532. doi: 10.3389/fpsyg.2025.1568532
- Bilgin, R., & Erbuğ, E. (2021). Eğitimde fırsat eşitsizliği üzerine eleştirel bir değerlendirme. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4(2), 231-239.
- Birleşmiş Milletler. (1989). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. Türkiye Barolar Birliği-Çocuk Hakları Komisyonu. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Brown, C. P., & Souto-Manning, M. (2017). *Multicultural and multilingual perspectives in early childhood education*. Teachers College Press.
- Chen, T., & Liu, C. (2024). A study of the effectiveness of educational strategies and practices for children in a multicultural context. *Transactions on Comparative Education*, 6(4), 175–181. <https://doi.org/10.23977/trance.2024.060423>
- Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 27-40.
- Civitillo, S., Schachner, M., Juang, L., van de Vijver, F. J. R., Handrick, A., & Noack, P. (2017). Towards a better understanding of cultural diversity approaches at school: A multi-informant and mixed-methods study. *Learning, Culture and Social Interaction*, 12, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2016.09.002>

- Cox, M. J., & Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current directions in psychological science*, 12(5), 193-196.
- Doucet, F., & Adair, J. K. (2013). Addressing race and inequity in the classroom. *YC Young Children*, 68(5), 88-97.
- Elder, J. (2018). *Anti-racist education through the visual arts: lesson plans for early childhood educators* [Unpublished Master's Thesis] University of San Francisco.
- Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Routledge.
- Eriçok, B. (2023). Türkiye'de kapsayıcı eğitim uygulama ve politikalarına ilişkin değerlendirme ve öneriler. T. Çalık (Ed.), *Kapsayıcı eğitim içinde* (ss. 290-313). Ankara: Pegem A Akademi.
- García, S. B., & Chun, M. (2016). Culturally responsive parent-school relationships for Latino students' success. *Journal of Education and Learning*, 5(3), 234-242.
- Gaspar, C. R., Jahromi, L. B., & Rooney, M. E. (2025). Culturally and ethnically diverse parents' views of home-school partnership responsibilities. *Journal of Early Childhood Research*.
- Gay, G. (2002). Preparing for culturally responsive teaching. *Journal of Teacher Education*, 53(2), 106-116.
- Gay, G. (2010). Acting on beliefs in teacher education for cultural diversity. *Journal of Teacher Education*, 61(1-2), 143-152.
- Gay, G. (2014). *Kültürel değerlere duyarlı eğitim: Teori, araştırma ve uygulama*. (Hasan Aydın, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice* (3rd ed.). Teachers College Press.
- Goodall, J. (2021). *Parental engagement and diversity: Creating inclusive partnerships in education*. Bloomsbury Publishing.
- Hiebert D. & Ley D. (2003). Assimilation, cultural pluralism, and social exclusion among ethno-cultural groups in Vancouver, *Urban Geography*, 24:1,16-44, <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.1.16>.
- Hoş, G. (2019). Farklı kültürel altyapıdan gelen ailelerle çalışmada okul öncesi öğretmenlerin karşılaştığı sorunlara yönelik kullandıkları çözüm yolları. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 94-113.
- Josefová, A. (2014). The cultural diversity as a phenomenon of the multicultural society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 1019-1021.
- Kart, M., & Şimşek, H. (2019). Çokkültürlü Eğitim Mümkün mü?. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1-11.
- Kılıç, Z. N. A., & Tezel Şahin, F. (2025). Erken çocukluk eğitiminde ayrımcılıkla mücadele: Ayrımcılık karşıtı eğitimin kavramsal ve uygulamalı boyutları. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 21-42. <https://doi.org/10.18221/bujss.1689958>
- King, J. A., Zhanova, K. S., & Leffler, J. L. (2024). Role of early childhood educators in addressing diversity. *Dimensions of Early Childhood*, 52(1), 30-35.
- Kotluk, N. (2018). Kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin öğretmenlerin öz-yeterlik algılarının ve görüşlerinin incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van*.
- Kozikoğlu, İ., & Dilek, G. (2023). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitime ilişkin görüş, deneyim ve uygulamaları. *Asya Studies*, 7(24), 27-42.
- Köster, M., Giner Torrén, M., Kärtner, J., Itakura, S., Cavalcante, L., & Kanngiesser, P. (2022). Parental teaching behavior in diverse cultural contexts. *Evolution and Human Behavior*, 43(5), 432-441. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2022.07.002>
- Ladson-Billings, G. (2014). Culturally relevant pedagogy 2.0: A.k.a. the remix. *Harvard Educational Review*, 84(1), 74-84.
- López, A. E., Tolbert, S., & Lee, S. (2019). Cultural competence in early childhood education: Strategies for teachers and families. *Early Child Development and Care*, 189(3), 495-507. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1324433>

- Löfdahl, A., & Hägglund, S. (2012). Diversity in preschool. *Australasian Journal of Early Childhood*, 37(1), 119–126.
- MacNaughton, G., & Hughes, P. (2007). Teaching respect for cultural diversity in Australian early childhood programs: a challenge for professional learning. *Journal of Early Childhood Research*, 5(2), 189–204.
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin kültürel değerler üzerine etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1275-1288.
- Mart, M. (2022) Erken çocukluk döneminde sosyal ve kültürler arasılık. *Erken Çocukluk Döneminde 21. Yüzyıl Becerileri*, 147.
- Martin, S., Horgan, D., & Looney, E. (2025). Migrant parents' school involvement: extent, barriers and opportunities. *Educational Research*, 67(3), 385-405.
- Mazurkiewicz, P. (2020). Cultural diversity versus multiculturalism. *Journal of Catholic Social Thought*, 24, 229-250. <https://doi.org/10.21697/csp.2020.24.1.29>.
- McWayne, C. M., & Melzi, G. (2024). Immigrant children and families: Committing to cultural inclusion in early childhood education and care settings. *Educational Forum*, 88(4), 492–517.
- Mercan, N. (2016). Cultural sensitivity and communication skills on the relationship between an investigation. *PressAcademia Procedia*, 2(1), 449-454.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu* (Kanun No. 1739). Resmi Gazete, 14574. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı: Tüm Öğretmenler için Yol Haritası* [PDF]. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_02/06165410_20140845_by-reyselletyrylmyy_eyytym_programi_tum_oyretmenler_ycyn_yol_haritasi.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2025a). *Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Aile Eğitimi Rehberi*. MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2025b). *Sosyal Uyum Öğretmen Eğitimi Programı* [PDF]. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_02/10144328_surepogretmenegitimiprogramidijital.pdf
- Muñiz, J. (2020). *Culturally responsive teaching: A Reflection Guide*. <https://www.newamerica.org/educationpolicy/policy-papers/culturally-responsive-teaching-competencies/>
- Nguyen, A. (2022). Children have the fairest things to say: Young children's engagement with anti-bias picture books. *Early Childhood Education Journal*, 50(5), 743-759.
- Nieto, S., & Bode, P. (2017). *Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education*. Pearson.
- OECD. (2019). *The road to integration: Education and migration*. OECD Publishing.
- Özdemir, İ. (2011). Kültürlerarası iletişimin önemi. *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 29–38.
- Özenç, Y. Y. (2025). Okul paydaşları bağlamında eğitimde çok kültürlülük. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 1–24.
- Özer, M. (2022). *Türkiye'de eğitimi yeniden düşünmek*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: kültürel çeşitlilik ve siyasi teori*. (Bilge Tanrıseven, Çev. Ed.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Polat, İ., & Kılıç, E. (2013). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 352-372.
- Polatlar, D. Y. (2023). Çokkültürlü erken çocukluk eğitiminde aile katılımı. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(116), 8778–8788.
- Santorio, N. (2018). The significance of cultural diversity in family–school relationships. *Teaching and Teacher Education*, 75, 24–32. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.05.004>
- Sarıdaş, G., & Nayir, F. (2020). Kültürel değerlere duyarlı eğitim ve uygulama örnekleri. F. Nayir (Ed.), *Kültürel değerlere duyarlı eğitim içinde* (ss. 256-257). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sheridan, S. M., & Burt, J. D. (2020). Family–school partnerships and culturally responsive practice: A critical review. *School Psychology International*, 41(2), 123–140.
- Sheridan, S. M., & Moorman, E. A. (2020). Family-centered approaches to early childhood education. *Early Childhood Research Quarterly*, 50, 35–48.

- Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (2007). *Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class, and gender*. Wiley.
- Souto-Manning, M., & Mitchell, C. H. (2010). The role of action research in fostering culturally-responsive practices in a preschool classroom. *Early Childhood Education Journal*, 37(4), 269-277.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* [Mevzuat Bilgi Sistemi sayfası]. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- UNICEF. (2025). *Erken çocukluk gelişimi (EÇG)*. <https://www.unicef.org/turkiye/>
- UNESCO. (2001). *Eğitimde kültürel çeşitliliğin korunması ve teşviki evrensel bildirgesi*. <https://www.unesco.org.tr/pages/180/17>
- UNESCO. (2009). *Policy guidelines on inclusion in education*. Fransa: Birleşmiş Milletler.
- UNESCO. (2023). *What you need to know about inclusion in education*. UNESCO Publishing. <https://www.unesco.org/en/inclusion-education/need-know>
- UNESCO. (2024). *Multilingual education: A key to quality and inclusive learning*. UNESCO Publishing.
- UNICEF Türkiye. (2024). *The education response for Syrian children under temporary protection in Türkiye*. UNICEF.
- Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). Kapsayıcı eğitim uygulamaları bağlamında sorunlar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Journal of Individual Differences in Education*, 2(1), 23-42.
- Vavrus, M. (2008). Culturally responsive teaching. T. L. Good (Ed.) In *21st Century Education: A Reference Handbook* (pp. 49–57). SAGE.
- Villegas, A. M., & Lucas, T. (2007). The culturally responsive teacher. *Educational Leadership*, 64(6), 28-33.
- Vittrup, B. (2016). Early childhood teachers' approaches to multicultural education and perceived barriers to disseminating anti-bias messages. *Multicultural Education*, 23(3-4), 37-41.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Bölüm 7

ERKEN ÇOCUKLUKTA GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Hatice TANIK¹

1. Giriş

Erken çocukluk dönemi, çocuk gelişiminin en hızlı olduğu ve günlük yaşam becerilerin doğal yaşam içinde şekillendiği bir dönemdir. Beyin gelişiminin de çok hızlı olması bu becerilerin hızlıca edinilmesini sağlamaktadır. Bu dönemde sunulan erken müdahale hizmetleri, çocuğun ilerleyen yıllardaki gelişimini belirlemektedir (Kroeger & Sorensen, 2010; Preas vd., 2021; Dabney vd., 2023). Özellikle gelişimsel geriliği olan veya engel riski taşıyan çocuklar için bu hizmetlerin erken dönemden itibaren sunulması da oldukça çok önemlidir (Guralnick, 2017). Bu dönemde özbakım becerilerinin kazandırılmasına ek olarak *bağımsızlık, sosyal uyum, öz düzenleme ve sosyal katılımın* artması da beklenmektedir (Preas vd., 2021) (Bkz. Şekil 1). Özellikle günlük rutinelere dahil olan çocuklar, ev ve okul ortamlarında daha az yetişkin desteğine gereksinim duyarlar. Bu durum, çocukların yaşam kalitesi ve öz düzenleme becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Gronski vd., 2020).

Şekil 1. Öz düzenleme ve bağımsızlık: Erken çocuklukta beceri kazanım matrisi
Not. Görsel yazar tarafından Google (2026) aracılığıyla oluşturulmuştur.

¹ Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr., hatice.tanik@izu.edu.tr. ORID iD: 0000-0001-5711-4162

Özetle:

- Günlük yaşam becerileri, çocukların hayata hazırlanırken kuşandığı en temel donanımdır.
- Günlük yaşam becerilerinin edinimi erken çocuklukta bağımsızlık, öz düzenleme ve sosyal katılım becerilerinin gelişmesini sağlamaktadır.
- Geleneksel ve dijital etkinlik çizelgeleri OSB’li çocuklarda etkilidir.
- Çocukların bireysel tercihleri ve ilgileri dijital veya geleneksel çizelgenin tercih edilmesinde belirleyicidir. Aynı zamanda karmaşık becerilerin öğretiminde video kullanımı ve çoklu duyuya hitap eden dijital etkinlik çizelgeler tercih edilebilir.
- Özel gereksinimli çocuklara, günlük yaşam becerilerini öğretmede etkinlik çizelgeleri ve video modelleme yöntemleri güçlü kanıta sahiptir.
- Teknoloji motivasyonu artırır ancak dengeli kullanımı tüm çocukların eğitiminde kritiktir.
- Aile katılımı ve eğitimi günlük yaşam becerilerinin geliştirilmesinde önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aguilar, J. M., Raulston, T. J., Gerow, S., & Haegele, K. (2022). Caregiver-implemented digital activity schedules with virtual coaching. *Behavior Modification*, 46(6), 1485–1510. <https://doi.org/10.1177/01454455221118341>
- Akgül, H. (2010). *Otizimli çocuklara fotoğrafı etkinlik çizelgesi takip etme becerisi kazandırma*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Alanazi, A. S., Almutairi, N. M., & Alanazi, T. M. (2023). Development of some self-care skills for children with an autism spectrum disorder. *Management Science Letters*, 13(4), 245–254. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2023.10.100>
- Alias, N. A., Isa, K. A. M., & Manaf, M. R. A. (2024). A scoping review of intervention implementation for self-care skills among children with developmental delay. *The Malaysian Journal of Medical Science*, 31(4), 59–75. <https://doi.org/10.21315/mjms2024.31.4.6>
- An, S. Y. (2017). Parent training occupational therapy program for parents of children with autism in Korea. *Occupational Therapy International*, 4741634. <https://doi.org/10.1155/2017/47416344>
- Becerra, T. A., Mori, Y., Crandall, E., & Tomiyama, A. J. (2020). The effect of photographic activity schedules on moderate-to-vigorous physical activity in children with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 53(4), 2170–2185. <https://doi.org/10.1002/JABA.796>
- Boutain, A. R., Sheldon, J. B., & Sherman, J. A. (2020). Evaluation of a telehealth parent training program in teaching self-care skills to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 53(4), 1259–1275. <https://doi.org/10.1002/JABA.743>
- Cartwright, A., Benson, J. D., & Smitsky, D. (2023). Effectiveness of video prompting versus picture prompting for improving daily living skills of children with autism spectrum disorder. *American Journal of Occupational Therapy*, 77(2), 7712505336p1. <https://doi.org/10.5014/ajot.2023.77s2-po336>
- Chaimaha, N., Piravej, K., & Kittinaraphaiboon, P. (2025). Development of web-based learning media on behavior management to enhance activities of daily living for children with autism

- spectrum disorder. *Occupational Therapy in Health Care*, 39(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/07380577.2024.2415974>
- Dabney, J., Cihon, T. M., & Ivy, J. W. (2023). Caregiver-implemented toilet training procedures for children with autism spectrum disorder. *Behavioral Interventions*, 38(2), 437–454. <https://doi.org/10.1002/bin.1940>
- Eliçin, Ö., Turan, M. B., Yıldırım, K., & Özkubat, U. (2016). Otizimli çocuklara aşamalı yardımla çizelge kullanım becerilerinin kazandırılmasında tablet bilgisayar çizelge programının etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 41(188), 297–316. <https://doi.org/10.15390/EB.2016.5358>
- Gronski, M., Doherty, M., Fiss, A., Fiss, A., Dudgeon, B., McCoy, S. W., & Drette, D. (2020). Interventions within the scope of occupational therapy practice to improve activities of daily living, rest, and sleep for children ages 0–5 years and their families: A systematic review. *American Journal of Occupational Therapy*, 74(2), 7402180040p1–7402180040p26. <https://doi.org/10.5014/AJOT.2020.039545>
- Google. (2026). Öz düzenleme ve bağımsızlık: Erken çocuklukta beceri kazanım matrisi [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Yaşamın ilk atölyesi: Erken çocuklukta günlük yaşam becerileri. [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Bağımsızlığın ilk adımları: Günlük yaşam becerilerini öğreniyorum. [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Temel günlük yaşam becerileri. [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Görünmez bariyerler: OSB'li çocukların günlük yaşamda güçlükleri. [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). El yıkama-kurulama beceri analizi [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). OSB'de günlük yaşam: Stratejiler ve uygulamalar [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Video modelleme: Beceri kazanımında görsel rehberlik [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Gelenekselden dijitale: Etkinlik çizelgelerinde yenilikçi yaklaşımlar [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Dijital çizelge araçları [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). Teknoloji destekli öz-yönetim: Dijital çizelgeler [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Google. (2026). İpucu bağımlılığından öz-yeterliliğe: Ailelerin rolü [NotebookLM tarafından oluşturulmuş görsel]. <https://notebooklm.google.com/>
- Hammond, J. L., Ivy, J. W., & Gann, C. (2025). A systematic review of digital activity schedule use in individuals with autism spectrum disorder and intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 50(1), 1–15. <https://doi.org/10.3109/13668250.2025.2499009>
- Jimenez-Gomez, C., Betz, A. M., Baez, C. N., Beaulieu, L., & Jessel, J. (2021). Wearable activity schedules to promote independence in young children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 54(3), 1040–1055. <https://doi.org/10.1002/jaba.756>
- Kılıç, M. A., Güleç Aslan, Y., & Kırcaali İftar, G. (2023). The Effect of the Portage-Supported Mother Education Program on the Self-Care Development of the Child with Autism. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(2), 165–192. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1087754>
- Lim, N., Charlton, K., Agnew, J., & Neely, L. (2024). Training parents to teach daily living skills: A review of the literature. *International Journal of Developmental Disabilities*, 70(6), 1043–1055. <https://doi.org/10.1080/20473869.2024.2431373>

- Liu, Y., Ivy, J. W., Cihon, T. M., & Erath, T. G. (2024). Caregiver-implemented interventions to improve daily living skills for individuals with developmental disabilities: A systematic review. *Behavior Modification*, 48(6), 1234–1267. <https://doi.org/10.1177/01454455241296514>
- Mansour, S., Nour El-Din, M. M., & Ahmed, M. M. (2021). Training software effectiveness applied by the mothers to their autistic children at home remotely to develop their self-care skills under the supervision of the occupational therapist. *Egyptian Journal of Occupational Therapy*, 51(1), 1–20.
- Kroeger, K. A., & Sorensen, R. (2010). A parent trainin model for toilet training children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54(6), 556-567. <https://doi.org/10.1111/J.1365-2788.2010.01286.X>
- McClannahan, L. E. & Krantz, P. J. (1999). *Activity Schedules For Children With Autism: Teaching Independent Behaviour*. Woodbine House.
- McClannahan, L. E., & Krantz, P. J. (2020). *Otizimli çocuklarda etkinlik çizelgelerinin kullanımı: Bağımsız davranış öğretimi* (B. Birkan, Türkçeye uyarlayan). BBA & Eğitim Kitap
- Osos, N., Palmen, A., Saunders, M., & Belisle, J. (2021). Assessing video enhanced activity schedules to teach social skills to children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(6), 1868–1881. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04784-x>
- Preas, K. H., Scheithauer, M. C., & Tiger, J. H. (2021). Evaluation of caregiver training procedures to teach activities of daily living skills. *Behavior Analysis in Practice*, 14(4), 1088–1099. <https://doi.org/10.1007/S40617-020-00513-Z>
- Reinert, K. S. (2015). *An evaluation of an iPad-based activity schedule* [Yüksek lisans tezi, Utah State University]. <https://doi.org/10.26076/ED34-0712>
- Richardson, J. (2016). Toilet training for children with autism. *Nursing Children and Young People*, 28(2), 16–19. <https://doi.org/10.7748/NCYP.28.2.16.S21>
- Schaaf, R. C., Dumont, R. L., Arbesman, M., & May-Benson, T. A. (2025). A comparative trial of occupational therapy using ayres sensory integration and applied behavior analysis interventions for autistic children. *Autism Research*, 18(1), e70099. <https://doi.org/10.1002/aur.70099>
- Sutherland, D., Recchia, H., Gibbons, B., & Sweeney, L. (2018). Intensive toilet training targeting defecation for a child with autism spectrum disorder. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 5(1), 28–37. <https://doi.org/10.1080/23297018.2017.1360153>
- Tanık, H. (2025). *Mobil öğrenme tabanlı zenginleştirilmiş dijital etkinlik çizelgelerinin otizmli çocukların sembolik oyun becerilerini öğrenmelerine etkisi* [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezlerim.jsp?sira=0>
- Tompkins, A., Dotson, W. H., & Lorah, E. R. (2025). Comparative effects of an electronic visual schedule on young children with ASD. *Journal of Applied School Psychology*, 41(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/15377903.2025.2511608>
- Unver, O., Tekin-Iftar, E., & Olcay-Gul, S. (2020). Developing the skills of children with autism spectrum disorder to follow activity schedules presented via tablets: A parent-implemented intervention. *International Journal of Developmental Disabilities*, 68(5), 654–665.

Bölüm 8

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARDA CİNSEL KİMLİĞİ ÖĞRENME

Şenay BULUT PEDÜK¹
Emel ÖZDEMİR²

GİRİŞ

Özel gereksinimli çocuklara yönelik cinsel eğitim, tipik gelişim gösteren çocuklar için geçerli olan temel gerekçelerle örtüşmekle birlikte, bu grup açısından eğitimi zorunlu kılan ek koşullar da barındırmaktadır. Gelişim süreçleri boyunca cinsellik ve cinsel kimliğe ilişkin bilgileri çoğu zaman doğal sosyal etkileşimler yoluyla edinme fırsatından yoksun kalan özel gereksinimli çocuklar akranları ile eş zamanlı ve benzer aşamalardan geçememektedir (Alp vd., 2025; Fitzgerald & Withers, 2011). Akran grupları içinde bu konuların gündelik yaşamda ele alınamaması, öğrenme sürecini daha da sınırlamaktadır. Ayrıca özel eğitim ortamlarında sosyal etkileşimin kısıtlı olması ve çocukların cinsel ilgi ve gereksinimlerinin yeterince dikkate alınmaması, sağlıklı ve doğru bilgiye erişimi güçleştiren unsurlar arasındadır. Buna ek olarak, bazı ebeveynlerin kaygı temelli tutumları, çocukların cinselliğe ilişkin uygun biçimde bilgilendirilmesini engelleyebilmektedir. Ailenin ne yapacağını bilememesi, hangi bilgiyi ne zaman, ne kadar ve nasıl sunacağı konusunda kararsız kalması gibi durumlar da sıklıkla yaşanabilmektedir (Clark & Farley, 1990; Holmes & Himle, 2014; Rooks-Ellis vd., 2020; Wong vd., 2015; Anderson, 2015). Bahsi geçen durumlar, çocukların cinsellikle ilgili konularda bilgiye erişiminin çoğu zaman gecikmesine ya da yetersiz kalmasına yol açmakta; oysa alan yazındaki çalışmalar, bu bilginin uygun zamanda ve gelişim düzeyine uygun biçimde sunulmasının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmalar, çocukların gelişim düzeylerine uygun ve zamanında sunulan cinsel eğitimin, onların cinselliğe ilişkin sağlıklı ve bilinçli bir yaklaşım

¹ Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, senaybulutpeduk@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6727-3298

² Doktora öğrencisi., Trakya Üniversitesi, emelozdemir@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3310-2508

uğrayan bireylerdir (Alp vd., 2025; Güzelyurt vd., 2025; Kurtça, 2022). Ancak özel gereksinimi çocukların cinsel eğitiminin istismardan korunma odaklı ele alınmaması; çocuğun cinsel kimlik gelişimini destekleyen bilişsel, sosyal-duygusal ve öz bakım becerilerini kapsayan bütüncül bir gelişim süreci olarak planlanması gereklidir. Eğitim sürecinin sonunda ise sistematik bir değerlendirme yapılması, bu değerlendirme sonuçlarına göre hedeflerin gözden geçirilerek yeniden belirlenmesi gelişimin farklı dönemlerinde cinsel eğitime ihtiyacı olan özel gereksinimli bireylerin sağlıklı bir cinsel gelişim göstermesinde faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, A., & Şahin, E. (2025). Toplumsal cinsiyet ve bir sosyal öğrenme aracı olarak televizyon programları: İzleyiciler üzerine bir inceleme. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (15), 65-84.
- Akdemir, B., & Taymaz Sarı, O. (2019). Zihinsel yetersizliği olan bireylerle çalışan öğretmenlerin cinsel eğitime yönelik tutumları ve etik durumlarının karşılaştırılması. *Eğitimde Kuram & Uygulama*, 15(3), 267-282. <https://doi.org/10.17244/eku.425276>
- Aksoy, P., & Baran, G. (2017). Annelerin cinsiyet rollerine ilişkin özellikleri ile çocukların oyuncak tercihleri ve oynadıkları oyun türleri arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 102-136.
- Aktu, Y. (2025). Sanal Ortamlardaki Gizli Tehlike: Çevrim İçi Çocuk İstismarı. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 13(36), 62-83.
- Alabay, E. (2020). Cinsel istismar ve cinsel istismarı önleme amaçlı oluşturulmuş erken müdahale program örnekleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 32-43. <https://dergipark.org.tr/pub/asead/issue/58844/815860>
- Alp, Z. A., Sezik, A., & Aksoy, F. (2025). Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Cinsel Eğitim Konulu Lisansüstü Tezlerin Sistematik Derlemesi. *Journal of Uludağ University Faculty of Education*, 38(1), 179-211.
- Alzahrani, S. (2024). The reality of common sexual problems for students with Down's syndrome in Saudi Arabia. Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education, Advance Online Publication. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1299960>
- Anderson, S. (2015). Sex education programs focused on "protection" and "prevention" with little attention given to supporting people to develop healthy, positive sexual relationships. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 2(1), 98-100. <https://doi.org/10.1080/073297018.2015.1021740>
- Arslantaş, T. K., Özgür Yılmaz, Ç., & Günlü, Y. (2024). Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Öz Bakım Becerilerini Kullanmada 2b Animasyonların Etkililiği. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 14(1), 65-88.
- Aşık, R. (2024). *Fiziksel engelli ergenlere verilen cinsel sağlık psiko-eğitim programının etkinliğinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi.
- Batool, S. (2020). Exploring vulnerability among children and young people who experience online sexual victimisation [Doctoral dissertation]. University of Central Lancashire. https://clock.uclan.ac.uk/34898/?template=default_internal
- Borj, P. R., Raja, K. ve Bours, P. (2023). Online grooming detection: A comprehensive survey of child exploitation in chat logs. *Knowledge-Based Systems*, 259, 110039. <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2022.110039>
- Breuner, C. C., & Mattson, G. (2016). Sexuality education for children and adolescents. *Pediatrics*, 138(2), 1-11. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1348>

- Brown, M., & McCann, E. (2017). Mediated pathways, negotiated identities: a critical phenomenological analysis of the experience of sexuality in the context of intellectual disability. *Journal of Research in Nursing*, 22(8), 615-617. <https://doi.org/10.1177/1744987117735619>
- Bulut-Pedük, Ş. & Özdemir, E. (2024). Farklı özel gereksinimi olan çocuklarda cinsel eğitim içinden 279-294 (Edi.) M. Özden, E. Vatanserver & G. Tekin *Tevhid-İ Tedsrisat'ın 100. Yılında Türkiye'de Çağdaş Eğitim*, Trakya Üniversitesi Yayınları ISBN: 978-975-374-375-4 (Aralık 2024)
- Caster, J. A. (1988). *Sex education* (Chapter 17). In G. A. Robinson (Ed.), *Best practices in mental disabilities* (Vol. 2). ERIC. (ED304845)
- Clark, E. M., & Farley, J. W. (1990). Sex education for young children with special needs. *Preventing School Failure*, 34(2), 25-28.
- Çalıköğü, B. (2025). Özel yetenekli çocuklar için cinsellik eğitimi: durumlar ve hesaplaşmalar. *Türk Eğitim Değerlendirmeleri Dergisi*, 5(2), 6-16.
- Çelik, Ö., & Ünal, Ş. (2025). Okul Öncesi Özel Eğitim Programında Cinsel Eğitim ve İstismardan Korunma İle İlgili Olabilecek Kazanımların Analizi. *Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 380-397.
- Çelik, Ö., & Yücel, S. (2023). Zihin Yetersizliği Olan Ergenlerin Cinsel Gelişim Özelliklerinin Ebeveyn Bildirimleri Üzerinden İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 801-825.
- Demir, A. (2025). Çocuğa yönelik cinsel istismar olaylarında anatomik bebeklerin kullanımı. *Karadokma Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 176-190.
- Deniz, Ü., & Altan, R. Y. (2019). Milli Eğitim Bakanlığı 0-36 aylık çocuklar için eğitim programında cinsel gelişim ve eğitim. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(3), 34-44.
- Erdem, A., Erdem, A. P., Yaman, E., Sepet, E., & AYTEPE, Z. (2012). Zihinsel engelli çocuklarda davranış yönetimi ve tedavi yaklaşımları. *Journal of Istanbul University Faculty of Dentistry*, 46(2), 66-73.
- Erdoğan, K. (2024). *Özel gereksinimi olan bireylerin ebeveynlerine yönelik cinsel eğitim programının ebeveynlerin cinsel eğitim hakkındaki görüşlerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.
- Fitzgerald, C., & Withers, P. (2011). 'I don't know what a proper woman means': what women with intellectual disabilities think about sex, sexuality and themselves. *British Journal of Learning Disabilities*, 41(1), 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2011.00715.x>
- Gecü, G. (2025). Meltem'den Bahar'a Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Televizyon Dizilerine Yansımaları: Değişen Bir Şey Var mı?. *Toplum ve Kimlik Dergisi*, 2(2), 258-274.
- Genç, Y., & Kulaoğlu, S. (2025). Çocuk cinsel istismarını önlemede farkındalık ve eğitimin yeri. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 5(1), 50-65.
- Güldağ, Ö. (2022). *Normal gelişen ve zihinsel engelli çocukların benlik ve cinsel gelişimleri ile annelerinin cinsel kimlik gelişimine yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi.
- Gümüş, S. S., & Altınsoy, M. (2015). Hatay okullarında engellilerin cinsel eğitimi durum değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 63-72.). Hatay okullarında engellilerin cinsel eğitimi durum değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 63-72.
- Güzelyurt, T., Atıcı, Ş., Ertekin, B. D., Çelebi, S., Çalkan, B. C., & Akman, B. (2025). Okul Öncesi Dönemde Cinsel Eğitim ve Cinsel İstismardan Korunmaya Yönelik Müdahale Programlarının İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 14(1), 27-43.
- Holmes, L. G., & Himle, M. B. (2014). Brief report: Parent-child sexuality communication and autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(11), 2964-2970. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2146-2>
- Johnston, M. L. (2025). *Are the kids alright? An analysis of sex education, the sexual behaviors of minors and age of consent laws in the United States* (Senior thesis, University of South Carolina). Scholar Commons. https://scholarcommons.sc.edu/senior_theses/775

- Kanadlı, A. (2021). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde cinsel istismar ve cinsel eğitim: Öğretmen görüşleri (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Kılıç, K., & Yıldız, F. Ü. (2023). Portage Destekli Anne Eğitim Programı'nın Otizmlı Çocuğun Öz Bakım Gelişimi Üzerindeki Etkisi. *Özel Eğitim Dergisi*, 24(4).
- Kurtça, T. T. (2022). Çocuk cinsel istismarını önleme programlarında ebeveyn eğitimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(2), 247-254.
- Kuru, N. (2025). Türkiye'de 2020-2025 Yılları Arasında Okul Öncesi Eğitimde Kapsayıcılık Alanında Yürütülen Lisansüstü Tezlerin Değerlendirmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 128-136. <https://doi.org/10.53506/egitim.1708548>
- Legano, L. A., Desch, L. W., Messner, S. A., Idzerda, S., Flaherty, E. G., Council on Child Abuse and Neglect, & Council on Children with Disabilities. (2021). Maltreatment of children with disabilities. *Pediatrics*, 147(5), e2021050920. <https://doi.org/10.1542/peds.2021-050920>
- Lorenzo-Dus, N., Izura, C. ve Pérez-Tattam, R. (2016). Understanding grooming discourse in computer-mediated environments. *Discourse, Context & Media*, 12, 40-50. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2016.02.004>
- Martin, C. L., & Ruble, D. N. (2004). Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(2), 67-70.
- Michailidou, K. (2015). How useful and applicable is the program The Underwear Rule for Greek parents? Parents' perspectives on the advantages and problems with the program: An interview study. Linköping University, Sweden chrome-extension://efaidnbmnnpbajpcglclefindmkaj/http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:824057/FULLTEXT01.pdf
- Michielsen, K., & Brockshmidt, L. (2021). Barriers to sexuality education for children and young people with disabilities in the WHO European region: A scoping review. *Sex Education*, 21(6), 674-692. <https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1851181>
- Mortaş Kum, A., & Özen, A. (2025). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların annelerinin cinsel istismara yönelik bilgi düzeylerinin incelenmesi. *International journal of su-ay development association*, 4(2), 146-161.
- Özdemir, H. (2025). Sosyalleşmede Aile ve Sosyal Medya: Değişen Roller. *Toplum ve Kimlik Dergisi*, 2(2), 275-286.
- Maierà E. & Pagnotta FP.(2022). Gender Identity in the Contemporary Age: It Is Often a Suffered Conquest. *Psychiatr Danub*,34:50-55. PMID: 36170702.
- Petersilia, J. (2000). Invisible victims: Violence against people with developmental disabilities. *Human Rights*, 27, 9-12.
- Pugliese, C., Bratto, A., Granader, Y., Dudley, K., Bowen, A., Baker, C., & Gutermauth Anthony, L. (2020). *Feasibility and preliminary efficacy of a parent-mediated sexual education curriculum for youth with autism spectrum disorders*. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 24(5), 1234-1248.
- Rooks-Ellis, D., Jones, B., Sulinski, E., Howorth, S., & Achey, N. (2020). *The effectiveness of a brief sexuality education intervention for parents of children with intellectual and developmental disabilities*. *American Journal of Sexuality Education*, 15(1):1-21. <https://doi.org/10.1080/15546128.2020.1800542>
- Sarı, M., Savcı, U., Balta, B., Öztürk, Y., & Tufan, A. E. (2024). Cinsel kimlik gelişiminin nörobiyolojik yapıtaşları ve çevresel stresörlerin epigenetik etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar (Current Approaches in Psychiatry)*, 16(1), 175-184. <https://doi.org/10.18863/pgy.1238867>
- Sezer, F., & Gürsoy, F. (2022). Türkiye'de yayınlanan gazetelerde yer alan özel gereksinimli çocuklara yönelik istismar haberlerinin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 442-458. <https://doi.org/10.17755/esosder.1003036>
- Sezer, F., & Gürsoy, F. (2022). Türkiye'de yayınlanan gazetelerde yer alan özel gereksinimli çocuklara yönelik istismar haberlerinin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 442-458.

- Skarbek, D., Hahn, K., & Parrish, P. (2009). Stop sexual abuse in special education: An ecological model of prevention and intervention strategies for sexual abuse in special education. *Sexuality and Disability*, 27(3), 155–164. <https://doi.org/10.1007/s11195-009-9127-4>
- Sucuoglu, N. B., Bakkaloglu, H., & Demir, E. (2020). The effects of inclusive preschools on the development of children with disabilities: a longitudinal study. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1):215-231. doi: 10.9756/INT-JECSE/V12I1.201006
- Şakar, G., & Avcı, Ö. H. (2025). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda İhmal ve İstismar: Ebeveynlerin Görüş ve Deneyimleri. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 58(1), 381-435.
- Teke, H., & Melekoğlu, M. (2022). Erken çocukluk dönemi cinsel eğitim çalışmalarının incelenmesi: Sistematik bir derleme. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 144-160.
- Tenikeci, Z., & Kalburan, N. C. (2021). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin açık hava oyun parklarına ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 87-112.
- Tuzcuoğlu, N., Taşkaya, V., & Aslan, O. (2024). Türkiye ve Farklı Ülkelerdeki 0-6 Yaş Çocuklar İçin Hazırlanan Cinsel Eğitim Programlarının İncelenmesi. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 81-95. <https://doi.org/10.55008/te-ad.1453928>
- Uçar-Rasmussen, M., & Çifci-Tekinarslan, İ. (2024). Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Cinsel İstismarı Önleme Becerisinin Kazandırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 25(1).
- Ünlü, Ö. (2023). The effectiveness of technology-supported education to prevent sexual abuse in children with autism spectrum disorder. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 6 (3), 771 – 788.
- Wong, C., Odom, S.L., Hume, K.A., Cox, A.W., Fettig, A., Kucharczyk, S., Brock, M.E., Plavnick, J.B., Fleury, V.P., & Schultz, T.R., (2015). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder: A comprehensive review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 1951–1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>

Bölüm 9

OYUN TEMELLİ ÖĞRETİM

Özgür KURT¹

Nilüfer Sivrikaya TOKGÖZ²

Giriş

Oyunlar, her yaşta insana hitap etmektedir. Bireyler oyunu eğlenmek amaçlı kullanırlar fakat oyun bireylerin fiziksel, zihinsel, dil ve konuşma, sosyal ve duygusal gibi gelişim alanlarını desteklediğinin farkında değildir. Çocukların gelişimini destekleyebilmek için bazen farklı öğretim yöntemleri kullanmak gerekebilir. Oyun temelli öğretim etkinlikleri ve programları ile bireylere birçok akademik beceri kazandırılabilir. Oyun temelli öğretim çocuğu ezberden uzaklaştırır. Aynı zamanda, oyun temelli öğretimde çocukların hepsi katılımcı olarak değerlendirilir. Oyun temelli uygulamada seçilecek oyunlar, çocukların yaşına ve gelişimlerine uygun olmalıdır. Aynı zamanda oyunlar, çocukların anlayabileceği düzeyde, hedeflenen konuya uygun seçilmeli ve planlanmalıdır.

Oyun; sosyoloji, kültür, felsefe, biyoloji, psikoloji gibi alanlarla ilişkilendirilen çok boyutlu bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyunla ilgili tüm görüşleri, algıları, deneyimleri ve beklentileri kapsayan tek bir oyun tanımı yoktur (Uslu, 2022). Oyun, zevk veren ve zaman algısını askıya alan bir faaliyete dalmışken kişinin içinde bulunduğu ruh halidir. Oyun, kendi içinden gelen bir motivasyonla yapılır, bu yüzden tekrar tekrar yapmak istersiniz (Ulusal Oyun Enstitüsü, 2025). Sınır bilimciler, nöronların ve sinapsların farklılaşmasından ve büyümesinden sorumlu bir proteinin üretimini oyunun uyardığını ve beynin prefrontal korteksinin oyunla rafine edildiğini keşfetmişlerdir (Parker, Thomson ve Berry, 2022).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr., ozgurustunerkurt@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-9055-0601

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yönetim Bilimleri AD, nilufertokgoz@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-1903-1053

-SP tanılı çocuklar fırlatma hareketini yapamıyorsa, bir rampa ya da mukavvadan yapılmış basit bir eğim düzlemi kullanılarak nesneyi serbest bırakması sağlanır.

-Görme sınırlılığı olan çocuklar için hedef çizgileri kabartmalı işaret levhaları, halatlar veya kontrastlı (siyah-sarı) bantlar ile belirlenir. Hedef merkezine sürekli ses üreten bir cihaz (zil vb) yerleştirilerek çocuğun işitsel ipucu ile hedefe yönelmesi sağlanır.

-OSB tanısı olan çocuklar için oyunun aşamaları görsel kartlarla anlatılır ve zaman hatırlatıcıları ile desteklenir. Düşük uyarılma seviyesi; aydınlatma doğal ışık ve duvarda dağınık panolar vb. azaltılır, oyun alanındaki dış kaynaklı gürültü ya da yüksek sesli nesnelere kontrol altına alınır. Çocuğun oyun alanında kendini güvende hissetmesi için oyun alanı minderler ya da bantlar ile sınırlandırılır. Çocuğun aşırı duyuşsal yüke maruz kalmaması için duyuşsal hassasiyet tipine göre; dokunma, ses, koku ve hareket gibi nesne tercihleri ile başlanır. Çocuğun nesne ya da dokuya tepkisini gözlemleyerek duyuşsal hassasiyeti oranında nesnelere geçişler yapılır. Yumuşak bir ses tonu, kısa ve net cümlelerle yönerge verilir.

Oyun temelli öğretim, erken çocukluk döneminde çocuğa dünyayı kendi deneyimleri ile keşfetmesini sağlayan öğrenme ekosistemidir. Bu yaklaşım aynı zamanda çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyen önemli stratejik gelişim aracıdır. Özellikle özel gereksinimli çocuklar için oyun; öğrenmenin önündeki bariyerleri kaldıran, etkili iletişimi artıran ve her çocuğun kendi potansiyeli doğrultusunda kendisini gerçekleştirmesine fırsat sunan en güvenli kapsayıcı alandır.

KAYNAKÇA

- Alharbi, M. O., & Alzahrani, M. M. (2020). The importance of learning through play in early childhood education: Reflection on the Bold Beginnings Report. *International Journal of the Whole Child*, 5(2), 9-17.
- Angın, Ö., & Çetinkaya, S. (2021). Eğitsel oyun temelli dinlediğini anlama etkinliklerinin 4. sınıf öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisi üzerindeki etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 333-346.
- Aral, N. (2000). Çocuk gelişiminde oyunun önemi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 265, 15-17.
- Aşcı, A. U. (2019). *Oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik başarı ve tutumlarına etkisi* (Master's thesis, Kirsehir Ahi Evran University (Turkey)).
- Başerer, D. (2021). Oyun temelli öğrenme ile mantıksal düşünmenin gelişimi. *Turkish Studies-Education*, 16(1), 87-98. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46903>
- Boyrac, C., & Serin, G. (2016). İlkokul düzeyinde oyun temelli fiziksel etkinlikler yoluyla kuvvet ve hareket kavramlarının öğretimi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 89-101.
- Ergül, E., & Doğan, M. (2022). İlkokul matematik öğretiminde oyun temelli yaklaşımın öğrenci başarısına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(235), 1935-1960.

- Durualp, E., & Aral, N. (2010). Altı yaşındaki çocukların sosyal becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 160-172.
- Gözalın, E., & Koçak, N. (2014). Oyun temelli dikkat eğitim programının 5-6 yaş çocukların kelime bilgi düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(4), 115-121.
- Gözüküçük, Y. (2024). Oyun Tabanlı Öğrenme Yönteminin İngilizce Konuşma Kaygısı Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi*, 6(3), 385-398.
- Hedges, H. (2000). Teaching in early childhood: Time to merge constructivist views so learning through play equals teaching through play. *Australasian Journal of Early Childhood*, 25(4), 16-21. <https://doi.org/10.1177/183693910002500404>
- Johnston, O., Wildy, H. & Shand, J. (2023). Teenagers learn through play too: communicating high expectations through a playful learning approach. *Aust. Educ. Res.* 50, 921-940. <https://doi.org/10.1007/s13384-022-00534-3>
- Kohli, A. (2025). Play-based learning and its impact on cognitive development in preschoolers. *International Journal For Research in Education*, 14(4). <https://doi.org/10.63345/ijre.v14.i4.1>
- Mete, G. (2021). BİLSEM Türkçe öğretmenlerinin oyun temelli öğretim yöntemine yönelik görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 106-130.
- National Institute for play (Ulusal Oyun Enstitüsü) https://www.google.com.tr/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://nifplay.org/&ved=2ahUKewj74bOOxZCRaxW-YefEDHd4IEV8QFnoECBIQAQ&usq=AOvVaw1o6wAff_m6dy5ddCSAiem3
- Özen, A. & Ergenekon, Y. (2011). Özel eğitimde etkinlik temelli öğretim uygulamaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 351-362.
- Parker, R., Thomsen, B. S., & Berry, A. (2022). Learning through play at school—A framework for policy and practice. In *Frontiers in Education* (Vol. 7, p. 751801). Frontiers Media SA. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.751801>
- Serdaroğlu, C., & Güneş, M. H. (2019). 6. sınıf bitki ve hayvanlarda üreme, büyüme ve gelişme ünitesinin öğretiminde oyun temelli öğrenmenin akademik başarı ve tutum üzerine etkisi. *Necati-bey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(2), 1015-1041.
- Şahin, G., & Başak, T. (2019). Hemşirelik eğitiminde oyun temelli öğrenme. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 308-314.
- Şentürk, C. (2020). Oyun temelli fen öğrenme yaşantılarının akademik başarıya, kalıcılığa, tutuma ve öğrenme sürecine etkileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(227), 159-194.
- Şentürk, S., & Akar, C. (2021). Oyun temelli öğretimin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin maddenin özellikleri ünitesindeki öğrenci başarısı ve tutumlarına etkisi. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 5, 38-48.
- Uslu, H. (2022). Oyun temelli öğrenmenin önemine yönelik bir çalışma: Homo Ludens (Oyun Oynayan İnsan). *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(26), 481-495.
- Whelan, D.L. (2005), Let the games begin. *School Library Journal*, 51(4), 40-43.
- Yıldırım, Z. (2022). *Oyun temelli öğrenmenin okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Bursa Uludağ University (Turkey)).

Bölüm 10

ÖZEL EĞİTİMDE DOĞAL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

Ahmet Yalçın HOCAOĞLU¹

Giriş

Özel eğitim alanında öğretim yöntemleri, yapılandırılmış ortamlar ile doğal yaşam akışı arasında bir yelpaze içermektedir. Bu yelpazenin en esnek ve etkinlik temelli ucunda yer alan doğal öğretim yöntemleri (DÖY), alanyazında farklı kavramlarla (gömülü öğretim, etkinlik temelli yaklaşım vb.) ifade edilse de, bu yöntemlerin bir “uygulama” olarak kabul edilmesini sağlayan ortak özellikler bulunmaktadır. Rule ve ark. (1998), doğal öğretim süreçlerini diğerlerinden ayıran dört temel özellik tanımlamıştır. Bir öğretim sürecinin doğal kabul edilmesi için şu kriterleri karşılaması beklenir: 1) Öğretim, çocuğun günlük yaşamındaki rutin etkinlikler ve geçişler sırasında gerçekleşmelidir; 2) Öğretim içeriği, çocuğun o anki etkinliğe daha fazla katılımını sağlayacak işlevsel becerilerden seçilmelidir; 3) Öğretim denemeleri çocuğun başlattığı etkileşimler veya çocuğun ilgi çocuk liderliği takip edilerek gerçekleştirilmelidir; ve 4) Çocuğun tepkisinin ardından doğal pekiştireç sunulmalıdır (Rule ve ark., 1987).

Bu temel kriterler, yöntemin farklı kavramlarla ifade edilmesine rağmen özünde aynı amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Literatürde doğal öğretim yaklaşımları, gömülü öğretim, çevresel dil öğretimi, Etkinlik Temelli Müdahale ve geçiş temelli öğretim gibi farklı terimlerle ifade edilmektedir, ancak tüm bu yaklaşımların ortak noktası, “gömülü öğrenme fırsatları” sunmalarıdır. Gömülü öğretim, çocuğun bireyselleştirilmiş öğrenme hedeflerinin, gün boyunca doğal olarak gerçekleşen veya çocuğu motive eden etkinliklerin içerisine sistematik olarak dahil edilmesini ifade eder (Snyder ve ark., 2015).

DÖY’ü tanımlarken, kavramın nasıl açıklandığı büyük önem taşır. Dunst ve ark. (2006)’na göre, doğal öğrenme ortamları sadece müdahalenin gerçekleştiği fiziksel alanlar (örneğin ev veya toplum merkezi) olarak değil, aynı zamanda

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, ahyocaoglu@fsm.edu.tr ORCID iD: 0000-0003-1609-4702

Son olarak, uygulayıcı faktörü kritik bir değişkendir. Yöntemin başarısı, uygulayıcının yetkinliğine ve tutumuna bağlıdır. Alan yazında öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarının, onların bilgileri ve algıladıkları hazırlık düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulanmaktadır. Yetersiz eğitim, öğretmenler arasında çaresizlik hissine ve olumsuz tutumlara yol açabilirken, doğal öğretim stratejilerini ustaca kullanmak öğretmenlerin öz yeterliliklerini ve dolayısıyla uygulamanın başarısını artırır (Böddi ve ark., 2025).

KAYNAKÇA

- Aktaş, B., & Tekinarslan, I. C. (2018). The effectiveness of parent training program on mothers of children with autism regarding use of mand-model procedure. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 10(2), 106–120. <https://doi.org/10.20489/intjces.506861>
- Blackwell, W., & Stockall, N. (2021). Incidental teaching of conversational skills for students with autism spectrum disorder. *Teaching Exceptional Children*, 54(2), 116–123. <https://doi.org/10.1177/0040059921990405>
- Böddi, Z., Lassú, Z. F., Kerekes, V., & Svraka, B. (2025). Supporting preschool teachers and candidates in inclusive preschool setting – Presentation of naturalistic teaching project. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 13(1), 20–28. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2025.1.20.28>
- Cowan, R. J., & Allen, K. D. (2007). Using naturalistic procedures to enhance learning in individuals with autism: A focus on generalized teaching within the school setting. *Psychology in the Schools*, 44(7), 701-715.
- Crank, J. E., Sandbank, M., Dunham, K., Crowley, S., Bottema-Beutel, K., Feldman, J., ve Woynaroski, T. G. (2021). Understanding the effects of naturalistic developmental behavioral interventions: A Project AIM meta-analysis. *Autism Research*, 14(4), 817-834. <https://doi.org/10.1002/aur.2471>
- Dunst, C. J., Bruder, M. B., Trivette, C. M., & Hamby, D. W. (2006). Everyday activity settings, natural learning environments, and early intervention practices. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 3(1), 3–10.
- Estes, A., Munson, J., Rogers, S. J., Greenson, J., Winter, J., ve Dawson, G. (2015). Long-term outcomes of early intervention in 6-year-old children with autism spectrum disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 54(7), 580-587. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaac.2015.04.005>
- Fuller, E. A., Oliver, K., Vejnaska, S. F., ve Rogers, S. J. (2020). The effects of the Early Start Denver Model for children with autism spectrum disorder: A meta-analysis. *Brain Sciences*, 10(6), 368. <https://doi.org/10.3390/brainsci10060368>
- Halle, J. W., Marshall, A. M., & Spradlin, J. E. (1979). Time delay: A technique to increase language use and facilitate generalization in retarded children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 12(3), 431–439. <https://doi.org/10.1901/jaba.1979.12-431>
- Haring, T. G., Neetz, J. A., Lovinger, L., Peck, C., & Semmel, M. I. (1987). Effects of four modified incidental teaching procedures to create opportunities for communication. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 12(3), 218–226.
- Harjusola-Webb, S., & Robbins, S. H. (2012). The effects of teacher-implemented naturalistic intervention on the communication of preschoolers with autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 32(2), 99–110. <https://doi.org/10.1177/0271121410397060>
- Jennings, D., Hanline, M. F., & Woods, J. (2012). Using routines-based interventions in early childhood special education. *Dimensions of Early Childhood*, 40(2), 13-23.

- Koegel, L. K., Koegel, R. L., Fredeen, R. M. ve Gengoux, G. W. (2008). Naturalistic behavioral approaches to treatment. K. Chawarska, A. Klin ve F. R. Volkmar (Ed.), *Autism spectrum disorders in infants and toddlers: Diagnosis, assessment, and treatment* (ss. 207-242). The Guilford Press.
- Lane, J. D., Graley, D., Shepley, C., ve Lynch, K. M. (2023). Systematic review of naturalistic language interventions in schools: Child- and adult-level outcomes for verbal communication. *Remedial and Special Education, 44*(4), 319-331. <https://doi.org/10.1177/07419325221125887>
- Macy, M. (2006). Theory and theory-driven practices of activity based intervention. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention, 4*(3), 561-586. <https://doi.org/10.1037/h0100346>
- McGee, G. G., Morrier, M. J., & Daly, T. (1999). An incidental teaching approach to early intervention for toddlers with autism. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 24*(3), 133-146.
- McWilliam, R. (2010) *Routines-based early intervention: supporting young children and their families*. Baltimore, Brookes.
- Özen, A., & Ergenekon, Y. (2011). Activity-based intervention practices in special education. *Educational Sciences: Theory & Practice, 11*(1), 359-362.
- Rule, S., Losardo, A., Dinnebeil, L., Kaiser, A., & Rowland, C. (1998). Translating research on naturalistic instruction into practice. *Journal of Early Intervention, 21*(4), 283-293.
- Schreibman, L., Dawson, G., Stahmer, A. C., Landa, R., Rogers, S. J., McGee, G. G., Kasari, C., Ingersoll, B., Kaiser, A. P., Bruinsma, Y., McNerney, E., Wetherby, A., & Halladay, A. (2015). Naturalistic developmental behavioral interventions: Empirically validated treatments for autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45*(8), 2411-2428. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2407-8>
- Snyder, P. A., Rakap, S., Hemmeter, M. L., McLaughlin, T. W., Sandall, S., & McLean, M. E. (2015). Naturalistic instructional approaches in early learning: A systematic review. *Journal of Early Intervention, 37*(1), 69-97.
- Song, J., Reilly, M., & Reichow, B. (2025). Overview of meta-analyses on naturalistic developmental behavioral interventions for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 55*(1), 1-13.
- Tuna, D. M., ve Diken, İ. H. (2024). The naturalistic teaching process as an inclusive practice: Preschool teachers' perspectives. *Journal of Childhood, Education & Society, 5*(3), 329-341. <https://doi.org/10.37291/2717638X.202453369>
- Wan Yunus, F., Bissett, M., Penkala, S., Kadar, M., & Liu, K. P. Y. (2021). Self-regulated learning versus activity-based intervention to reduce challenging behaviors and enhance school-related function for children with autism spectrum disorders: A randomized controlled trial. *Research in Developmental Disabilities, 114*, 103986. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.103986>
- Wetherby, A. M. ve Woods, J. (2008). Developmental approaches to treatment. K. Chawarska, A. Klin ve F. R. Volkmar (Ed.), *Autism spectrum disorders in infants and toddlers: Diagnosis, assessment, and treatment* (ss. 170-206). The Guilford Press.

Bölüm 11

VIDEO TEKNOLOJİSİ İLE ÖĞRETİM

Mehmet YAVUZ¹
Sefa Sanem POLAT²

GİRİŞ

Gelişen dünyada teknoloji de geçmiş yıllardan günümüze kadar olumlu bir değişim göstererek sürekli gelişmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak teknoloji eğitiminde bir parçası olmuştur. Buna bağlı olarak da birçok eğitimci ve araştırmacı eğitim amaçlı kullanılan bu teknolojinin eğitim sisteminin iyileştirilmesine ve öğrenci öğrenmesine olumlu katkısı sağladığı konusunda hemfikirdir (Öksüz, Ak & Uça, 2009). Döğere (2016) göre teknolojinin eğitim ortamında kullanılması idarecilere ve öğretmenlere çok faydası olmaktadır. Örneğin öğretmenlerin idari amaçlı etkinliklerini daha kısa zamanda yapmalarına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında eğitim amaçlı yapılan etkinlikleri daha hızlı ve kolay olmasına fırsat vermede ve öğrenen bireyi de kalıcı öğrenmelere sebep olmaktadır. Böylelikle de öğretmenlerin ve idarecilerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Özet bir ifade ile teknoloji eğitim ortamında her türlü etkinlikte yaygın olarak kullanılmaktadır (Döğere, 2016).

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖZEL EĞİTİM

Erken Çocukluk Özel Eğitimi, yetersizliği olan veya gelişimsel açıdan risk grubunda olan çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını yerine getirmek, yetersizliğin engele dönüşmesinden kaçınmak ya da çocuğun yaşlılarıyla gelişim farklılığını en aza indirmeyi amaçlayan bir alandır (Sazak Pınar, 2006). Erken Çocuklukta Özel Eğitimin temel odağı, engelin türü ve derecesi ayırt etmeden tüm özel gereksinimli çocuk ve aileleri oluşturmaktadır (Bakkaloğlu, 2020). Özel gereksinimli çocuklar için erken çocukluk dönemi eğitimi oldukça önemlidir bu dönemde aldıkları

¹ Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, mehmetyavuz@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0762-1611

² Ar. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, ssanempolat@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4983-7971

- Bireyin öğrendiği basamakları videodan geri çekebilir (NPDC, 2014).
- Sigafos ve diğ., (2007) ise videoyu silikleştirmeyi benzer şekilde üç şekilde gerçekleştirilmesini önermektedir.
- Video izlemeyi geciktirme veya videoyu erken durdurma (Delaying start/premature stop): Video çocuğa gecikmeli başlatılır ya da sonu gelmeden kapatılabilir.
- Hata düzeltmesi (Error correction): öğrenen bireyin hata yaptığı basamak bireye yeniden izlettirilebilir.
- Beceri basamağını azaltma (Scene fading): Çocuğun öğrendiği basamaklar videodan elenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, C., ve Diken, I. H. (2012). Otistik bozukluk gösteren çocuklara video model öğretim uygulamalarıyla yapılan çalışmaların incelenmesi. *Educational Sciences: Theory ve Practice*, 12(4), 27192738. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/15139/15139.pdf?sequence=1>
- Akbıyık, M (2020). *Otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere iletişim başlatma-sürdürme becerisinin kazandırılmasında sanal gerçeklik teknolojisinin etkililiği*. [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü], Bolu.
- Akmanoglu, N., ve Kurnaz, E. (2014). Otizmlı çocukların eğitiminde yeni eğilimler: Videoyla kendine model olma ve etkileri. *Özel Eğitim Dergisi*, 15(2), 63-77. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000199
- Aslan, C., & Kan, A. (2017). Yardımcı Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği geliştirme çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 48-63. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.28551-304620>
- Bahçeci, B. (2019). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yardımcı teknolojilere yönelik tutumlarının ve bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Bakkaloğlu, H. (2025, Eylül 15). *Erken çocukluk özel eğitiminde temel konular* [Power point Slides] <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=6384>
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115558>
- Brackenreed, D. (2008). Assistive Technology As An Accommodationfor A Student With Mild Disabilities: The Case Of Alex. *Exceptionality Education International*, 18(2), 69-81. <https://doi.org/10.5206/eei.v18i2.7625>
- Burke, E. B. (2009). *Scene video modeling and point of view video modeling: A direct comparison, and an investigation of video modeling pre-requisite skills* (Doctoral dissertation, Northeastern University).
- Cihak, D., Alberto, P. A., Taber-Doughty, T., & Gama, R. I. (2006). A comparison of static Picture prompting and video prompting simulation strategies using group instructional procedures. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 21, 89-99. <https://doi.org/10.1177/10883576060210020601>
- Corbett, B. A. (2003). Video modeling: A window into the world of autism. *The Behavior Analyst Today*, 4, 367-377. <https://doi.org/10.1037/h0100025>
- Çakmak, S. (2018). *Özel eğitimde yardımcı teknolojiler*. Ankara: Vize Akademik
- Cavkaytar, A. (2012). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. İ. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim*. (s.3-27). Ankara: Pegem Akademi.

- Delano, M. E. (2007). Video modeling interventions for individuals with autism. *Remedial and Special Education*, 28, 33-42. <https://doi.org/10.1177/07419325070280010401>
- Delano, M. E. (2007). Video modeling interventions for individuals with autism. *Remedial and Special Education*, 28 (1), 33-42. <https://doi.org/10.1177/07419325070280010401>
- Demirok, M.S., Haksız, M. & Nuri, C. (2019). Özel eğitim öğretmenlerinin yardımcı teknoloji kullanımlarına yönelik tutumlarının incelenmesi, *Yaşama Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5), 5-12. <https://doi.org/10.31461/ybpd.500699>
- Derya, G. T., & Onur, K. (2014). Otizm spektrum bozukluğu ve video modelle öğretim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 15(03), 37-50. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000213
- Dowrick, P. W. (1999). A review of self modeling and related interventions. *Applied and Preventive Psychology*, 8, 23-39. [https://doi.org/10.1016/S0962-1849\(99\)80009-2](https://doi.org/10.1016/S0962-1849(99)80009-2)
- Döğter, M. F. (2016). Bilgisayar destekli eğitimlere katılan öğretmenlerin görüş ve deneyimlerine bağlı olarak eğitimde teknoloji kullanımını etkileyen dinamikler. *Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/32257/>
- Erdem, R. (2017). Students with Special Educational Needs and Assistive Technologies: A Literature Review, *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 16 (1),128-146. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1124910.pdf>
- Heflin, L. J., ve Alaimo, D. F. (2007). Students with autism spectrum disorders: Effective instructional practices. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Johnston, L., Beard, L. A., ve Carpenter, L. B. (2007). Assistive technology: Access for all students. Columbus, OH: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Johnston, C., Thurlow, M., Altman, J., Timmons, J., ve Kato, K. (2009). Assistive technology approaches for large-scale assessment: Perceptions of teachers of students with visual. Impairments Exceptionality, 17(2), 66-75.
- Kırcaali-İftar, G. (2012). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (ss. 17-46). Ankara: Vize Yayıncılık
- Korkmaz, İ. (2003). Sosyal Öğrenme Kuramı. Yeşilyaprak, B. (Edit) *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kutlu, M., Schreglmann, S. & Cinisli, N.A. (2018). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin özel eğitimde yardımcı teknolojilerin kullanımına ilişkin görüşleri, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1540-1569. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/40566/499065>
- McCoy, K. ve Hermansen, E. (2007). Video modeling for individuals with autism: a review of model types and effects. *Education and Treatment of Children*, 30 (4), 183-213. https://www.jstor.org/stable/42899952#metadata_info_tab_contents
- Mechling, L. (2005). The effect of instructor-created video programs to teach students with disabilities: A literature review. *Journal of Special Education Technology*, 20(2), 25-36. <https://doi.org/10.1177/016264340502000203>
- Milli Eğitim Bakanlığı (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. 573 Sayılı. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (2012). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Ankara. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120721-10.htm>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2018a). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Ankara. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Nikopoulos, C. and Keenan, M. (2006). Implementation of video modelling in autism. In C. Nikopoulos ve M. Keenan (Eds.). *Video Modelling and Behaviour Analysis: A Guide for Teaching Social Skills to Children with autism* (s. 83-86). London: J. Kingsley.
- Nikopoulos, K., ve Keenan, M. (2003). Promoting social initiations in children with autism using video modeling. *Behavioral Interventions*, 18, 87-108. <https://doi.org/10.1002/bin.129>
- NPDC (National Professional Development Center) (2014). *The National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders*

- Odom, S. L., Collet-Klingenberg, L., Rogers, S. J., & Hatton, D. D. (2010). Evidence-based practices in interventions for children and youth with autism spectrum disorders. *Preventing School Failure: Alternative Education For Children And Youth*, 54(4), 275-282. <https://doi.org/10.1080/10459881003785506>
- Olçay-Gül, O. S., & Vuran S. (2010). Sosyal becerilerin öğretiminde video model yöntemiyle yürütülen araştırmaların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (1), 217-274. <https://ear-siv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/15147/15147.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Orum Çattık, E. (2016). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere toplum kaynaklarını kullanma becerilerinin öğretiminde işitsel teknoloji desteğiyle sunulan videoyla model olmanın etkililiği* (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Öksüz, C., Ak, Ş., ve Uça, S. (2009). İlköğretim matematik öğretiminde teknoloji kullanımına ilişkin algı ölçeği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 270-287. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yyuefd/article/view/5000055567>
- Özdamar, O. (2016) *Öğretmenlerin özel eğitim sınıflarında yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü], Eskişehir.
- Prater, M. A., Carter, N., Hitchcock, C., & Dowrick, P. (2012). Video self-modeling to improve academic performance: A Literature Review. *Psychology In The Schools*, 49, 71-81. <https://doi.org/10.1002/pits.20617>
- Quigley, B. L., and Nyquist, J. D. (1992). Using video technology to provide feedback to students in performance courses. *Communication Education*, 41(3), 324-334. <https://doi.org/10.1080/03634529209378892>
- Reed, P., ve Bowser, G. (2005). Assistive technology and the IEP. D. Edyburn, K. Higgins, ve R. Boone (Ed.). *Handbooks of special education technology research and practice* (s. 61-77). Whitefish Bay, WI: Knowledge by Design.
- Reed, P. (2007). A resource guide for teachers and administrators about assistive technology Wisconsin Assistive Technology Initiative. (p.1-22). Oshkosh.
- Sani-Bozkurt, S. (2017). Özel eğitimde dijital destek: Yardımcı teknolojiler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3, 37-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/34117/378439>
- Sazak Pınar, E. (2006). Dünyada ve türkiyede erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7 (2) 71-83. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000098
- Sazak, E, Bozak, B., Çay, E., Dada, Ş. (2020). Erken çocukluk özel eğitimine yönelik Türkiye'de gerçekleştirilmiş tek-denekli araştırmaların gözden geçirilmesi, *SBedergi*, 4(6), 1-25. DOI : 10.29228/sbe.39944
- Sertkaya, M.F. (2021). *Özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında teknoloji ve yardımcı teknoloji kullanımına yönelik öz-yeterlik ve tutumlarının belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü], Konya.
- Sigafoos, J., O'Reilly, M., Cannella, H., Upadhyaya, M., Edrisinha, C., Lancioni, G. E., Hundley, A., Andrews, A., Garver, C. & Young D. (2005). Computer-Presented video prompting for teaching microwave oven use to three adults with developmental disabilities. *Journal of Behavioral Education*, 14 (3), 189-201. <https://doi.org/10.1007/s10864-005-6297-2>
- Tekin-İftar, E. ve Değirmenci, H. D. (2013). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların öğretimi. Tekin-İftar, E. (edit) *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukla ve eğitimleri* (s, 265- 319). Ankara: Vize Basın Yayın
- Tetreault, A. S., & Lerman, D. C. (2010). Teaching social skills to children with autism using point-of-view video modeling. *Education and treatment of children*, 33(3), 395-419. https://www.jstor.org/stable/42900076?seq=5#metadata_info_tab_contents
- Vuran, S. ve Olçay-Gül, S. (2013). Video modelle öğretim. S. Vuran (Ed.). *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi* (2. basım). Ankara: Vize Basın Yayın.

- Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., Brock, M. E., Playnick, J. B., Fleury, V. P., and Schultz, T. R. (2015). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder: A comprehensive review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1951- 1966.
- Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., ve Schultz, T. R. (2014). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder: A comprehensive review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45:1951–1966 <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>
- Yavuz, M. & Şafak, P. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara ev içi becerilerin öğretiminde videoyla model olma ile videoyla ipucu yöntemlerinin etkililiğinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2) , 341-365. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/33347/371373>
- Yavuz, M., (2016). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara ev içi becerilerin öğretiminde videoyla model olma ile videoyla ipucu yöntemlerinin etkililiğinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi], Ankara.
- Winter, E., & O’Raw, P. (2010). Literature review of the principles and practices relating to inclusive education for children with special educational needs. *National Council for Special Education*. https://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/NCSE_Inclusion.pdf

Bölüm 12

ERKEN ÇOCUKLUKTA KAPSAYICI EĞİTİM: ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLAR İÇİN EVRENSEL TASARIM YOLUYLA ÖĞRENME (UDL)

Tringa SHPENDİ ŞİRİN¹

1. Giriş

Erken çocukluk dönemi, bireyin bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişiminin en hızlı ve en duyarlı biçimde gerçekleştiği yaşam evresidir. Bu süreçte sunulan eğitimsel deneyimler, çocukların yaşam boyu öğrenme becerilerini, öz düzenleme stratejilerini, öz yeterlik algılarını ve toplumsal aidiyet duygularını güçlü biçimde şekillendirir (UNICEF, 2019; Shonkoff & Phillips, 2000). Araştırmalar, özellikle erken yıllarda sağlanan destekleyici ve nitelikli öğrenme ortamlarının, çocukların ileriki yaşlardaki akademik başarıları, sosyal ilişkileri ve ruh sağlığı üzerinde kalıcı etkiler bıraktığını göstermektedir (National Research Council, 2001; Pianta et al., 2012). Bu nedenle erken çocukluk eğitimi, gelişimsel becerilerin kazandırıldığı bir dönem olmanın ötesinde, toplumların geleceğine yapılan kritik ve uzun vadeli bir yatırımdır.

Kapsayıcı eğitim anlayışı, tüm çocukların bireysel özellikleri, kültürel geçmişleri, gelişimsel farklılıkları ve özel gereksinimleri ne olursa olsun öğrenme ortamlarına eşit erişim ve tam katılım hakkına sahip olduğu ilkesine dayanır (Peters, 2003). Bu yaklaşım, eğitim ortamlarının çeşitliliğe duyarlı biçimde tasarlanmasını ve çocukların farklılıklarıyla bir değer olarak kabul edilmesini gerektirir. Salamanca Bildirgesi (UNESCO, 1994), kapsayıcı eğitimi hem pedagojik bir yaklaşım hem de çocukların eğitim hakkını güvence altına alan temel bir insan hakları ilkesi olarak tanımlamaktadır. Güncel araştırmalar, kapsayıcı uygulamaların çocukların sosyal kabul düzeylerini, akran etkileşimlerini ve okula aidiyetlerini artırdığını göstermektedir (Sakız, 2022; Shpendi Şirin & Ahmetoğlu, 2024; Taylor et al., 2023). Bu çerçevede kapsayıcı eğitim, özellikle özel gereksinimli çocuklar için ayrıştıracı

¹ Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr., tringasirin@aydin.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1942-7923

6. Sonuç ve Öneriler

Evrensel Tasarım Yoluyla Öğrenme (UDL), erken çocukluk döneminde kapsayıcı eğitimi destekleyen güçlü bir yaklaşım sunar. UDL, bireysel farklılıkları bir engel olarak değil, öğrenme tasarımının başlangıç noktası olarak ele alır ve erken çocukluk eğitiminin esnek, oyun temelli yapısıyla doğal bir uyum içindedir. Bu model, çocukların öğrenmeye aktif katılımını, sınıf topluluğunda kendilerini ait hissetmelerini ve gelişimsel farklılıklarına uygun öğrenme yollarına erişmelerini sağlar. Çoklu temsil, katılım ve ifade olanakları aracılığıyla bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi bütüncül olarak destekler. UDL'nin bu esnek yapısı, tüm çocukların öğrenme deneyimini zenginleştirerek kapsayıcı eğitimin niteliğini güçlendirir.

Türkiye'de erken çocuklukta kapsayıcı eğitime ilişkin farkındalık artmakla birlikte, UDL'nin uygulamadaki karşılığı henüz sınırlıdır. Öğretmenlerin konuya ilişkin bilgi ihtiyacı, materyal eksikliği, değerlendirme süreçlerinin esnek olmayışı ve UDL'nin politika belgelerinde net biçimde tanımlanmamış olması temel sınırlılıklar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda yürütülen projeler ve kapsayıcı eğitim girişimleri, UDL'nin eğitim politikalarına entegre edilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bu bağlamda, öğretmen eğitiminde UDL'nin temel bir içerik olarak ele alınması, hizmet içi eğitimlerde uygulamaya dönük örneklerin yaygınlaştırılması, öğretim programlarının esnekleştirilmesi, sınıf ortamlarının çoklu temsil ve etkileşime uygun biçimde düzenlenmesi ve pedagojik erişilebilirliğin politika düzeyinde açık şekilde tanımlanması önemlidir. UDL'ye dayalı uygulamaların etkililiğini inceleyen araştırmaların artırılması ve üniversite-okul işbirliklerinin güçlendirilmesi de yaklaşımın yaygınlaşmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, UDL, erken çocukluk eğitiminde “her çocuk için öğrenme” ilkesini somutlaştıran bir vizyon sunar. Öğrenme farklılıklarını tasarım sürecine entegre eden bu yaklaşım, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyerek kapsayıcı eğitim kültürünün oluşumuna güçlü bir zemin hazırlar.

KAYNAKÇA

- Adair, B., Ullenhag, A., Keen, D., Granlund, M., & Imms, C. (2015). The effect of interventions aimed at improving participation outcomes for children with disabilities: A systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 57(12), 1093-1104. <https://doi.org/10.1111/dmcn.12809>
- Adu-Boateng, S., & Goodnough, K. (2021). Examining A Science Teacher's Instructional Practices in the Adoption of Inclusive Pedagogy: A Qualitative Case Study. *Journal of Science Teacher Education*, 33(3), 303-325. <https://doi.org/10.1080/1046560X.2021.1915605>

- Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7–16. <https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1729587>
- Akbulut, F., & Akşın Yavuz, E. (2021). Öğretmen Adayları Kapsayıcı Eğitim Hakkında Ne Düşünüyor? *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 33–52.
- Baglieri, S., & Lalvani, P. (2019). *Undoing ableism: Teaching about disability in K-12 classrooms*. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781351002868/undoing-ableism-priya-lalvani-susan-baglieri>
- Barton, E. E., & Smith, B. J. (2015). Advancing high-quality preschool inclusion. *Young Exceptional Children*, 18(2), 3–16.
- Bennett, J. (2011). Early Childhood Education and Care Systems: Issue of Tradition and Governance. In *Encyclopedia on Early Childhood Development. Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development*, edited by R. E. Tremblay, M. Boivin, and R. D. E. V. Peters, i–iv. Montreal. <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/expert/child-care-early-childhood-education-and-care/according-experts/early-childhood-education-and-care>
- Blewitt, C., Fuller-Tyszkiewicz, M., Nolan, A., Bergmeier, H., Vicary, D., Huang, T., McCabe, P., McKay, T., & Skouteris, H. (2018). Social and emotional learning associated with universal curriculum-based interventions in early childhood education and care centers. *JAMA Network Open*, 1(8), e185727.
- Boavida, T., Aguiar, C., & McWilliam, R. A. (2013). A training program to improve IFSP/IEP goals and objectives through the routines-based interview. *Topics in Early Childhood Special Education*, 33(4), 200–211. <https://doi.org/10.1177/0271121413494416>
- Bodrova, E., & Leong, D. J. (2024). *Tools of the Mind: Vygotskian perspectives on early childhood education*. In *Handbook of Early Childhood Education* (pp. 9–27). Routledge.
- Boothe, K. A., Lohmann, M. J., Donnell, K. A., & Hall, D. D. (2018). Applying the Principles of Universal Design for Learning (UDL) in the College Classroom. *Journal of Special Education Apprenticeship*, 7, 1–13. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3284681>
- Bray, A., Devitt, A., Banks, J., Sanchez Fuentes, S., Sandoval, M., Riviou, K., ... Terrenzio, S. (2023). What next for universal design for learning? A systematic literature review of technology in UDL implementations at second level. *British Journal of Educational Technology*, 55(1), 113–138. <https://doi.org/10.1111/bjet.13328>
- Brillante, P., & Nemeth, K. (2022). *Universal design for learning in the early childhood classroom: Teaching children of all languages, cultures, and abilities, birth–8 years*. Routledge.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Campbell, P. H., & Milbourne, S. (2005). Improving the quality of infant–toddler care: Integrating universal design for learning. *Infants & Young Children*, 18(3), 165–178. <https://doi.org/10.1097/00001163-200507000-00005>
- Capp, M. J. (2017). The effectiveness of universal design for learning: a meta-analysis of literature between 2013 and 2016. *International Journal of Inclusive Education*, 21(8), 791–807. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1325074>
- Capp, M. J. (2018). Teacher confidence to implement the principles, guidelines, and checkpoints of universal design for learning. *International Journal of Inclusive Education*, 24(7), 706–720. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1482014>
- CAST. (2018). *Universal Design for Learning guidelines version 2.2*. CAST. <http://udlguidelines.cast.org>
- Coyne, P., Pisha, B., Dalton, B., Zeph, L. A., & Smith, N. C. (2012). Literacy by design: A universal design for learning approach for students with significant intellectual disabilities. *Remedial and Special Education*, 33(3), 162–172. <https://doi.org/10.1177/0741932510381651>

- Danış, N., Güneş, İ., Tektaş, K., Eroğlu, S., İpek, M., Kaçan, V., ... & Gürbüz, U. A. (2023). Kapsayıcı Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını ve Öğrenme Ortamlarına Yansımaları. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(101), 3089-3102.
- DEC & NAEYC. (2009). *Early childhood inclusion: A joint position statement*. Division for Early Childhood & National Association for the Education of Young Children. https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/DEC_NAEYC_EC_updatedKS.pdf
- DeVore, S. & Russell, K. (2007). Early Childhood Education and Care for Children with Disabilities: Facilitating Inclusive Practice. *Early Childhood Education Journal* 35, 189–198. <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0145-4>
- Dinh Thanh Tuyen. (2024). The factors influencing preschool teachers' supportive behaviors for the inclusion of 18–36-month-old children with special needs based on Universal Design for Learning. *HNUE Journal of Science*, 69(5A), 127–138. <https://vjol.info.vn/index.php/DHSP-GD/article/view/112983>
- Ellen MCGuire-Schwartz, M., & Arndt, J. S. (2007). Transforming Universal Design for Learning in Early Childhood Teacher Education from College Classroom to Early Childhood Classroom. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 28(2), 127–139. <https://doi.org/10.1080/10901020701366707>
- Ellen MCGuire-Schwartz, M., & Arndt, J. S. (2007). Transforming Universal Design for Learning in Early Childhood Teacher Education from College Classroom to Early Childhood Classroom. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 28(2), 127–139. <https://doi.org/10.1080/10901020701366707>
- Fleer, M. (2010). *Early learning and development: Cultural-historical concepts in play*. Cambridge University Press.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. <http://www.jstor.org/stable/23077052>
- Garip, S. E. (2022). *Öğrenme İçin Evrensel Tasarım öğretmen öz-yeterlik ölççeğinin Geliştirilmesi* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).
- Hall, T. E., Meyer, A., & Rose, D. H. (2012). *Universal Design for Learning in the classroom: Practical applications*. Guilford Press. https://www.guilford.com/excerpts/hall3_old_ch1.pdf?t=1
- Hartmann, E. (2015). Universal design for learning (UDL) and learners with severe support needs. *International Journal of Whole Schooling*, 11(1), 54-67. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1061020>
- Hitchcock, C., & Stahl, S. (2003). Assistive Technology, Universal Design, Universal Design for Learning: Improved Learning Opportunities. *Journal of Special Education Technology*, 18(4), 45-52. <https://doi.org/10.1177/016264340301800404>
- Jhuo, R. A., & Chu, S. Y. (2025). Application of Universal Design for Learning for Improving Child Engagement in an Inclusive Preschool Setting in Taiwan. *International Journal of Disability, Development and Education*, 1–23. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2025.2528189>
- Katz, J., & Sugden, R. (2013). The Three-Block Model of Universal Design for Learning Implementation in a High School. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*. <https://www.threeblockmodel.com/the-three-block-model-of-udl.html>
- Kuuk, Ö. (2023). *Evrensel tasarıma dayalı öğrenme ilkeleri ile desteklenmiş proje tabanlı öğrenmenin öğrencilerin motivasyon ve 21. yüzyıl becerilerine etkisi* (Doctoral dissertation, Bartın University (Turkey)).
- Lalvani, P., Broderick, A. A., Fine, M., Jacobowitz, T., & Michelli, N. (2015). Teacher education, InExclusion, and the implicit ideology of Separate but Equal: An invitation to a dialogue. *Education, Citizenship and Social Justice*, 10(2), 168-183. <https://doi.org/10.1177/1746197915583935>
- Lawrence, S., Smith, S., & Banerjee, R. (2016). Preschool Inclusion: Key Findings from Research and Implications for Policy. Child Care and Early Education Research Connections. *National Center for Children in Poverty*. <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8571C1C>

- Lohmann, M. J., Hovey, K. A., & Gauvreau, A. N. (2023). Universal Design for Learning in inclusive preschool science classrooms. *Journal of Science Education for Students with Disabilities*, 15, 5. <https://repository.rit.edu/jsesd/vol26/iss1/4/>
- Lohmann, M. J., Hovey, K. A., & Gauvreau, A. N. (2018). Using a universal design for learning framework to enhance engagement in the early childhood classroom. *The Journal of Special Education Apprenticeship*, 7(2). doi:10.58729/2167-3454.1072
- Lohmann, M. J., Hovey, K. A., & Gauvreau, A. N. (2018). Using a Universal Design for Learning Framework to Enhance Engagement in the Early Childhood Classroom. *The Journal of Special Education Apprenticeship*, 7(2). <https://doi.org/10.58729/2167-3454.1072>
- Lundqvist, J. (2022). Putting preschool inclusion into practice: a case study. *European Journal of Special Needs Education*, 38(1), 95–109. <https://doi.org/10.1080/08856257.2022.2031096>
- Lundqvist, J. (2022). Putting preschool inclusion into practice: a case study. *European Journal of Special Needs Education*, 38(1), 95–109. <https://doi.org/10.1080/08856257.2022.2031096>
- Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). *Universal design for learning: Theory and practice*. CAST. <https://udltheorypractice.cast.org/>
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete.
- Morgan, C. W., Du, K., & Friesen, A. (2021). Responding to Difference: Enacting Inclusive Early Childhood Education Through the Social-Relations Approach. *Young Exceptional Children*, 24(3), 170–186. <https://doi.org/10.1177/10962506211010719>
- Morton, B., & Pilgrim, J. (2023). Promoting inclusive education: Social and emotional learning through the lens of universal design for learning. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 11(1), 28–47. doi:10.12697/eha.2023.11.1.02b
- Murphy, D. B. (2021). *Teacher perceptions of the effectiveness and barriers of universal design implementation for students with disabilities: An exploratory case study* (Order No. 28719998). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2641904173). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/teacher-perceptions-effectiveness-barriers/doc-view/2641904173/se-2>
- NAEYC. (2020). *Developmentally appropriate practice position statement*. National Association for the Education of Young Children. <https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap>
- Nasri, N., Rahimi, N. M., Nasri, N. M., & Talib, M. A. (2021). A comparison study between universal design for learning-multiple intelligence (UDL-MI) oriented STEM program and traditional STEM program for inclusive education. *Sustainability*, 13(2), 554. <https://doi.org/10.3390/su13020554>
- National Research Council (US) and Institute of Medicine (US) Committee on Integrating the Science of Early Childhood Development, Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academies Press (US). <https://doi.org/10.17226/9824>
- National Research Council. (2001). *Eager to learn: Educating our preschoolers*. National Academy Press.
- Neuman, M. J. (2005). Governance of early childhood education and care: recent developments in OECD countries. *Early Years*, 25(2), 129–141. <https://doi.org/10.1080/09575140500130992>
- Novak, K., & Rose, D. H. (2021). *UDL and blended learning: Thriving in flexible learning landscapes*. CAST Publishing.
- Nutbrown, C., & Clough, P. (2009). Citizenship and inclusion in the early years: understanding and responding to children's perspectives on 'belonging.' *International Journal of Early Years Education*, 17(3), 191–206. <https://doi.org/10.1080/09669760903424523>
- Odom, S. L., Buysse, V., & Soukakou, E. (2011). Inclusion for young children with disabilities. *Journal of Early Intervention*, 33(4), 344–356. <https://doi.org/10.1177/1053815111430094>

- Ok, M. W., Rao, K., Bryant, B. R., & McDougall, D. (2016). Universal Design for Learning in Pre-K to Grade 12 Classrooms: A Systematic Review of Research. *Exceptionality*, 25(2), 116–138. <https://doi.org/10.1080/09362835.2016.1196450>
- Öcal Dörterler, S., & Polat, Ö. (2025). Öğrenmede Evrensel Tasarım Yaklaşımı: 2010-2024 Yılları Arasında Türkiye’de Tamamlanmış Tezlerin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 44(1).
- Page, A., Anderson, J., & Charteris, J. (2024). Innovative Learning Environments and spaces of belonging for students with disability in mainstream settings. *Cambridge Journal of Education*, 54(5), 607–626. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2024.2397398>
- Peters, S. J. (2003). Inclusive education: Achieving education for all by including those with disabilities and special education needs. *Washington DC: World Bank*, 1-133. <http://documents.worldbank.org/curated/en/614161468325299263>
- Pianta, R. C., Barnett, W. S., Justice, L. M., & Sheridan, S. (2012). *Handbook of early childhood education*. Guilford Press.
- Rao, K., & Meo, G. (2016). Using Universal Design for Learning to design standards-based lessons. *SAGE Open*, 6(4), 1–12. <https://doi.org/10.1177/2158244016680688>
- Rappolt-Schlichtmann, G., Todd, K., & Daley, S. (2020). Universal design for—emotion in—learning: a practice for the creation of emotionally accessible digital learning experiences. *Inclusive digital interactives: best practices and research Smithsonian institution*. *Access Smithsonian, Institute for human centered design, MuseWeb*, 139-166.
- Reschly, A. L., & Christenson, S. L. (2012). Jingle, jangle, and conceptual haziness: Evolution and future directions of the engagement construct. *Handbook of Research on Student Engagement*, 3–19. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_1
- Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). *Teaching every student in the digital age: Universal Design for Learning*. ASCD.
- Rotheram Fuller, E., Kasari, C., Chamberlain, B., & Locke, J. (2010). Social involvement of children with autism spectrum disorders in elementary school classrooms. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(11), 1227-1234. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02289.x>
- Sakız, H. (2022). Kapsayıcı eğitimin psikolojisi: Güncel eğilimler ve uygulamalar. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 4(1), 1–26. <https://doi.org/10.37233/TRS-PED.2022.0120>
- Scott, L. A. (2018). Barriers with implementing a universal design for learning framework. *Inclusion*, 6(4), 274–286. <https://doi.org/10.1352/2326-6988-6.4.274>
- Shpendi Şirin, T., & Ahmetoğlu, E. (2024). The making friends program: Impact on social acceptance in inclusive preschool settings. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 33(5), 1189-1199. <https://doi.org/10.1007/s40299-023-00789-z>
- Slee, R. (2018). *Defining the scope of inclusive education*. UNESCO.
- Şimşek, H., Dağistan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Yalçinkaya, G. D., Kart, M., & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de ilköğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197.
- Taylor, K., Neild, R., & Fitzpatrick, M. (2023). Universal Design for Learning in early childhood education for deaf and hard of hearing children. *Perspectives on Early Childhood Psychology and Education*, 5(2), 4. <https://doi.org/10.58948/2834-8257.1059>
- Theobald M, Whiteford C, McFadden A. (2025). Through Their Eyes: Children’s Perspectives on Quality in Early Childhood Education. *Education Sciences*, 15(7), 836. <https://doi.org/10.3390/educsci15070836>
- Tiğere, I., Bethere, D., Jurs, P., & İubkina, V. (2025). Developing inclusive preschool education for children with autism applying Universal Design for Learning strategy. *Education Sciences*, 15(6), 638. <https://doi.org/10.3390/educsci15060638>

- Tigere, I., Bethere, D., Jurs, P., & Lubkina, V. (2025). Developing inclusive preschool education for children with autism applying universal learning design strategy. *Education Sciences*, 15(6), 638. <https://doi.org/10.3390/educsci15060638>
- UNESCO. (1994). *The Salamanca statement and framework for action*. https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Salamanca_Statement_1994.pdf
- UNICEF. (2019). *A world ready to learn: Prioritizing quality early childhood education*.
- UNICEF. (2023). *Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Projesi: Türkiye raporu 2021–2023*. UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- Vasinda, S., & Pilgrim, J. (2022). Technology supports in the <scp>UDL</scp> framework: Removable scaffolds or permanent new literacies? *Reading Research Quarterly*, 58(1), 44-58. <https://doi.org/10.1002/rrq.484>
- Vaughn, B. E., Santos, A. J., Monteiro, L., Shin, N., Daniel, J. R., Krzysik, L., & Pinto, A. (2016). Social engagement and adaptive functioning during early childhood: Identifying and distinguishing among subgroups differing with regard to social engagement. *Developmental Psychology*, 52(9), 1422–1434. <https://doi.org/10.1037/dev0000142>
- Veytia Bucheli, M. G., Gómez-Galán, J., Cáceres Mesa, M. L., & López Catalán, L. (2024). Digital technologies as enablers of universal design for learning: Higher education students' perceptions in the context of SDG4. *Discover Sustainability*, 5(1). <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00699-0>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Bölüm 13

ERKEN MÜDAHALEDE AİLE MERKEZLİ MÜDAHALELER

Zeynep ÇAM ALEGÖZ¹

Giriş

Erken çocukluk dönemi, bireyin bilişsel, sosyal-duygusal, dil ve motor gelişiminin en hızlı ve en duyarlı şekilde ilerlediği, çevresel uyarıcıların gelişim üzerindeki etkisinin en yoğun biçimde hissedildiği kritik bir zaman dilimidir (Shonkoff & Phillips, 2000). Bu dönemde kazanılan beceriler, çocuğun ileriki yaşamında akademik başarısı, sosyal uyumu ve bağımsız yaşam becerileri açısından belirleyici rol oynamaktadır (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Bu nedenle gelişimsel risk altında bulunan ya da özel gereksinimi olan çocuklar için sunulan erken müdahale hizmetleri; olası gelişimsel gecikmelerin önlenmesi, etkilerinin azaltılması ve çocuğun mevcut potansiyelinin en üst düzeyde desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Guralnick, 2011). Erken müdahale, yalnızca çocuğun gelişim alanlarına yönelik destekleyici uygulamaları değil, aynı zamanda ailenin bilgi, beceri ve psikososyal ihtiyaçlarını da merkeze alan, bütüncül ve iş birliğine dayalı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır (Division for Early Childhood [DEC] & National Association for the Education of Young Children [NAEYC], 2009).

Özel eğitim alanında aile merkezli müdahaleler, son yıllarda hem kuramsal hem de uygulamalı araştırmalarda giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Dunst vd., 2007; McWilliam, 2010). Geleneksel olarak profesyonellerin bilgi ve yönlendirmelerinin ön planda olduğu hizmet modellerinin aksine, aile merkezli yaklaşım, aileyi aktif bir ortak ve karar verici olarak sürece dahil etmektedir. Bu modelde, ailenin güçlü yönleri, kültürel değerleri ve öncelikleri merkeze alınmakta; profesyoneller ise ailenin çocukla olan doğal etkileşimlerini destekleyici bir rol üstlenmektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, zcam@fsm.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6419-9934

eğitim ve hizmet altyapısının bütüncül biçimde geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda, aile merkezli yaklaşımın yaygınlaştırılabilmesi için öncelikle hizmet sunan profesyonellerin bu modele ilişkin bilgi ve becerilerinin artırılması, hizmet veren kurumlar arasında etkili bir iş birliği mekanizmasının kurulması ve ailelere yönelik destekleyici eğitim programlarının yapılandırılması önem taşımaktadır. Ayrıca, erken müdahale hizmetlerinin yalnızca büyük şehirlerde değil, kırsal ve dezavantajlı bölgelerde de erişilebilir hâle getirilmesi, fırsat eşitliği açısından kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, hizmetlerin etkililiğini izleyebilecek sistematik değerlendirme mekanizmalarının oluşturulması ve ailelerin geri bildirimlerinin karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, uygulamaların kalitesini artıracak önemli adımlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, aile merkezli erken müdahale yaklaşımı yalnızca bireysel bir destek modeli değil; toplumsal düzeyde uzun vadeli ve sürdürülebilir bir dönüşümün anahtarı olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Baharav, E., & Reiser, C. (2010). Using telepractice in parent training in early autism. *Telemedicine and e-Health*, 16(6), 727-731. <https://doi.org/10.1089/tmj.2010.0029>
- Bailey, D. B., Raspa, M., & Fox, L. C. (2012). What is the future of family outcomes and family-centered services? *Topics in Early Childhood Special Education*, 31(4):216-223 DOI:10.1177/0271121411427077
- Becvar D, Becvar R. (2008). *Family Therapy: A Systemic Integration*. 7th ed. Pearson.
- Blue-Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Nelson, L. L., & Beegle, G. (2004). Dimensions of family and professional partnerships: Constructive guidelines for collaboration. *Exceptional Children*, 70(2), 167-184.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (6th ed., pp. 793–828). John Wiley & Sons, Inc..
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Bruder, M. B. (2010). Early childhood intervention: A promise to children and families for their future. *Exceptional Children*, 76(3), 339–355. <https://doi.org/10.1177/001440291007600306>
- Carr, A. (2006). *Family therapy: Concepts, process and practice*. John Wiley & Sons.
- Ceylan, Ş., Yaman, B., Bıyıklı, K. N., & Gözpinar, H. (2025). Bir erken müdahale programı olarak bebek kütüphanesi: Bebeklerin beceri gelişiminin desteklenmesi. *Anatolian Journal of Health Research*, 6(1), 49–59. <https://doi.org/10.61534/anatoljhr.1525600>
- Değirmenci, G., & Karahisar, S. (2015). Erken Müdahale Programlarında Aile Merkezli Uygulamalara Örnek Bir Model: National Early Intervention Longitudinal Study (NEILS), ABD). *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.
- Dempsey, I., & Dunst, C. J. (2004). Helppgiving styles and parent empowerment in families with a young child with a disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 29(1), 40–51. <https://doi.org/10.1080/13668250410001662874>
- Division for Early Childhood [DEC], & National Association for the Education of Young Children [NAEYC]. (2009). *Early childhood inclusion: A joint position statement of the Division for Early Childhood (DEC) and the National Association for the Education of Young Children (NAEYC)*

- Dockett, S., & Perry, B. (2007). *Transitions to school: Perceptions, expectations, experiences*. UNSW Press.
- Dunst, C. J., & Espe-Sherwindt, M. (2016). Family-Centered Practices in Early Childhood Intervention. In B. Reichow, B. A. Boyd, E. A. Barton & S. L. Odom (Eds.), *Handbook of Early Childhood Special Education* (pp. 37–55). Springer International Publishing
- Dunst, C. J., & Trivette, C. M. (2009). *Capacity-building family-systems intervention practices*. *Journal of Family Social Work*, 12, 119–143.
- Dunst, C. J., Trivette, C. M., & Hamby, D. W. (2007). Meta-analysis of family-centered helping practices research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 370–378. <https://doi.org/10.1002/mrdd.20176>
- Espe-Sherwindt, M. (2008). Family-centered practice: Collaboration, competency and evidence. *Support for Learning*, 23(3), 136–143. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9604.2008.00384.x>
- Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2012). *Family therapy: An overview* (8th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention works: A systems perspective. *Infants & Young Children*, 24(1), 6–28. doi: 10.1097/IYC.0b013e3182002cfe.
- Hanft, B., Rush, D. & Shelden, M. (2004). *Coaching families and colleagues in early childhood*. Brooks Publishing.
- Hughes, D., & Ensor, R. (2009). How do families help or hinder the development of executive function? *New Directions for Child and Adolescent Development*, 123, 35–50. DOI: 10.1002/cd.234
- Kazak, A.E.; Simms, S.; Rourke, M.T. Family systems practice in pediatric psychology. *J. Pediatr. Psychol.*, 27, 133–143.
- Margetts, K. (2009). Early transition and adjustment and children's adjustment after starting school. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(3), 309-324. DOI:10.1080/13502930903101511
- McIntyre, L. L., Blacher, J., & Baker, B. L. (2006). The transition to school: Adaptation in young children with and without developmental delays. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(5):349-61. doi: 10.1111/j.1365-2788.2006.00783.x.
- McWilliam, R. A. (2010). *Working with families of young children with special needs*. Guilford Press.
- McWilliam R.A. (2010). *Routines-Based Early Intervention: Supporting Young Children and Their Families*. Paul H. Brookes Pub.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361–388. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x>
- Patterson, J. M. (2004). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2):349 - 360. DOI:10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x
- Raab, M. (2005). Characteristics and consequences of adult learning in natural environments. *Sources of Information About Early Childhood & Family Support Practice*, 1(2), 1-5.
- Rimm-Kaufman, S. E., & Pianta, R. C. (2000). An ecological perspective on the transition to kindergarten: A theoretical framework to guide empirical research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(5), 491–511. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(00\)00051-4](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(00)00051-4)
- Rous, B., Hallam, R., Harbin, G., McCormick, K., & Jung, L. A. (2007). The transition process for young children with disabilities: A conceptual framework. *Infants & Young Children* 20(2):135-148. DOI:10.1097/01.IYC.0000264481.27947.5f
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.
- Summers, J. A., Hoffman, L., Marquis, J., Turnbull, A., Poston, D., & Nelson, L. L. (2005). Measuring the quality of family-professional partnerships in special education services. *Exceptional Children*, 72(1), 65–81.

- Trivette, C. M., Dunst, C. J., Boyd, B., & Hamby, D. (2007). Meta-analysis of family-centered help giving practices research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 370-378.
- Tudge, J., Mokrova, I., Hatfield, B. E., & Karnik, R. B. (2009). Uses and misuses of Bronfenbrenner's bioecological theory of human development. *Journal of Family Theory & Review*, 1(4), 198-210. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2009.00026.x>
- Trivette, C. M., Dunst, C. J., & Hamby, D. W. (2010). Influences of family-systems intervention practices on parent-child interactions and child development. *Topics in Early Childhood Special Education*, 30(1), 3-19. <https://doi.org/10.1177/0271121410364250>

Bölüm 14

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL EĞİTİM KAYNAŞTIRMA ORTAMINDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ

Ebrahim MOHAMMADZADEH SARDROUD¹

Yakup BURAK²

Erken çocukluk dönemi, bireyin gelişiminin en hızlı biçimde şekillendiği ve yaşam boyu öğrenmenin temellerinin atıldığı kritik bir evredir. Bu dönemde kazanılan bilişsel, sosyal-duygusal, dilsel ve motor beceriler, çocuğun gelecekteki akademik başarısını ve toplumsal uyumunu doğrudan etkilemektedir (Shonkoff & Phillips, 2000). Özellikle özel gereksinimli çocuklar açısından erken yıllarda sunulan destekleyici ve kapsayıcı eğitim hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Araştırmalar, erken müdahale programlarının çocukların gelişimsel kazanımlarını artırdığını ve toplumsal yaşama katılımlarını güçlendirdiğini göstermektedir (Guralnick, 2001; Odom, Buysse & Soukakou, 2012).

Kaynaştırma eğitimi, özel gereksinimli çocukların tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte aynı eğitim ortamlarında bulunmalarını ve gerekli destek hizmetlerinden yararlanmalarını esas alan bir yaklaşımdır. Bu uygulama yalnızca özel gereksinimli çocuklara değil, tüm çocuklara farklılıklara saygı, empati, iş birliği ve birlikte yaşama becerileri kazandırmaktadır (Diamond & Huang, 2005). Aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin bir yansıması olarak her çocuğun bireysel özellikleriyle kabul edildiği öğrenme ortamları oluşturmayı amaçlamaktadır (UNESCO, 1994).

Ancak erken çocukluk döneminde kaynaştırma uygulamalarının etkili biçimde yürütülmesi planlı ve çok yönlü destekleri gerektirir. Fiziksel çevrenin düzenlenmesi, öğretim programlarının uyarlanması, bireyselleştirilmiş desteklerin sunulması, aile katılımının sağlanması ve öğretmen yeterliklerinin geliştirilmesi

¹ Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi ebrahimmohammadzadehsardroud@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9259-5141

² Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, yakupburak@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0640-4749

üzerindeki etkilerini karşılaştıran boylamsal çalışmalara ihtiyaç vardır. Öğretmen ve aile işbirliğinin kalitesini artıran müdahale programlarının etkililiği, teknoloji destekli öğretim uygulamalarının kaynaştırma ortamına entegrasyonu ve akran arabuluculuğu programlarının sosyal kabul üzerindeki etkisi gibi konularda detaylı araştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca, kaynaştırma uygulamalarının maliyet-etkililik analizleri, sürdürülebilir politikaların geliştirilmesine ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

- Alberto, P. A. & Troutman, A. C. (2012). *Applied behavior analysis for teachers (9th ed.)*. Pearson.
- Barton, E. E. & Wolery, M. (2008). Teaching pretend play to children with disabilities: A review of the literature. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(2), 109-125. <https://doi.org/10.1177/0271121408318799>
- Batu, E. S. & Kırcaali İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Kök Yayıncılık.
- Blue-Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Nelson, L. L. & Beegle, G. (2004). Dimensions of family and professional partnerships: Constructive guidelines for collaboration. *Exceptional Children*, 70(2), 167-184. <https://doi.org/10.1177/001440290407000203>
- Bondy, A. S. & Frost, L. A. (1994). The Picture Exchange Communication System. *Focus on Autistic Behavior*, 9(3), 1-19. <https://doi.org/10.1177/108835769400900301>
- Buyse, V. & Bailey, D. B. (1993). Behavioral and developmental outcomes in young children with disabilities in integrated and segregated settings: A review of comparative studies. *The Journal of Special Education*, 26(4), 434-461. <https://doi.org/10.1177/002246699302600407>
- Buyse, V., Goldman, B. D. & Skinner, M. L. (2002). Setting effects on friendship formation among young children with and without disabilities. *Exceptional Children*, 68(4), 503-517. <https://doi.org/10.1177/001440290206800406>
- DEC/NAEYC. (2009). *Early Childhood Inclusion*. NAEYC.
- Denham, S. A. (2006). Social-emotional competence as support for school readiness: What is it and how do we assess it? *Early Education and Development*, 17(1), 57-89. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1701_4
- Dettmer, S., Simpson, R. L., Myles, B. S. & Ganz, J. B. (2000). The use of visual supports to facilitate transitions of students with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 15(3), 163-169. <https://doi.org/10.1177/108835760001500307>
- Diamond, K. E. & Huang, H. (2005). Preschoolers' ideas about disabilities. *Infants & Young Children*, 18(1), 37-46. <https://doi.org/10.1097/00001163-200501000-00005>
- Diamond, K. E., Hong, S. Y. & Tu, H. (2008). Context influences preschool children's decisions to include a peer with a physical disability in play. *Exceptionality*, 16(3), 141-155. <https://doi.org/10.1080/09362830802198328>
- Favazza, P.C., Ostrosky, M.M. & Mouzourou, C. (2020). *Arkadaş Edinme Programı - The Making Friends Program (Çev. Ed.) E. Ahmetoğlu & T. Spendi-Şirin*. Nobel Akademi.
- Fish, W. W. (2008). The IEP meeting: Perceptions of parents of students who receive special education services. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 53(1), 8-14. <https://doi.org/10.3200/PSFL.53.1.8-14>
- Garbacz, S. A., McIntyre, L. L. & Santiago, R. T. (2016). Family involvement and parent-teacher relationships for students with autism spectrum disorders. *School Psychology Quarterly*, 31(4), 478-490. <https://doi.org/10.1037/spq0000157>
- Gray, C. (2015). *The new social story book (15th anniversary ed.)*. Future Horizons.
- Guralnick, M. J. (2001). A framework for change in early childhood inclusion. *Early Childhood Inclusion: Focus on Change*, 3-35.

- Gürgür, H. (2009). *Kaynaştırma uygulamalarının yürütüldüğü bir ilköğretim sınıfında işbirliği ile öğretim yaklaşımının incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Gürgür, H. (2020). *Kaynaştırma (bütünleştirme) ve destek özel eğitim hizmetleri. İçinde İ. H. Diken (Ed.), Özel eğitim ve kaynaştırma (ss. 123-141)*. Pegem Akademi.
- Gürsoy Kızılaslan, İ. & Durukan, H. (2022). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 47-64.
- Hamre, B. K. & Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625-638. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00301>
- Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Berk, L. E. & Singer, D. G. (2009). *A mandate for playful learning in preschool: Presenting the evidence*. Oxford University Press.
- Horner, R. H., Dunlap, G., Koegel, R. L., Carr, E. G., Sailor, W., Anderson, J., ... & O'Neill, R. E. (1990). Toward a technology of "nonaversive" behavioral support. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 15(3), 125-132. <https://doi.org/10.1177/154079699001500301>
- Juvonen, J., Lessard, L. M., Rastogi, R. & Schacter, H. L. (2019). Promoting social inclusion in educational settings: Challenges and opportunities. *Educational Psychologist*, 54(4), 250-270. <https://doi.org/10.1080/00461520.2019.1655645>
- Katz, J. & Miranda, P. (2002). Including students with developmental disabilities in general education classrooms: Educational benefits. *International Journal of Special Education*, 17(2), 14-24.
- Landreth, G. L. (2012). *Play therapy: The art of the relationship (3rd ed.)*. Routledge.
- Lindsay, S. & Edwards, A. (2013). A systematic review of disability awareness interventions for children and youth. *Disability and Rehabilitation*, 35(8), 623-646. [10.3109/09638288.2012.702850](https://doi.org/10.3109/09638288.2012.702850)
- McAfee, O., Leong, D. J. & Bodrova, E. (2004). *Basics of assessment: A primer for early childhood educators*. National Association for the Education of Young Children.
- McLean, Hemmeter, M. L. & Snyder P. A. (2013). *Essential elements for assessing infants and preschoolers with special needs (pp. 123-147)*. Pearson.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı (2022-2026)*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Miranda, P. (2003). Toward functional augmentative and alternative communication for students with autism: Manual signs, graphic symbols, and voice output communication aids. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 34(3), 203-216. [10.1044/0161-1461\(2003\)017](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2003)017)
- Mulligan, S. (2016). *Occupational therapy evaluation for children: A pocket guide*. Slack Incorporated.
- Odom, S. L., Buysse, V. & Soukakou, E. (2012). Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 33(4), 344-356. <https://doi.org/10.1177/1053815111430094>
- Pfeiffer BA, Koenig K, Kinnealey M, Sheppard M, Henderson L. (2011). Effectiveness of sensory integration interventions in children with autism spectrum disorders: A pilot study. *American Journal of Occupational Therapy*, 65(1), 76-85. [10.5014/ajot.2011.09205](https://doi.org/10.5014/ajot.2011.09205)
- Rafferty, Y., Piscitelli, V. & Boettcher, C. (2003). The impact of inclusion on language development and social competence among preschoolers with disabilities. *Exceptional Children*, 69(4), 467-479. <https://doi.org/10.1177/001440290306900405>
- Salend, S. J. & Garrick Duhany, L. M. (1999). The impact of inclusion on students with and without disabilities and their educators. *Remedial and Special Education*, 20(2), 114-126. <https://doi.org/10.1177/074193259902000209>
- Shonkoff, J. P. & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press. [10.17226/9824](https://doi.org/10.17226/9824)
- Sugai, G., Horner, R. H., Dunlap, G., Hieneman, M., Lewis, T. J., Nelson, C. M., ... & Ruef, M. (2000). Applying positive behavior support and functional behavioral assessment in schools. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2(3), 131-143. <https://doi.org/10.1177/109830070000200302>

- Turnbull, A., Turnbull, R., Erwin, E. J., Soodak, L. C. & Shogren, K. A. (2015). *Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust (7th ed.)*. Pearson.
- UDLL. (2017). *Universal Design for Learning: A Best Practice Guideline*. UDLL
- UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. UNESCO.
- United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations.
- Villa, R. A. & Thousand, J. S. (2016). *Leading an inclusive school: Access and success for ALL students*. ASCD.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Toplum İçindeki Zihin: Yüksek Zihinsel İşlevlerin Gelişimi*. Doruk Yayınları.
- Wolfensberger, W., Nirje, B., Olshansky, S., Perske, R. & Roos, P. (1972). *The principle of normalization in human services*. Georgia Advocacy Office.

Bölüm 15

ÇOKLU YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Emine AYYILDIZ¹

Giriş

Yaşamın ilk sekiz yılını içine alan erken çocukluk dönemi (EÇD), gelişimin en hızlı ve çevresel girdilere en açık olduğu dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan ya da fark edilen gelişimsel farklılıklar, çocuğun sonraki yıllardaki beyin gelişimini, öğrenmesini, iletişim becerilerini ve sosyal katılım düzeyini doğrudan etkilemektedir (Bee ve Boyd, 2009; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO], 2025). Çoklu yetersizlik (multiple disabilities) (ÇY) söz konusu olduğunda ise, erken yaşlar gelişimin her alanı açısından kritik ve belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Çünkü ÇY olan çocukların yaşadığı gelişimsel güçlükler tek bir yetersizlik ile sınırlı değildir (Ayyıldız, 2020). ÇY’de bilişsel, duyuşsal, motor, iletişimsel ve özbakım gelişim alanlarında ortaya çıkan güçlükler, çoğu zaman birbirini karşılıklı olarak etkileyen karmaşık bir yapı sergiler (Ayyıldız vd., 2016).

ÇY, alanyazında genellikle iki ya da daha fazla yetersizliğin bir arada görülmesi durumu olarak tanımlanmakla (Akçamete, 1991; Ayyıldız, 2007; Fredericks & Baldwin, 1987) birlikte, erken çocukluk bağlamında bu tanımın ötesinde ele alınması gerekmektedir. Erken yıllarda ÇY, yalnızca çocukta var olan yetersizliklerin toplamı değil, bu yetersizliklerin gelişimsel süreçler üzerindeki çarpan etkisini ifade etmektedir. ÇY olan bir çocuk sahip olduğu yetersizlik durumlarının ve buna eşlik eden gelişimsel güçlük ve sağlık sorunlarının tekil etkilerinden ziyade, tüm bunların bileşimiyle oluşan benzersiz bir durumun ciddi etkilerini yaşar. ÇY’de bir çocuğun sahip olabileceği durumların sayısı veya şiddetinde bir sınır bulunmamaktadır (Ayyıldız, 2020). Bu nedenle erken çocuklukta ÇY olan çocukların eğitimi, tekil alanlara odaklanan yaklaşımlardan ziyade, bütüncül, işlevsel ve gelişimsel açıdan duyarlı bir çerçeve gerektirmektedir (Ayyıldız, 2024a).

¹ Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, emine.ayyildiz@medeniyet.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4472-1320

ve tutarlı bilgiye ulaşmakta güçlük yaşayabilmektedir (Ayyıldız, 2020; Westling & Fox, 2004). ÇY'nin hizmet sistemleri içinde net bir tanı ve yönlendirme çerçevesine sahip olmaması, ebeveynlerin uygun desteklere erişimini daha da zorlaştırmaktadır (Ayyıldız, 2020; Downing, 2002).

Ebeveynler, erken çocukluk döneminde çoğu zaman çocuklarının bakım, tedavi ve eğitim süreçlerinin temel taşıyıcısı konumundadır. Özellikle iletişim kurmakta güçlük yaşayan çocukların davranışlarını anlamlandırma, günlük yaşam becerilerini destekleme ve uzmanlarla iş birliği içinde olma sorumluluğu büyük ölçüde ailelerin üzerindedir (Ayyıldız vd., 2016). Ancak sistemli erken müdahale hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler, profesyonel yönlendirme eksikliği ve okul öncesi eğitim olanaklarının sınırlı olması, ebeveynlerin yaşadığı yükü artırmaktadır (Giangreco, 2010; Westling & Fox, 2004).

Sonuç

Bu bölümde, ÇY olan çocuklar erken çocukluk perspektifiyle ele alınmış, bebeklik döneminden başlayarak okul öncesi ve ilkokulun ilk yıllarına uzanan bir gelişimsel süreklilik içerisinde değerlendirme, eğitimsel öncelikler ve destek alanları tartışılmıştır.

Erken çocuklukta ÇY olan çocukların eğitimi, tek bir alan ya da yöntemle sınırlandırılmayacak kadar karmaşık ve çok boyutludur. Bebeklikten ilkokulun ilk yıllarına uzanan süreçte iletişim, duyuusal-motor gelişim, özbakım becerileri ve eğitime katılım bir bütün olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G. (1991). Çok engelli çocuklar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 151-160. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000718
- Ayyıldız, E. (2007). Çok engelli çocuklarda erken müdahale. *Sapiens: Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Dergisi*, 3(10), 50-52. <https://www.ruzgarterapi.com/wp-content/uploads/PDF/sapiens-sa-yi-10.pdf#page=47>
- Ayyıldız, E. (2020). Erken çocukluk döneminde ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin desteklenmesi. P. Şafak (Ed.), *Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminde stratejiler* içinde (ss. 185-214). Vize Yayıncılık.
- Ayyıldız, E. (2022). Çoklu yetersizliğe yol açan ciddi sağlık sorunları: Doğumsal bozukluklar ve nadir görülen sendromlar. H. Bakkaloğlu, S. Çelik & G. Tomris (Eds.), *Araştırmadan uygulamaya: Erken çocukluk özel eğitimi* içinde (ss. 759-784). Vizetek.
- Ayyıldız, E. (2024a). Çoklu yetersizlik: Temel konu ve kavramlar. E. Çay & B. Bozak (Ed.), *Ağır ve/veya çoklu yetersizlikte bağımsızlığa atılan adım: Akademik olmayan becerilerin öğretimi* içinde (ss. 1-12), Vize Akademik.
- Ayyıldız, E. (2024b). *Çoklu yetersizlik aile eğitimi kitap seti 0-3 yaş grubu*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_01/27110950_cokluyetersizlik03yas2.pdf

- Ayyıldız, E., Akçin, N., & Güven, Y. (2016). Development of preverbal communication skills scale for children with multiple disabilities and visual impairment. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 2668–2681. <https://doi.org/10.14687/jhs.v13i2.3718>
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (Çev. O. Gündüz). Kaknüs Yayınları (Orijinal yayın tarihi, 2007).
- Best, S., & Bigge, J. L. (2001). Multiple disabilities. In J. L. Bigge, S. J. Best & K. Wolff Heller (Eds.), *Teaching individuals with physical, health or multiple disabilities* (4th ed.; pp. 92-117). Merrill Prentice Hall.
- Bower, A. M., & Hayes, A. (1998). Mothering in Families with and without a Child with Disability, *International Journal of Disability, Development and Education*, 45 (3), 313-322. <https://doi.org/10.1080/1034912980450306>
- Downing, J. E. (2002). *Including students with severe and multiple disabilities in typical classrooms: Practical strategies for teachers*. (2nd ed.). Paul H. Brookes Publishing.
- Eurydice. (2025). *Separate special education needs provision in early childhood and school education*. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/euryperia/poland/separate-special-education-needs-provision-early-childhood-and-school-education>
- Fredericks H., & Baldwin V. (1987). Individuals with sensory impairments—Who are they? How are they educated? In L. Goetz, D. Guess & K. Stremel-Campbell (Eds.), *Innovative program design for individuals with dual sensory impairments* (pp. 3–12). Paul Brookes Publishing Co.
- Giangreco, M. F. (2010). Utilization of teacher assistants in inclusive schools: is it the kind of help that helping is all about? *European Journal of Special Needs Education*, 25(4), 341–345. <https://doi.org/10.1080/08856257.2010.513537>
- Miles, B., & Riggio, M. (1999). *Remarkable conversations: A guide to developing meaningful communication with children and young adults who are deafblind*. Perkins School for the Blind, Massachusetts, USA.
- Odom, S. L., Buysse, V., & Soukakou, E. (2012). Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 33(4), 344-356. <https://doi.org/10.1177/1053815111430094>
- Ofsted. (2006). *Inclusion: Does it matter where pupils are taught? Provision and outcomes in different settings for pupils with learning difficulties and disabilities*. [https://dera.ioe.ac.uk/6001/1/Inclusion%20does%20it%20matter%20where%20pupils%20are%20taught%20\(pdf%20format\)%20.pdf](https://dera.ioe.ac.uk/6001/1/Inclusion%20does%20it%20matter%20where%20pupils%20are%20taught%20(pdf%20format)%20.pdf)
- Rowland, C., & Schweigert, P. (2005). Enhancing the acquisition of functional language and communication. In S. Z. Sacks & R. K. Silberman (Eds.), *Educating students who have visual impairments with other disabilities* (pp. 413-439). Paul Brookes Publishing
- Rowland, C. ve Stremel-Campbell, K., (1987). Share and share alike: Conventional gestures to emergent language for learners with sensory impairments. In L. Goetz, D. Guess & K. Stremel-Campbell (Eds.), *Innavative program design for individuals with dual sensory impairments*. (p.49-75). Paul Brookes Publishing
- Szczepanski, M. (2004). Physical management in the classroom: Handling and positioning. In Orelove, F. P., Sobsey, D. & Silberman, R. K. (Eds.). *Educating children with multiple disabilities: A collaborative approach*. (Fourth Edition), (pp.249-309). Paul Brookes Publishing
- Song, I. G. (2022). Neurodevelopmental outcomes of preterm infants. *Clinical and Experimental Pediatrics*, 66(7), 281-287. <https://doi.org/10.3345/cep.2022.00822>
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü. (UNESCO). (2025). *Early childhood care and education*. <https://www.unesco.org/en/early-childhood-education>
- Uygur, Ö., Ergin, F., Koyuncu Arslan, M., Gönülal, D., Sütçüoğlu, S., Akar, M., Engür, D., & Öncel, M. Y. (2021). Referans merkezinde beş yıllık sürede neonatal mortalitenin değerlendirilmesi. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 31(1), 58-62. <https://doi.org/10.5222/terh.2021.69926>

- Waters, C. L., & Friesen, A. (2019). Parent Experiences of Raising a Young Child with Multiple Disabilities: The Transition to Preschool. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 44(1), 20-36. <https://doi.org/10.1177/1540796919826229>
- Westling, D. L., & Fox, L. (2004). *Teaching students with severe disabilities*. (3th. Edition). Merrill Prentice Hall
- World Health Organization (WHO). (2023a). *Preterm birth*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/preterm-birth>
- World Health Organization (WHO). (2023b). *Born too soon: decade of action on preterm birth*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240073890>
- Writer, J., (1987). A movement-based approach to the education of students who are sensory impaired/multihandicapped. In L. Goetz, D. Guess & K. Stremel-Campbell (Eds.), *Innavative program design for individuals with dual sensory impairments*. (p.191-223). Paul Brookes Publishing.

Bölüm 16

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Seda BEKTAŞ¹

Giriş

İnsanlığın eski dönemlerinden itibaren bireyler arasında farklı düzeylerde farklılıklar olduğu gözlemlenmiş ve bu durum *bireysel farklılıklar* kavramı ile açıklanmıştır. Bireysel farklılıkları anlamaya yönelik olarak tarihsel süreç içerisinde çeşitli kuram, model ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu farklılıklar; toplum yapısında, dinî inançlarda, kültürel özelliklerde, etnik kökünde ve bireylerin zihinsel, psikolojik ve fiziksel özelliklerinde kendini gösterebilmektedir (Cavkaytar, Melekoğlu & Yıldız, 2014).

Çocuklar gelişim süreçleri boyunca bireysel farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar; fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal gelişim alanlarında ve öğrenme yeteneklerinde ortaya çıkabilmektedir. Çocukların sahip oldukları bu farklılıklar, bazı çocukların özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duymasına neden olmaktadır (Cavkaytar, 2013). Zihinsel yetersizliği olan bireyler de özel eğitim hizmetlerine gereksinim duyan gruplar içerisinde yer almaktadır (Kot, Sönmez, Yıkılmış & Tekinarslan, 2015).

1. Zihinsel Yetersizlik

Zihinsel yetersizlik kavramı, bilimsel ve toplumsal yaklaşımlardaki değişimlere bağlı olarak terminolojik bir dönüşüm geçirmiştir. Geçmişte Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), tarafından yayımlanan Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) ve Dünya Sağlık Örgütü sınıflandırmalarında kullanılan “zeka geriliği” ve “zihinsel gerilik” terimleri, damgalayıcı nitelikleri nedeniyle terk edilmiştir. Güncel sınıflandırmalarda Dünya Sağlık Örgütü “zihinsel gelişim bozuklukları”, DSM-5 ise “zihinsel yetersizlik” terimini benimsemiştir. Çağdaş literatürde zihinsel yetersizlik; gelişim döneminde

¹ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Keşan Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Pr., sedabektas@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9025-110X

diğer nörogelişimsel koşullara bağlı olarak değişir. Ağır zihinsel yetersizlikte ve orta derecede zihinsel yetersizlikte özellikle sorunlu görünen bir alan motor öğrenme alanıdır. Son olarak, uyum davranışlarındaki bir dizi sorun, bu kişilerin yaşamlarını karmaşık hale getirerek, aynı yaştaki çocukların yerine getirmesi gereken günlük yaşamın gerekliliklerini yerine getirmekte sorunlar yaşamalarına, kişinin sosyo-kültürel bağlamında kabul edilebilir davranışların tanınmasında ve yaşadıkları topluluğun diğer üeleriyle iletişim araçlarını kullanarak sosyalleşme becerisinde sorunlar yaşamalarına neden olacaktır.

Alışkanlıkların gelişmesi için ebeveynlerin sürekli ilgisi ve tekrarlamaları ile ebeveynlerin denetimi gerekmektedir. Genel işlevsellik, zihinsel yetersizliği olan çocuğun kişisel özerklik ihtiyaçlarını karşılamak, günlük faaliyetlerinde kendini yönlendirebilmek ve kişisel hijyen ve diğer ilgili ihtiyaçlarını karşılayabilmek için azami düzeyde katılımını gerektirir (Elshani, vd., 2020).

KAYNAKÇA

- Açak, M. Z. (Ed.). (2022). *Engelli bireyler ile iletişim*, Efe Akademi Yayınları.
- Akgün, R. N. (2024). Özel eğitime gereksinimli olan öğrenciler zihinsel yetersizlik. Eğitimin Kavramsal Temelleri-10: Özel Eğitim ve Kaynaştırma, 99. <https://www.researchgate.net/publication/384328681>.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Ashrafi, M. R. (2011). Approach to mental retardation and global developmental delay. *Iranian Journal of Child Neurology*, 5(1), 1–8. <https://doi.org/10.22037/ijcn.v5i1.2117>
- Bayazıt, B. (2007). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda eğlenceli atletizm antrenman programının psikomotor özelliklere etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 173–176.
- Biröl, E., & Biröl, S. Ş. (2025). Social skill development of individuals with special needs: The effect of creative drama. *Education and Science*, 50(223), 79–101. <https://doi.org/10.15390/ES.2025.2569>
- Cavkaytar, A. (Ed.). (2013). *Özel eğitim*. Vize Yayıncılık.
- Cavkaytar, A., & Diken, İ. H. (2005). *Özel eğitime giriş*. Kök Yayıncılık.
- Cavkaytar, A., Melekoğlu, M., & Yıldız, G. (2014). Geçmişten günümüze özel gereksinimli olma ve zihin yetersizliği: Dünyada ve Türkiye’de kavramların evrimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 111–122.
- Chavan, B. S., & Rozatkar, A. R. (2014). Intellectual disability in India: Charity to rights-based approach. *Indian Journal of Psychiatry*, 56(2), 113–116. <https://doi.org/10.4103/0019-5545.130477>
- Çiftçi Tekinarslan, İ. (2021). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar. H.İ Diken (Ed), *Özel eğitime gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim* (21. baskı, s.134-164). Ankara: Pegem Akademi.
- Diaz Garolera, G., Palliser, M., & Fullana, J. (2022). Developing social skills to empower friendships: Design and assessment of a social skills training programme. *International Journal of Inclusive Education*, 26(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1625564>
- Dumith, S. C., Gigante, D. P., Domingues, M. R., & Kohl, H. W. (2011). Physical activity change during adolescence: A systematic review and pooled analysis. *International Journal of Epidemiology*, 40(3), 685–698. <https://doi.org/10.1093/ije/dyq272>
- Elliott, S. N., & Gresham, F. M. (1993). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17(3), 287–313. <https://doi.org/10.1177/01454455930173004>

- Elshani, H., Dervishi, E., Ibrahim, S., Nika, A., & Maloku Kuqi, M. (2020). The impact of cognitive impairment in children with intellectual disabilities. *Journal of Inclusive Communities and Development*, 3(2), 25. <https://doi.org/10.36941/JICD-2020-0013>
- Eripek, S. (2005). *Zekâ geriliği*. Kök Yayıncılık.
- Gnanavel, V., Sivasankar, C., Nandhini, V., Jayalakshmi, P., & Veeramalai, S. (2022). Cognitive-based approach for intellectually disabled persons. In *Proceedings of the International Conference on Data Science, Agents and Artificial Intelligence (ICDSAAI)*, 1-5. doi: 10.1109/ICDSAAI5433.2022.10028955.
- Güngör, C. (2023). Zihinsel engelli çocukların eğitimi ve rehabilitasyonu. H. Batman, C. Güngör ve H. Korkman (Eds.), *Dezavantajlı çocuklar: Tespitler ve müdahale önerileri* (1. baskı, s. 23-41). Efe Akademi Yayınları.
- Güzel Özmen, R. (2003). İfade edici dil becerileri sınırlı olan zihinsel engelli çocukların dil gelişimlerini desteklemek için öğretmenin sınıf ortamında yapacakları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2).
- Han, M., Günbay, B., & Aksu, M. (2024). *Journal of Physical Education Sports Health and Effort*, 3(4), 143-164. ISSN:2822-5619
- Harris, J. C. (2006). *Intellectual disability: Understanding its development, causes, classification, evaluation, and treatment*. Oxford University Press.
- Hartini, S., Hafadhotul Husna, A., Dwi Winarsih, B., & Rivky Amelina, A. (2025). The Effect Of Providing Play Therapy (Pictorial Number Card Media) On Increasing Understanding Of Simple Counting In School-Age Children With Intellectual Disabilities. *Proceeding Cendekia International Conference Health and Technology*, 3, 78-85. <https://proceedings.centamaku.ac.id/article/view/199>
- Hekim, M., & Tokgöz, M. (2016). Zihinsel engelli çocuklarda motor gelişim yetersizlikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 489-501.
- Hinckson, E. A., Dickinson, A., Water, T., Sands, M., & Penman, L. (2013). Physical activity, dietary habits and overall health in overweight and obese children and youth with intellectual disability or autism. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 1170-1178.
- Hinckson, E. A., & Curtis, A. (2013). Measuring physical activity in children and youth living with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 72-86.
- Hronis, A., Roberts, L., & Kneebone, I. I. (2017). A review of cognitive impairments in children with intellectual disabilities: Implications for cognitive behaviour therapy. *British Journal of Clinical Psychology*, 56(2), 189-207. <https://doi.org/10.1111/BJC.12133>
- İmamoğlu, M. (2024). *Özel eğitim meslek okulu koordinatör öğretmenlerinin zihin yetersizliği olan öğrencilerin istihdama hazırlık sürecine ilişkin görüşleri* (Publication No. 880062) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Karen L., Salekım, K., Olley, J. G., & Hedge, K.A. (2010). Offenders with intellectual disability: characteristics, prevalence, and issues in forensic assessment. *Journal of Mental Health Research In Intellectual Disabilities*, 3, 97-116.
- Kot, M., Sönmez, S., Yıkılmış, A., & Çiftçi Tekinarıslan, İ. (2015). İlkokul 4. sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 231-246.
- Kulnazarova, G., Butabayeva, L., & Tulepova, L. (2023). Cognitive therapy for children with intellectual disabilities. *Occupational Therapy International*, 1-8. <https://doi.org/10.1155/2023/6466836>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete (Sayı: 30471).
- Okan, M. S., & Özdemir, Ö. (2005). Çocuklarda Mental Retardasyon. *Güncel Pediatri*, 3(2), 62-66.
- O'Neill, M. E., & Shapiro, B. K. (2024). Developmental Delay and Intellectual Disability. In *Nelson Textbook of Pediatrics: Volume 1-2* (pp. 346-362.e1). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-88305-4.00056-0>

- Öran, Ü. (2024). *Çalışma belleğinin geliştirilmesine yönelik müdahale programının hafif düzey zihin yetersizliği olan çocukların dil becerisi ve çalışma belleği performansına etkisinin incelenmesi* (Publication No. 880055) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Puiu, M., Dumitriu, S., Chiriță-Emandi, A., Grădinaru, R., & Arghirescu, S. (2013). *The genetics of mental retardation*, IntechOpen.
- Samancı, O. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288.
- Schalock, R. L., Borthwick-Duffy, S. A., Bradley, V. J., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M., Gomez, S. C., Lachapelle, Y., Luckasson, R., Reeve, A., Shogren, K. A., Snell, M. E., Spreat, S., Tassé, M. J., Thompson, J. R., Verdugo-Alonso, M., Wehmeyer, M. L., & Yaeger, M. H. (2010). *Intellectual disability: definition, classification, and systems of supports (11 th ed.)*. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Schalock, R. L., Luckasson, R., & Tassé, M. J. (2021). *Intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports (12th ed.)*. AAIDD.
- Seylim, E. (2025). Yetişkin ağır zihinsel engelli birey ile yaşamak. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (64), 1831-1854. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1584972>
- Shree, A., & Shukla, P. (2016). Intellectual disability: definition, classification, causes and characteristics. *Learning Community-An International Journal of Educational and Social Development*, 7(1), 9-20. DOI: 10.5958/2231-458X.2016.00002.6
- Sönmez, A. Ş. (2011). *Zihin engelli çocukların sosyal becerileri ile artikülasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Publication No. 298588) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Sucuoğlu, B. (2010). *Zihin engelliler ve eğitimleri*. Kök Yayıncılık.
- Syeti, N. C., & Aulia, Z. N. (2025). A systematic literature review on the effects of play therapy on the fine motor skills of children with intellectual disabilities. *Prabandha Asamarthya*, 1(1), 1-8.
- Szabó, E., Erdei, N., & Bene, S.A. (2015). Comparative study of the physical development and motor performance of mentally non-handicapped children and children with intellectual and development disabilities. *Acta Physiologica Hungarica*, 102:311-323.
- Şenlik, M.K., & Atılğan, E. (2020). Hafif zihinsel engelli adolesanlarda düzenli egzersiz programının motor beceriler üzerine etkisi. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation*, 6(3):140-148.
- World Health Organization. (2025). *Disorders of intellectual development (ICD-11)*. <https://icd.who.int> 15 Aralık 2025 tarihinde erişildi.
- Yalçın, F., Ceyhun, A. T., & Bal, F. (2020). Bilişsel davranışçı terapi yönteminin zihinsel engelli çocukların zihin kuramı becerisine etkisinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(28), 1200-1222. <https://doi.org/10.26466/opus.686817>
- Yazıcıoğlu, T., & Kızılaslan, A. (2021). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen eğitimi: Yöntem ve Stratejiler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 2241-2261. <https://doi.org/10.30783/nevsosbil.1025041>
- Yelseli, Ş., & Şener, Ö. (2021). Zihinsel engelli ve normal gelişim gösteren bireylerin annelerinin yaşam doyumları ve umutsuzluk durumlarının karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-10. Doi: 10.48066.kusob.868506

Bölüm 17

FİZİKSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Pınar BAŞAR ŞENYILMAZ¹

Giriş

Normal motor gelişim, santral sinir sisteminin yapısal ve fonksiyonel olgunlaşması, anatomik yapıların yeterli gelişimi, çocuğun çevreyle etkileşimi gibi pek çok faktöre bağlıdır. Erken çocukluk dönemi tüm gelişim alanlarında olduğu gibi motor gelişim alanında da kazanımların hızlı olduğu kritik bir dönemdir. Bu dönemde normal gelişim içerisinde çocuk, günlük yaşamı için gerekli motor becerileri edinir. Motor gelişimde gerilik çocuğun hayatında yalnızca hareket kapasitesini etkilemez aynı zamanda diğer gelişim alanlarının da seyri değiştirir.

Erken çocukluk döneminde motor gelişimde gecikmeler çoğunlukla nörolojik, genetik, metabolik ya da kas-iskelet sistemi kaynaklı hastalıklarla ilişkilidir. Bebeklik döneminde gözlemlenen hipotoni, hipertoni veya postüral kontrol bozuklukları gibi klinik bulgular motor problemlerin erken dönemde fark edilmesi, altta yatan etiyojinin aydınlatılması açısından oldukça önemlidir.

Erken çocukluk döneminde motor problemlere yol açan hastalıkların önemli bir kısmı santral sinir sistemi kökenlidir. Doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrası dönemde başlayan perinatal hipoksik-iskemik hasarlar, enfeksiyöz veya travmatik olaylar, konjenital beyin malformasyonları, epileptik ensefalopatiler, nörodejeneratif hastalıklar gibi durumlar santral sinir sisteminin yapısal ve fonksiyonel olgunlaşmasını etkileyerek, nörogelişimsel mekanizmaların bozulmasına yol açmaktadır. Bu durum motor davranış gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra nöromusküler hastalıklar, metabolik ve genetik hastalıklar, kas-iskelet sistemi hastalıkları da erken çocukluk döneminde motor davranış gelişimini etkileyerek motor becerilerin kazanılmasını engellemektedir.

Erken çocukluk döneminde gelişim gerilikleri prevalansının küresel ölçekte %5–15 arasında değiştii bildirilmektedir. Çocuklarda gelişimsel gecikme riskini artırdığı bildirilen yoksulluk ve onunla ilişkili faktörlerin varlığı (beslenme

¹ Dr. Fzt., Trakya Üniversitesi, pinarbasar@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0009-0000-8043-210X

KAYNAKÇA

- Akman, İ., & Eldeş Hacıfazlıoğlu, N. (2018). *Nöro gelişimsel problemler açısından yüksek riskli bebeklerde erken tanı ve izlem prensipleri*. TOTBİD Dergisi, 17(5), 405-13. <https://doi.org/10.14292/totbid.dergisi.2018.53>
- Akyüz, G., & Eren, B. (2012). *Konjenital kas-kökler tortikollis: Tanı ve tedavi seçenekleri*. Türk Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 58, 52-57. <https://doi.org/10.4274/tftr.91489>
- Ambartsumyan, L., & Rodriguez, L. (2018). *Bowel management in children with spina bifida*. Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine, 11(4), 293-301. <https://doi.org/10.3233/PRM-170533>
- American Psychological Association, APA (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th Ed.)*. Ertuğrul Köroğlu (Ed.). DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Ankara: HYB.
- Andersson M, Hadi L, Dellenmark Blom M, Sillen U, Sjöström S, Arnell MVM, et al. Mortality rates, cause and risk factors in people with spina bifida, register-based study over five decades. *Acta Paediatr.* 2024; 113: 1916-1926. <https://doi.org/10.1111/apa.17275>
- Arman, N., & Albayrak, A. (2024). *Çocukluk çağı romatizmal hastalıklarında değerlendirme*. In İ. Yeldan (Ed.), *Fizyoterapi ve rehabilitasyonda ölçme ve değerlendirme yöntemleri* (pp. 164-175). İÜC Üniversite Yayınevi.
- Atlaw, D., Tekalegn, Y., Sahiledengle, B., Seyoum, K., Solomon, D., Gezahegn, H., Tariku, Z., Tekle, Y., & Chattu, V. K. (2021). Magnitude and determinants of neural tube defect in Africa: A systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 21(1), 426. <https://doi.org/10.1186/s12884-021-03848-9>
- Badejo, O. A., Shokunbi, M. T., Adeolu, A. A., Oderinde, I. O., Akinmoladun, J. A., & Ogbale, G. I. (2025). Atypical Variants of Spinal Dysraphism: A Case Series. *Journal of the West African College of Surgeons*, 15(1), 118-126. https://doi.org/10.4103/jwas.jwas_186_23
- Bais, S., Kumari, R., Dongre, N., & Panwar, A. S. (2024). *Insights into neurometabolic diseases*. AIMS Molecular Science, 11(2), 116-139. <https://doi.org/10.3934/molsci.2024008>
- Barut, K., Adrovic, A., Şahin, S., & Kasapçopur, Ö. (2017). Juvenile Idiopathic Arthritis. *Balkan medical journal*, 34(2), 90-101. <https://doi.org/10.4274/balkanmedj.2017.0111>
- Bertan, M., Haznedaroğlu, D., Koln, P., Yurdakök, K., & Doğan Güçüz, B. (2009). Ülkemizde erken çocukluk gelişimine ilişkin yapılan çalışmaların derlenmesi (2000-2007). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52, 1-8.
- Boetto, V., Markova, A., Malgrati, F., Bongiovanni, I., Bassetto, A., Pavese, C., Nardone, A., Masazza, G., Colò, G., & Titolo, P. (2024). Conservative treatment of neonatal brachial plexus palsy: A narrative review. *Journal of Clinical Medicine*, 13(24), 7826. <https://doi.org/10.3390/jcm13247826>
- Botto, L. D., Moore, C. A., Khoury, M. J., & Erickson, J. D. (1999). *Neural-tube defects*. New England Journal of Medicine, 341(20), 1509-1519. <https://doi.org/10.1056/NEJM19991113412006>
- Budday, S., Steinmann, P., & Kuhl, E. (2015). *Physical biology of human brain development*. Frontiers in Cellular Neuroscience, 9(257), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fncel.2015.00257>
- Dabaj, I., Ducatez, F., Marret, S., Bekri, S., & Tebani, A. (2024). *Neuromuscular disorders in the omics era*. Clinica Chimica Acta, 553, 117691. <https://doi.org/10.1016/j.cca.2023.117691>
- de Carvalho Panzeri Carlotti, A. P., do Amaral, V. H., de Carvalho Canela Balzi, A. P., Johnston, C., Regalio, F. A., Cardoso, M. F., Ferranti, J. F., Zamberlan, P., Gilio, A. E., Malbouissou, L. M. S., Delgado, A. F., de Carvalho, W. B., Lahoz, A. L. C., Luglio, M., & dos Santos, M. L. B. M. (2025). *Management of severe traumatic brain injury in pediatric patients: An evidence-based approach*. Neurological Sciences, 46(2), 969-991. <https://doi.org/10.1007/s10072-024-07849-2>
- Demirci, A., & Kartal, M. (2016). The prevalence of developmental delay among children aged 3-60 months in Izmir, Turkey. *Child: Care, Health and Development*, 42, 213-219. <https://doi.org/10.1111/cch.12289>

- Figaji A. (2023). An update on pediatric traumatic brain injury. *Child's nervous system: ChNS: official journal of the International Society for Pediatric Neurosurgery*, 39(11), 3071–3081. <https://doi.org/10.1007/s00381-023-06173-y>
- Futagi, Y., Toribe, Y., & Suzuki, Y. (2012). The grasp reflex and moro reflex in infants: hierarchy of primitive reflex responses. *International journal of pediatrics*, 191562. <https://doi.org/10.1155/2012/191562>
- Garg, D., Sharma, S., Mohammad, S. S., & Prasad, A. N. (2024). Editorial: Movement disorders in neurometabolic conditions. *Frontiers in Neurology*, 15, 1397998. <https://doi.org/10.3389/fneur.2024.1397998>
- Gundrathi J, Cunha B, Tiwari V, Mendez MD. Congenital Torticollis. [Updated 2024 Mar 20]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK549778/>
- Hadders-Algra, M. (2018). *Early human motor development: From variation to the ability to vary and adapt*. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 90, 411–427. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2018.05.009>
- Howard, V.F., Williams, B. & Lepper, E.C. (2011). Very Young Children with Special Needs/ Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar (Çev.Ed: Akçamete, A.G.). İstanbul: Nobel.
- Jaufuraully, S., Lakshmi Narasimhan, A., Stott, D., Attilakos, G., & Siassakos, D. (2023). A systematic review of brachial plexus injuries after caesarean birth: challenging delivery?. *BMC pregnancy and childbirth*, 23(1), 361. <https://doi.org/10.1186/s12884-023-05696-1>
- Karsonovich, T., & Munakomi, S. (2025). Spina bifida. In *StatPearls*. StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK441794/>
- Leblebicioğlu, G. (2005). *Brakial pleksus yaralanmaları*. *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 15(3), 227–249.
- Li, H., Ke, X., Huang, D., Xu, X., Tian, H., Gao, J., Jiang, C., & Song, W. (2024). The prevalence of developmental coordination disorder in children: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in pediatrics*, 12, 1387406. <https://doi.org/10.3389/fped.2024.1387406>
- Likhar, A., Baghel, P., & Patil, M. (2022). Early Childhood Development and Social Determinants. *Cureus*, 14(9), e29500. <https://doi.org/10.7759/cureus.29500>
- Little, W. (1853). *On the nature and treatment of the deformities of the human frame* [electronic resource]. Internet Archive. Retrieved from: <https://archive.org/details/b21289141/page/n4/mode/2up>
- McIntyre, S., Goldsmith, S., Webb, A., Ehlinger, V., Julsen Hollung, S., McConnell, K., Arnaud, C., Smithers-Sheedy, H., Oskoui, M., Khandaker, G., Himmelman, K., & Global CP Prevalence Group. (2022). *Global prevalence of cerebral palsy: A systematic analysis*. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 64(12), 1494–1506. <https://doi.org/10.1111/dmcn.15346>
- Mercuri, E., Bönnemann, C. G., & Muntoni, F. (2019). Muscular dystrophies. *Lancet (London, England)*, 394(10213), 2025–2038. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32910-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32910-1)
- Nguyen, R., Fiest, K. M., McChesney, J., Kwon, C.-S., Jette, N., Frolkis, A. D., ... Gallagher, C. (2016). The International Incidence of Traumatic Brain Injury: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Canadian Journal of Neurological Sciences / Journal Canadien Des Sciences Neurologiques*, 43(6), 774–785. doi:10.1017/cjn.2016.290
- Noritz, G. H., Murphy, N. A., Neuromotor Screening Expert Panel, Hagan, J. F., Lipkin, P. H., Macias, M. M., Navsaria, D., Peacock, G., Rosenbaum, P. L., Saal, H. M., Sarwark, J. F., Swanson, M. E., Wiznitzer, M., & Yeargin-Allsopp, M. (2013). *Motor delays: Early identification and evaluation*. *Pediatrics*, 131(6), e2016–e2027. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-1056>
- Ozsarlak, O., Schepens, E., Parizel, P. M., Van Goethem, J. W., Vanhoenacker, F., De Schepper, A. M., & Martin, J. J. (2001). Hereditary neuromuscular diseases. *European journal of radiology*, 40(3), 184–197. [https://doi.org/10.1016/s0720-048x\(01\)00399-0](https://doi.org/10.1016/s0720-048x(01)00399-0)
- Paul, S., Nahar, A., Bhagawati, M., & Kunwar, A. J. (2022). *A review on recent advances of cerebral palsy*. *Oxidative Medicine and Cellular Longevity*. <https://doi.org/10.1155/2022/2622310>

- Rodríguez-Huguet, M., Rodríguez-Almagro, D., Rosety-Rodríguez, M. Á., Vinolo-Gil, M. J., Ayala-Martínez, C., & Góngora-Rodríguez, J. (2024). Effectiveness of the Treatment of Physiotherapy in the Congenital Muscular Torticollis: A Systematic Review. *Children*, 11(1), 8. <https://doi.org/10.3390/children11010008>
- Smithers-Sheedy, H., Badawi, N., Blair, E., Cans, C., Himmelmann, K., Krägeloh-Mann, I., McIntyre, S., Slee, J., Uldall, P., Watson, L. and Wilson, M. (2014), What constitutes cerebral palsy in the twenty-first century?. *Dev Med Child Neurol*, 56: 323-328. <https://doi.org/10.1111/dmcn.12262>
- Topçu, Y., & Aydın, K. (2018). *Serebral palsi: Epidemiyoloji, etiyoloji ve patoloji*. TOTBİD Dergisi, 20, 288–296. <https://doi.org/10.14292/totbid.dergisi.2018.52>
- Tunçtürk, M., Ermiş, Ç., & Mutlu, C. (2019). Gelişimsel koordinasyon bozukluğu. *İKSSTD*, 11(Ek sayı), 56–68. <https://doi.org/10.5222/iksstd.2019.08831>
- Unsal, S. S., & Armangil, M. (2020). Obstetrical brachial plexus palsy. *Turkish Journal of Women's Health and Neonatology*, 2(2), 47–52.
- van Spronsen, F. J., Blau, N., Harding, C., Burlina, A., Longo, N., & Bosch, A. M. (2021). Phenylketonuria. *Nature reviews. Disease primers*, 7(1), 36. <https://doi.org/10.1038/s41572-021-00267-0>
- Vinck, A., Nijhuis-van der Sanden, M. W., Roeleveld, N. J., Mullaart, R. A., Rotteveel, J. J., & Maassen, B. A. (2010). Motor profile and cognitive functioning in children with spina bifida. *European journal of paediatric neurology: EJPN: official journal of the European Paediatric Neurology Society*, 14(1), 86–92. <https://doi.org/10.1016/j.ejpn.2009.01.003>
- Wei, Q. W., Zhang, J. X., Scherpbier, R. W., Zhao, C. X., Luo, S. S., Wang, X. L., & Guo, S. F. (2015). High prevalence of developmental delay among children under three years of age in poverty-stricken areas of China. *Public Health*, 129(12), 1610–1617. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2015.07.036>
- Wong, E. S., Hu, D. A., Zhang, L., Qi, R., Xu, C., Mei, O., Shen, G., You, W., Luo, C., He, T. C., Reid, R. R., Shi, L. S., Lee, M. J., & Zhu, Y. (2025). Spina bifida as a multifactorial birth defect: Risk factors and genetic underpinnings. *Pediatric discovery*, 3(2), e2517. <https://doi.org/10.1002/pdi3.2517>
- Yoo H, Mihaila DM. Rooting Reflex. [Updated 2023 Apr 24]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK557636/>
- Zaganjor, I., Sekkarie, A., Tsang, B. L., Williams, J., Razzaghi, H., Mulinare, J., Sniezek, J. E., Cannon, M. J., & Rosenthal, J. (2016). Describing the Prevalence of Neural Tube Defects Worldwide: A Systematic Literature Review. *PloS one*, 11(4), e0151586. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0151586>

Bölüm 18

İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Memduha TAŞ¹
Başak Seçmen DAŞCI²

1. Giriş

Dil ve konuşma becerilerinin doğal gelişim süreci içinde edinilebilmesi için çocuğun, çevresinde kullanılan dili yeterli ve sürekli olarak işitebilmesi gerekmektedir. Yaşamın ilk günlerinden itibaren işitme sistemi, çevresel seslerin algılanması ve bu sesler aracılığıyla dil ediniminin gerçekleşmesinde temel bir rol oynar. Normal işitme ile doğan bir bebek, çevresindeki konuşma seslerine maruz kalarak bu sesleri ayırt etme, onlara yönelme ve anlamlandırma becerilerini erken dönemde geliştirebilir. Bu erken işitsel deneyimler, yalnızca dilin biçimsel ve anlamsal bileşenlerinin edinimini değil, dikkat, bellek ve öğrenme gibi bilişsel işlevlerin gelişimini de destekler. Aynı zamanda işitme aracılığıyla kurulan erken etkileşimler, çocuğun sosyal-duygusal gelişimine de önemli katkılar sağlar.

İşitme sorunları, çocukların dil ve konuşma uyaranlarına yeterli biçimde erişimini engelleyerek başta dil ve konuşma gelişimi olmak üzere genel gelişimi olumsuz etkilemektedir. Doğuştan ya da erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve zamanında tanılanmayan ve müdahale edilemeyen işitme kayıpları, yaşamın ilk yıllarında gerekli işitsel girdinin sağlanamamasına neden olmakta; bu durum dil gelişiminde gecikmelere ve sosyal, duygusal ile akademik alanlarda çeşitli güçlüklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu başlık altında, işitme kaybının nedenleri ve sınıflandırılması, tanılama ve müdahale süreci, işitme kaybı olan çocukların gelişimsel özellikleri ve desteklenmesine yönelik temel yaklaşımlar ele alınmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Odyoloji AD, memduhataşdevren@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8937-7212

² Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID iD: 0009-0005-7534-518X

5.2.4. Tam İletişim Yaklaşımının Benimsenmesi

İşitme yetersizliği olan çocuklarla etkili bir iletişim kurabilmek için, eğitimcilerin “tam iletişim” yaklaşımını benimsemeleri önerilmektedir. Tam iletişim; konuşma dili, işaret dili, jest, mimik ve vücut dilinin birlikte kullanıldığı bütüncül bir iletişim biçimidir. Bu yaklaşımda, hem sözlü hem de görsel ifadelerin eşzamanlı kullanımı, çocuğun anlamlı iletişim kurma becerisini güçlendirir. Örneğin, “güle güle” ifadesi söylenirken el sallamak veya hoşnutsuzluk ifade ederken yüz mimiklerinden yararlanmak iletişimin doğal akışını destekler. Erken müdahale uzmanları, işaret ve jestlerle birlikte konuşma dilinin de kullanılmasının çocuğun işitsel kalıntısını etkin biçimde değerlendirmesine ve dudak okuma becerilerini geliştirmesine yardımcı olacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle, tam iletişim sistemi hem işitsel hem görsel öğrenme yollarını destekleyen kapsayıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde işitme yetersizliği bulunan çocuklara yönelik uygulamaların etkililiği, bütüncül ve iş birliğine dayalı yaklaşımlarla mümkündür. Eğitim süreçlerinde çocuğun bireysel özellikleri dikkate alınmalı; dil gelişimi, sosyal etkileşim ve bilişsel beceriler paralel biçimde desteklenmelidir. Uygulamalarda teknolojik destek araçlarının, görsel materyallerin ve aile katılımının etkin kullanımı, öğretim sürecinin niteliğini artırmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin ve ailelerin düzenli biçimde bilgilendirilmesi, erken müdahale programlarının sürekliliği açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akşit, M. (2019). Tanısal testler. A. M. Akşit (Ed.), *Temel odyolojik testler* (ss. 4–37). Hipokrat Yayıncılık.
- American Speech-Language-Hearing Association. (2004). *Guidelines for the audiologic assessment of children from birth to 5 years of age*. American Speech-Language-Hearing Association.
- American Speech-Language-Hearing Association. (2023). *Causes of conductive hearing loss*. Retrieved January 31, 2026, from <https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/hearing-loss/>
- Belgin, E. (2015). İşitme sisteminde akustik prensipler. E. Belgin (Ed.), *Temel odyoloji* (ss. 19–25). Güneş Tıp Kitabevleri.
- Bertoncini, J., & Giovanni, L. (1997). Infant perception of speech: New findings and implications. *Infant Behavior and Development*, 20(4), 653–665.
- Cooper, R. P., & Aslin, R. N. (1990). Preference for infant-directed speech in the first month after birth. *Child Development*, 61(5), 1584–1595.
- DeCasper, A. J., & Fifer, W. P. (1980). Of human bonding: Newborns prefer their mothers' voices. *Science*, 208(4448), 1174–1176.
- Donnot, J., Vinter, A., & DeCasper, A. J. (1999). Auditory preferences in neonates: Reactivity to maternal voice and other sounds. *Early Human Development*, 54(1), 27–36.
- Gheysen, F., Van Waelvelde, H., & De Weerd, W. (2008). Motor development of deaf children with and without cochlear implants. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13(2), 215–225. <https://doi.org/10.1093/deafed/enm049>

- Hall, J. W., III. (2016). Crosscheck principle in pediatric audiology today: A 40-year perspective. *Journal of Audiology & Otology*, 20(2), 59–67. <https://doi.org/10.7874/jao.2016.20.2.59>
- İncesulu, A. (2015). Koklear implantasyon. E. Belgin & A. S. Şahlı (Ed.), *Temel odyoloji* (ss. 511–524). Güneş Tıp Kitabevleri.
- Johnson, K. C., DesJardin, J. L., Barker, D. H., Quittner, A. L., & Winter, L. (2008). Role play and symbolic thinking in young children with hearing loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13(3), 327–345.
- Keating, E., & Mirus, G. (2003). American Sign Language and the problem of role shift. *Language*, 79(3), 533–568.
- Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience*, 5(11), 831–843.
- Ling, D. (2002). *Speech and the hearing-impaired child: Theory and practice* (2nd ed.). Alexander Graham Bell Association for the Deaf and Hard of Hearing.
- Luckner, J. L., & Bowen, S. K. (2010). Teachers' use and perceptions of progress monitoring. *American Annals of the Deaf*, 155(4), 397–406. <https://doi.org/10.1353/aad.2010.0031>
- Madell, J. R., Flexer, C., Wolfe, J., & Schafer, E. C. (2019). Behavioral evaluation of hearing in infants and children. In *Pediatric audiology: Diagnosis, technology, and management* (3rd ed., pp. 75–102). Thieme Medical Publishers.
- Mehler, J., Jusczyk, P., Lambertz, G., Halsted, N., Bertocini, J., & Amiel-Tison, C. (1988). A precursor of language acquisition in young infants. *Cognition*, 29(2), 143–178.
- Meinzen-Derr, J., Wiley, S., & Choll, I. D. (2011). Impact of early intervention on expressive and receptive language development among young children with permanent hearing loss. *American Annals of the Deaf*, 155(5), 580–591.
- Noll, L. M. (2007). Facilitating play interactions between hearing and hearing-impaired preschoolers: Teacher mediation strategies. *Early Childhood Education Journal*, 35(1), 45–52.
- Shah, J., Rao, K., Malawade, M., & Khatri, S. (2013). Effect of motor control program in improving gross motor function and postural control in children with sensorineural hearing loss: A pilot study. *Pediatric Therapeutics*, 3(1), 1–4. <https://doi.org/10.4172/2161-0665.1000141>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2014). *Yenidoğan işitme tarama programı genelgesi* (2014/27). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y.). *Okul çağı çocuklarda işitme taraması programı*. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 22 Aralık 2025, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/tarama-programlari/okul-cagi-cocuklarda-isitme-taramasi-programi.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2008). *Sağlık hizmetlerinde okul sağlığı kitabı*. Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü.
- Trawick-Smith, J. (1994). The role of play in the development of young children with disabilities. *Early Child Development and Care*, 100(1), 77–91.
- Veiskarami, P., & Roozbahani, M. (2020). Motor development in deaf children based on Gallahue's model: A review study. *Audiology and Vestibular Research*, 29(1), 10–12.
- Vig, S. (2007). Young children with hearing loss: Developmental characteristics and intervention needs. *Infants & Young Children*, 20(3), 187–200.
- Werker, J. F., & Tees, R. C. (1984). Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life. *Infant Behavior and Development*, 7(1), 49–63.
- Werker, J. F., & Tees, R. C. (2002). Cross-language speech perception: Developmental changes in discrimination of speech sounds. *Annual Review of Psychology*, 53, 377–400.
- World Health Organization. (2016). *Childhood hearing loss: Strategies for prevention and care*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2021). *World report on hearing*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2023). *Deafness and hearing loss fact sheet*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>

- Zwolan, T. A. (2009). Cochlear implants. In J. Katz (Ed.), *Handbook of clinical audiology* (6th ed., pp. 912–934). Lippincott Williams & Wilkins.
- Yılmaz, Ş. (2025). İşitsel algı. C. Yakıncı, L. Öztürk & N. Vardı (Ed.), *Temelden kliniğe duyu sistemi* (ss. 93–101). Nobel Tıp Kitabevi.

Bölüm 19

DİL KONUŞMA GÜÇLÜĞÜ OLAN KÜÇÜK ÇOCUKLAR VE AİLELERİ

Şule YILMAZ¹

1. Giriş

Yaşama gözlerini açmasıyla birlikte çocuğun önde gelen görevlerinden biri insanların hareket ve seslerinin anlamını çözmektir. Dolayısıyla bebekler insan yüzlerine, jest ve mimiklerine ilgiyle bakar, anlamasalar bile konuşmaları dinler hatta kendilerince karşılık verirler. Bu süreçte bebek ile ebeveyni/bakım vereni arasındaki karşılıklı etkileşim gerek sözsüz gerekse sözel iletişimin gelişimi için önemli bir kaynak oluşturur. Bu nedenle dil ve/veya konuşma gelişimi ile ilgili desteğe gereksinim duyan çocukların aileleriyle birlikte ele alınmaları son derece önemlidir. Çocuğun ve ailenin bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığı bu bölümde çocuğun dil ortamı, erken çocuklukta iletişim becerilerinin gelişimi ve bu gelişimdeki aksaklıklar, dil-konuşma güçlüğü bulunan küçük çocukların ve ebeveynlerinin desteklenmesi konularından söz edilmektedir.

1.1. Çocuğun Dil Ortamı

Dil, insanların iletişim kurmak için kullandıkları ortak sembol ve kurallardan oluşan sistemdir. Farklı kültürler, farklı sembol ve kurallara dayanan farklı dilleri oluşturmuş ve sonraki nesillere aktarmıştır. İstek, düşünce ya da duygularımızı zihnimize dilsel mesajlar biçiminde kodlayarak konuşma veya yazı aracılığıyla başkalarına aktarıyoruz. Dilsel kodun oluşturularak iletilmesi **ifade edici dil**, başkalarının ürettiği kodun anlaşılması ise **alıcı dil** olarak adlandırılır. Günlük yaşamda dili işlevsel olarak kullanabilmek için hem alıcı hem de ifade edici dil becerilerine gereksinim vardır.

Organizmayı dil-konuşma becerileri açısından her geçen gün daha yeterli hale getiren olgunlaşmaya ek olarak doğduğu andan itibaren iletişim ve dile ilişkin

¹ Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Odyoloji AD, fsuleyilmaz@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4342-5063

Ebeveynleri dil gelişimi hakkında bilgilendirin.

Bir an önce sonuç alma beklentisinin çocuklarıyla iletişimlerini olumsuz etkileyen bir yük haline gelmemesi gerektiğini anlamalarına yardımcı olun.

Kısa süre içerisinde mucizeler vaat eden kişi, kurum ve yöntemlere şüpheyle yaklaşımlarını önerin ancak ailenin bunları denemek istemesinin nedenlerini anlamaya çalışın

KAYNAKÇA

- APA: American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Beaudoin, A. J., Sébire, G., & Couture, M. (2014). Parent training interventions for toddlers with autism spectrum disorder. *Autism Research and Treatment*, 2014(15), 1-15. doi: 10.1155/2014/839890
- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & the Catalise-2 Consortium. (2017). Phase 2 of CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1068–1080.
- Curlee, R., & Yairi, E. (1997). Early intervention with early childhood stuttering: A critical examination of the data. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 6(2), 8–18.
- Diken, O. (2019). Describing and comparing pragmatic language skills of Turkish students with typical development and inclusive education students with mild intellectual disability. *International Journal of Progressive Education*, 15, 157–166. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2019.189.11>.
- Dunst, J., & Espe-Sherwindt, L. (2016) Parent mediated intervention in early childhood. In B. Reichow, B. A. Boyd, E. E. Barton & S. L. Odom (Eds.), *Handbook of Early Childhood Special Education*. (pp.37-56) Switzerland: Springer International.
- Engelhardt, P. E., Ferreira, F., & Nigg, J. T. (2009). Priming sentence production in adolescents and adults with attention-deficit/hyper-activity disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(7), 995–1006
- Eigsti, I. M., Bennetto, L., & Dadlani, M. B. (2007). Beyond pragmatics: Morphosyntactic development in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(6), 1007-1023
- Fisher, E. L. (2017). A Systematic Review and Meta-Analysis of Predictors of Expressive-Language Outcomes Among Late Talkers. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 60(10), 2935–2948.
- Hofmann, V., & Müller, C. M. (2021). Language skills and social contact among students with intellectual disabilities in special needs schools. *Learning, Culture and Social Interaction*, 30, 100534.
- Hooper, C.R. (2004) Treatment of Voice Disorders in Children, *Language Speech and Hearing Services in Schools*, 35, 320-326.
- Kent RD, Vorperian HK. Speech impairment in Down syndrome: a review. *J Speech Lang Hear Res*. 2013 Feb;56(1):178-210. doi: 10.1044/1092-4388(2012/12-0148). Epub 2012 Dec 28. PMID: 23275397; PMCID: PMC3584188.
- Kim, O. H., & Kaiser, A. P. (2000). Language characteristics of children with ADHD. *Communication Disorders Quarterly*, 21(3), 154–165.
- Kurt, O., & Subaşı Yurtçu, AB. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik kapsamlı uygulamalar. *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 155-182.
- Lang S, Bartl-Pokorny KD, Pokorny FB, Garrido D, Mani N, Fox-Boyer AV, Zhang D, Marschik PB. Canonical Babbling: A Marker for Earlier Identification of Late Detected Developmental

- Disorders? *Curr Dev Disord Rep.* 2019;6(3):111-118. doi: 10.1007/s40474-019-00166-w. Epub 2019 May 30. PMID: 31984204; PMCID: PMC6951805
- Madigan, S., Prime, H., Graham, S. A., Rodrigues, M., Anderson, N., Khoury, J., & Jenkins, J. M. (2019). Parenting behavior and child language: A meta-analysis. *Pediatrics*, 144(4), Article e20183556. <https://doi.org/10.1542/peds.2018-3556>
- Mahoney, G., & Nam, S. (2011). The parenting model of developmental intervention. *International Review of Research in Developmental Disabilities*, 41(2011), 73-125.
- McGregor KK. How We Fail Children With Developmental Language Disorder. *Lang Speech Hear Serv Sch.* 2020 Oct 2;51(4):981-992. doi: 10.1044/2020_LSHSS-20-00003
- Mendez-Freije, I., Areces, D., & Rodriguez, C. (2023). Language skills in children with attention deficit hyperactivity disorder and developmental language disorder: a systematic review. *Children*, 11(1), 14.
- Næss KA, Lyster SA, Hulme C, Melby-Lervåg M. Language and verbal short-term memory skills in children with Down syndrome: a meta-analytic review. *Res Dev Disabil.* 2011 Nov-Dec;32(6):2225-34. doi: 10.1016/j.ridd.2011.05.014. Epub 2011 May 31. PMID: 21628091.
- Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: Evidence from a population study. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(11), 1247–1257.
- Odom, S. L., Boyd, B. A., Hall, L. J., & Hume, K. (2010). Evaluation of comprehensive treatment models for individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(4), 425–436
- Orum-Çattık, E., Yetkin, A. İ., & Diken, İ. H. (2019). Parent-implemented interventions in autism spectrum disorder in early childhood. *Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education*, 21(3), 589-610
- Ökcün-Akçamuş, M. Ç. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal iletişim becerileri ve dil gelişim özellikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(02), 163-192
- Parks, K.M.; Hannah, K.E.; Moreau, C.N.; Brainin, L.; Joanisse, M.F. Language Abilities in Children and Adolescents with DLD and ADHD: A Scoping Review. *J. Commun. Disord.* **2023**, 106, 106381.
- Paul, R. (2008). Communication development and assessment. In K. Chawarska, A. Klin & F. R. Volkmar (Eds.), *Autism spectrum disorders in infants and toddlers* (pp.76-103). New York: The Guilford Press.
- Reilly S, Wake M, Ukoumunne OC, Bavin E, Prior M, Cini E, et al. (2010) Predicting language outcomes at 4 years of age: Findings from Early Language in Victoria Study. *Pediatrics* 126: E1530–E1537. doi: 10.1542/peds.2010-0254 PMID: 21059719
- Rescorla, L. (2011). Late talker: Do good predictors of outcome exist? *Developmental Disabilities Research Reviews*, 17(2), 141–150.
- Rescorla, L. A., 2013, Late-talking toddlers. A 15-year follow-up. In Rescorla, L. A. and Dale, P. S. (eds), *Late Talkers: Language Development, Interventions and Outcomes* (Baltimore, MD: Paul H. Brookes), pp. 219–239.
- Richels, C. G., & Conture, E. G. (2007). An indirect treatment approach for early intervention for childhood stuttering. In E. G. Conture & R. F. Curlee (Eds.), *Stuttering and related disorders of fluency* (3rd ed., pp. 77–99). New York, NY: Thieme.
- Seidenberg, M. (2018). *Language at the speed of sight: How we read, why so many can't and what can be done about it*. New York: Basic Books.
- Sidavi, A., & Fabus, R. (2010). A review of stuttering intervention approaches for preschool-age and elementary school-age children. *Contemporary issues in communication science and disorders*, 37(Spring), 14-26.

- Snowling, M. J., Hayiou-Thomas, M. E., Nash, H. M., & Hulme, C. (2020). Dyslexia and developmental language disorder: Comorbid disorders with distinct effects on reading comprehension. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61(6), 672-680.
- Snowling, M. J., Moll, K., & Hulme, C. (2021). Language difficulties are a shared risk factor for both reading disorder and mathematics disorder. *Journal of Experimental Child Psychology*, 202, 105009.
- Ullman, M. T. (2004). Contributions of memory circuits to language: The declarative/procedural model. *Cognition*, 92(1-2), 231-270.
- van Witteloostuijn, M., Haggiyannes, A., de Bree, E., & Blom, E. (2025). Parental Input and Its Relationship with Language Outcomes in Children With (Suspected) Developmental Language Disorder: A Systematic Review. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 68(4), 1982-2005.
- Vassiliu, C., Mouzaki, A., Antoniou, F., Ralli, A. M., Diamanti, V., Papaioannou, S., & Katsos, N. (2022). Development of Structural and Pragmatic Language Skills in Children With Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Communication Disorders Quarterly*, 44(4), 207-218

Bölüm 20

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR

Hakan SARIÇAM¹
Yeşim FAZLIOĞLU²

Giriş

Türkiye’de eğitim sisteminden ya da kültürel dokudan kaynaklı bir paradoks olan ebeveynlerin, öğretmenlerin ve toplumun çocukları algılayış biçimi, akademik başarı üzerine kodlanmıştır (Sarıçam, 2024). Sarıçam vd. (2017) günümüz öğrencileri için “akademik başarı için kodlanmış robotlar” ifadesini kullanmıştır. Akademik başarılı olmak ile üstün zekâli olmak aynı şey midir? Çocuğu okul döneminde olan hangi ebeveyne sorsanız çocuğunun üstün yetenekli ama çalışmadığını; biraz dikkatini verse başarır gibi serzenişler duymanız kaçınılmazdır. Üstün yetenekli bireyler genellikle sadece doğuştan özel yeteneklere sahip oldukları veya özel yetenekler edindikleri için değil, aynı zamanda bu yetenekleri bir şekilde dünyayla paylaşacaklarına inanıldığı için de bu şekilde tanımlanırlar (Pfeiffer, 2018a, 2018b). Tanımın içeriğinden mi yoksa üstün kavramının cezbediciliğinden mi kaynaklanır bilinmez ama kime dokunsanız üstün bir özelliğinin olduğuna sizi inandırmaya çalışır.

Diğer yandan üstün yetenekli olarak adlandırılanlar billur zekâya mı sahip krizitalize (işlenmiş) zekâya mı sahip? Tarihsel olarak, üstün yeteneklilik büyük ölçüde işlemsel terimlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Buna göre bireylerin IQ testlerinde ve bunların türevlerinde yüksek puanlar, okulda yüksek notlar, öğretmeni memnun edecek şekilde hareket etme ve toplumdaki diğerleri tarafından onaylanan aktivitelerde başarılı olma gibi toplum tarafından beğenilen performanslar üretmeleri karşılığında yetenekli etiketini aldıkları ileri

* Bu kitap bölümü ilk yazarın Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD, hakansaricam@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-8723-1199

² Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, yfazlioglu@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3970-7084

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan zekâ ve yetenek kavramlarına ilişkin çok boyutlu kuramsal yaklaşımlar, üstün yetenekliliğin erken çocukluk döneminde tekil, sabit ve yalnızca psikometrik ölçütlerle tanımlanamayacağını açık biçimde ortaya koymaktadır. Erken çocukluk, bireysel farklılıkların hızla belirginleştiği; bilişsel, sosyal, duygusal ve motivasyonel özelliklerin karşılıklı etkileşim içinde şekillendiği kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde üstün yeteneklilik çoğu zaman akademik başarıdan ziyade hızlı öğrenme, yoğun merak, özgün problem çözme yolları, yaratıcılık ve çevresel uyaranlara duyarlılık gibi gelişimsel göstergeler aracılığıyla kendini göstermektedir. Bu bağlamda, Gagné, Gardner, Renzulli, Tannenbaum ve Sternberg'in modellerinde vurgulanan çevresel destekler, bilişsel olmayan özellikler ve gelişimsel süreçler, erken çocuklukta üstün yetenek potansiyelinin ortaya çıkarılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla erken çocukluk döneminde üstün yetenekliliğe yönelik yaklaşımların, etiketleyici tanılama anlayışından ziyade, çocuğun potansiyelini tanıyan, besleyen ve bireyselleştirilmiş eğitim olanakları sunan kapsayıcı ve süreç odaklı bir perspektifle ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ang, S., Van Dyne, L., & Tan, M. L. (2011). Cultural Intelligence. In R. J. Sternberg, & S. B. Kaufman (Eds.), *Cambridge handbook on intelligence* (pp. 582-602). Cambridge Press. DOI: 10.1017/CBO9780511977244.030
- Axelrod, B., Handfield-Jones, H., & Michaels, E. (2002). A new game plan for C players. *Harvard Business Review*, 80(1), 80-90.
- Baker, J. A., Bridger, R., & Evans, K. (1998). Models of underachievement among gifted preadolescents: The role of personal, family, and school factors. *Gifted Child Quarterly*, 42, 5-15. <https://doi.org/10.1177/001698629804200102>
- Binet, A., & Simon, T. (1905). New methods for the diagnosis of the intellectual level of subnormals. In H. H. Goddard (Ed.), *Development of intelligence in children* (the Binet-Simon Scale). Baltimore: Williams & Wilkins.
- Binet, A., & Simon, T. (1948). The development of the Binet-Simon Scale, 1905-1908. In W. Dennis (Ed.), *Readings in the history of psychology* (pp. 412-424). Appleton-Century-Crofts. <https://doi.org/10.1037/11304-047>
- Boodoo, G. M., Bradley, C. L., Frontera, R. L., Pitts, J. R., & Wright, L. P. (1989). A survey of procedures used for identifying gifted learning disabled children. *Gifted Child Quarterly*, 33, 110-114.
- Butler-Por, N. (1993). Underachieving gifted students. In K.A. Heller, F.J. Mönks and A.H. Passow (Eds), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (pp.649-668). Oxford: Pergamon Press.
- Cao, T. H., Jung, J. Y., & Lee, J. (2017). Assessment in Gifted Education: A Review of the Literature From 2005 to 2016. *Journal of Advanced Academics*, 28(3), 163-203. <https://doi.org/10.1177/1932202X17714572>
- Cattell, R. B. (1963). Theory of fluid and crystallized intelligence: A critical experiment. *Journal of Educational Psychology*, 54(1), 1-22. <https://doi.org/10.1037/h0046743>

- Chaffey, G. W. (2004). Low self-efficacy: An important talent mask for 'at risk' gifted children. *Mindscape*, 24(2), 9-14.
- Duckworth, A. L., Quinn, P. D., & Tsukayama, E. (2012). What no child left behind leaves behind: The roles of IQ and self-control in predicting standardized achievement test scores and report card grades. *Journal of Educational Psychology*, 104, 439-451. doi:10.1037/a0026280
- Eren, F., Omerelli Cete, A., Avcil, S., & Baykara, B., (2018). Emotional and behavioral characteristics of gifted children and their families. *Archives Of Neuropsychiatry*, 55(2), 105-112.
- Ford, D. Y. (2013). *Recruiting and retaining culturally different students in gifted education* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003237655>
- Francis, R., Hawes, D. J., & Abbott, M. (2016). Intellectual giftedness and psychopathology in children and adolescents: A systematic literature review. *Exceptional Children*, 82(3), 279-302. <https://doi.org/10.1177/0014402915598779>
- Gagné, F. (2000). Understanding the complex choreography of talent development based analysis. In K. A. Heller, F.J. Mönks, R. J. Stenberg, & R. F. Subotnik (Ed), *International handbook of giftedness and talent* (pp. 67-79). Elsevier.
- Gagné, F. (2013). The DMGT 2.0: From gifted inputs to talented outputs. In C. M. Callahan & H. L. Hertberg-Davis (Eds.), *Fundamentals of gifted education: Considering multiple perspectives* (pp. 56-68). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Gagné's Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT). (1999). *Journal for the Education of the Gifted*, 22(2), 230-234. <https://doi.org/10.1177/016235329902200209>
- Gallardo-Gallardo, E. (2018). The meaning of talent in the world of work. In David G. Collings, Hugh Scullion, Paula M. Caligiuri (Eds), *Global talent management* (pp.33-58). Routledge.
- Gallardo-Gallardo, E., Dries, N., & González-Cruz, T. F. (2013). What is the meaning of 'talent' in the world of work? *Human Resource Management Review*, 23(4), 290-300. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2013.05.002>
- Garavan, T. N., Carbery, R., & Rock, A. (2012). Mapping talent development: Definition, scope and architecture. *European Journal of Training and Development*, 36(1), 5-24.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: A theory of multiple intelligences*. New York, NY: Basic Books.
- Gardner, H. (2006). *Multiple intelligences: New horizons in theory and practice*. NY: Basic Books.
- Gardner, H. (2016). Multiple intelligences: Prelude, theory, and aftermath. In R. J. Sternberg, S. T. Fiske, & D. J. Foss (Eds.), *Scientists making a difference: One hundred eminent behavioral and brain scientists talk about their most important contributions* (pp. 167-170). Cambridge University Press.
- Gottfredson, L. S. (1997). Mainstream science on intelligence: An editorial with 52 signatories, history and bibliography [Editorial]. *Intelligence*, 24(1), 13-23. [https://doi.org/10.1016/S0160-2896\(97\)90011-8](https://doi.org/10.1016/S0160-2896(97)90011-8)
- Guilbault, K. M., & McCormick, K. M. (2024). Underachievement of gifted learners in school. In K. H. Collins, J. J. Roberson, & F. H. R. Piske (Eds), *Underachievement in Gifted Education* (pp.7-24). NY: Routledge.
- Handfield-Jones, H., Michaels, E., & Axelrod, B. (2001). *The war for talent*. Boston: Harvard Business School Publishing.
- Heller, K. A. (2004). Identification of gifted and talented students. *Psychology Science*, 46(3), 302-323.
- Heller, K. A., Mönks, F. J., Sternberg, R. J., & Subotnik, R. F. (Eds.). (2000). *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed.). Elsevier Applied Science Publishers/Elsevier Science Publishers.
- Hoad, T. F. (1993). *The concise Oxford dictionary of English etymology*. Oxford University Press Oxford.
- Hollingworth, L. S. (1926). *Gifted children: Their nature and nurture*. Macmillan. <https://doi.org/10.1037/10599-000>
- Jensen, A. R. (1987). Individual differences in the Hick paradigm. In P. A. Vernon (Ed.), *Speed of information-processing and intelligence* (pp. 101-175). Ablex Publishing.

- Kılıç, O., & Bağrıaçık, T. (Ed.). (2018). *Özel yetenekli çocuğum var*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/19122200_07143702_Aile_EYitim_KY-lavuzu.pdf adresinde erişilmiştir.
- Klimecká, E. (2023). Inclusive education of gifted students at secondary schools in the czech republic compared to students with special educational needs. *Roeper Review*, 45(1), 37–49. <https://doi.org/10.1080/02783193.2022.2145398>
- Kranzler, J. H. (1997). What does the WISC-III measure? Comments on the relationship between intelligence, working memory capacity, and information processing speed and efficiency. *School Psychology Quarterly*, 12(2), 110–116. <https://doi.org/10.1037/h0088952>
- Krneta, J. (2024). The phenomenon of unsuccessful gifted in gifted psychology research. In K. H. Collins, J. J. Roberson, & F. H. R. Piske (Eds), *Underachievement in Gifted Education* (pp.56-66). NY: Routledge.
- Lassila, E., Hyry-Beihammer, E. K., Kizkapan, O., Rocena, A., & Sumida, M. (2023). Giftedness in Inclusive Classrooms: A Cross-Cultural Examination of Pre-Service Teachers' Thinking in Finland, Austria, Turkey, the Philippines, and Japan. *Gifted Child Quarterly*, 67(4), 306-324. <https://doi.org/10.1177/00169862231183652>
- Li, D., & Shi, J. (2019). Fluid intelligence, trait emotional intelligence and academic performance in children with different intellectual levels. *High Ability Studies*, 32(1), 51–69. <https://doi.org/10.1080/13598139.2019.1694493>
- Lindt, S., Rutherford, E., & Wagner, H. (2021). Social and emotional needs of gifted elementary students: understanding the development of self-concept identification. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 8(1), 1–10.
- Lo, C. O., Lin-Yang, R. C., & Chrostowski, M. (2022). Giftedness as a framework of inclusive education. *Gifted Education International*, 38(3), 431–437. <https://doi.org/10.1177/02614294211049157>
- Mason, E., & Mönks, F. (2000). Developmental Psychology and Giftedness: Theories and Research. In K. Heller, F. Mönks, R. Sternberg, & R. Subotnik (Eds.), *International Handbook of Giftedness and Talent* (pp. 141-156). Oxford: Pergamon Press.
- McCullin, M. J. (2011). The history of giftedness and talent development. In Rotatori, A.F., Obiakor, F. E., & Bakken, J. P. (Ed.) *History of Special Education* (Advances in Special Education, Vol. 21 pp. 289-313). Leeds: Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S0270-4013\(2011\)0000021015](https://doi.org/10.1108/S0270-4013(2011)0000021015)
- McGrew, K. S. (2009). CHC theory and the human cognitive abilities project: Standing on the shoulders of the giants of psychometric intelligence research. *Intelligence*, 37(1), 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2008.08.004>
- Minton, H. L. (1988). *Lewis M. Terman: Pioneer in psychological testing*. New York University Press.
- Murphy, F. A. (1955). Psychological problems related to the teaching of gifted children. *Education*, 76(2), 97–101.
- Naglieri, J. A. (1997). Planning, attention, simultaneous, and successive theory and the Cognitive Assessment System: A new theory-based measure of intelligence. In D. P. Flanagan, J. L. Genshaft, & P. L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues* (pp. 247–267). The Guilford Press.
- Naglieri, J. A., & Das, J. P. (1997). *Cognitive Assessment System*. Riverside.
- National Association for Gifted Children (NAGC). (2008). What is giftedness? Retrieved December 30, 2022 from <http://www.nagc.org/WhatIsGiftedness.aspx> Cognitive and Academic Profiles 88.
- National Association for Gifted Children (NAGC). (2012). NAGC legislative advocacy. Retrieved December 30, 2022 from <http://www.nagc.org/index.aspx?id=585> New Jersey Administrative Code, 6A:8 (2010) Standards and assessment of student achievement.
- Niu, W., & Brass, J. (2011). Intelligence in worldwide perspective. In R. J. Sternberg, & S. B. Kaufman (Eds.), *Cambridge handbook of intelligence* (pp. 623-646). NY: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/cbo9780511977244.032

- Özbay, Y. (2013). Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yay. https://www.aile.gov.tr/media/92202/01_05_ustun-yetenekli-cocuklar.pdf adresinden erişilmiştir.
- Perleth, Ch. & Heller, K. A. (1994). The Munich longitudinal study of giftedness. In R.F. Subotnik & K.D. Arnold (Eds.), *Beyond Terman: Contemporary Longitudinal Studies of Giftedness and Talent* (pp. 77-114). Norwood, NJ: Ablex.
- Peterson, J. S., & Moon, S. M. (2008). Counseling the gifted. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children: Psychoeducational theory, research, and best practices* (pp. 223-245). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-0-387-74401-8_12
- Phelps, C., Brazzolotto, M., & Shaughnessy, M. F. (2023). Identification and teaching practices that support inclusion in gifted education. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 10(1), 1-9.
- Pfeiffer, S. I. (2013). Lessons learned from working with high-ability students. *Gifted Education International*, 29(1), 86-97. <https://doi.org/10.1177/0261429412440653>
- Pfeiffer, S. I. (Ed.). (2018a). *APA handbook of giftedness and gifted education*. American Psychological Association.
- Pfeiffer, S. I. (Ed.). (2018b). *Handbook of giftedness in children: Psychoeducational theory, research, and best practices*. Springer.
- Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60, 180-184.
- Renzulli, J. S. (1986) The three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity. In: Sternberg, R. J. and Davidson, J. E., Eds., *Conceptions of Giftedness* (pp.53-92). New York: Cambridge University Press.
- Renzulli, J. S. (2002). Emerging conceptions of giftedness: Building a bridge to the new century. *Exceptionality*, 10(2), 67-75. https://doi.org/10.1207/S15327035EX1002_2
- Renzulli, J. S. (2021). Assessment for learning: The missing element for identifying high potential in low income and minority groups. *Gifted Education International*, 37(2), 199-208. <https://doi.org/10.1177/0261429421998304>
- Rousseau, L. (2021). "Neuromyths" and Multiple Intelligences (MI) theory: A comment on Gardner (2020). *Frontiers in Psychology*, 12, Article 720706. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.720706>
- Sak, U., Bal Sezerel, B., Ayas, B., Tokmak, F., Özdemir, N., Demirel Gürbüz, Ş. ve Öpengin, E. (2016). *Anadolu Sak Zekâ Ölçeği (ASIS) uygulayıcı kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi ÜYEP Merkezi.
- Saklofske, D. H., Van de Vijver, F. J., Oakland, T., Mpofu, E., & Suzuki, L. A. (2015). Intelligence and culture: History and assessment. In *Handbook of intelligence* (pp. 341-365). NY: Springer.
- Sarıçam, H. (2024). *Üstün yetenekli çocukların psikolojik, sosyal ve duygusal özellikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Sarıçam, H., Adam Karduz, F. F., Özbey, A., & Çelik, Z. (2017). Bilim ve sanat merkezi ve diğer okullardaki öğrenciler arasında duygusal zekâ düzeylerinin karşılaştırılması. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 461-485.
- Schneider, W. J., & McGrew, K. S. (2012). The Cattell-Horn-Carroll model of intelligence. In D. P. Flanagan & P. L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues* (3rd ed., pp. 99-144). The Guilford Press.
- Simonton, D. K. (2000). Creativity: Cognitive, personal, developmental, and social aspects. *American Psychologist*, 55(1), 151-158. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.151>
- Spearman, C. C. (1930). 'G' and after - A school to end schools. In C. Murchison (Ed.), *Psychologies of 1930* (pp. 339-366). Clark University Press. doi:10.1037/11017-018
- Sternberg, R. J. (2003). Our research program validating the triarchic theory of successful intelligence: Reply to Gottfredson. *Intelligence*, 31(4), 399-413. [https://doi.org/10.1016/S0160-2896\(02\)00143-5](https://doi.org/10.1016/S0160-2896(02)00143-5)

- Sternberg, R. J. (2010). Assessment of gifted students for identification purposes: New techniques for a new millennium. *Learning and Individual Differences*, 20(4), 327–336. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.08.003>
- Sternberg, R. J. (2018). Theories of intelligence. In S. I. Pfeiffer, E. Shaunnassy-Dedrick, & M. Foley-Nicpon (Eds.), *APA handbook of giftedness and talent* (pp. 145-161). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000038-010>
- Sternberg, R. J. (2022a). Identify transformational, not just transactional giftedness! *Gifted Child Quarterly*, 66(2), 159–160. <https://doi.org/10.1177/00169862211037950>
- Sternberg, R. J. (2020b). Transformational giftedness. In T. L. Cross & P. Olszewski-Kubilius (Eds.), *Conceptual frameworks for giftedness and talent development* (pp. 203–234). Prufrock Press.
- Sternberg, R. J., & Detterman, D. K. (1986). *What is intelligence? Contemporary viewpoints on its nature and definition*. Ablex.
- Sternberg, R. J., & Zhang, L. F. (1995). What do we mean by “giftedness”? A pentagonal implicit theory. *Gifted Child Quarterly*, 39(2), 88–94. <https://doi.org/10.1177/001698629503900205>
- Sternberg, R. J., Ambrose, D., & Karami, S. (Eds.). (2022). *Palgrave handbook of transformational giftedness for education*. Palgrave-Macmillan.
- Sternberg, R. J., Chowkase, A., Desmet, O., Karami, S., Landy, J., & Lu, J. (2021). Beyond transformational giftedness. *Education Sciences*, 11(5), 192. <https://doi.org/10.3390/educsci11050192>
- Şahin, H., & Zorlu, A. (2022). Türkiye’de özel yetenekli bireyleri tanılama süreci ve tanılamada kullanılan yöntemler. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 863-885. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788454>
- Tamul, Ö. F., Bal Sezerel, B., Sak, U., Karabacak, F. (2020). Anadolu-Sak Zekâ Ölçeği’nin (ASIS) sosyal geçerlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 393-412.
- Tannenbaum, A. J. (1983). *Gifted children psychological and educational perspectives*. Macmillan.
- Tannenbaum, A. J. (1986). Giftedness: A psychosocial approach. In Sternberg, R. J., Davidson, J. E. (Eds), *Conceptions of giftedness* (pp. 21–52). Cambridge University Press.
- Tannenbaum, A. J. (2001). Giftedness: The ultimate instrument for good and evil. In N. Colangelo & S. G. Assouline (Eds.), *Talent development IV: Proceedings from the 1998 Henry B. and Jocelyn Wallace National Research Symposium on Talent Development* (pp. 89–120). Great Potential Press.
- Tannenbaum, A. J. (2003). Nature and nurture of giftedness. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed., pp. 45-59). Allyn & Bacon.
- Tansley, C. (2011). What do we mean by the term “talent” in talent management? *Industrial and Commercial Training*, 43(5), 266–274.
- Terman, L. M., Baldwin, B. T., Bronson, E., DeVoss, J. C, Fuller, F., Goodenough, F. L. Yates, D. H. (1925). *Genetic studies of genius. Volume 1: Mental and physical traits of a thousand gifted children*. CA: Stanford University Press.
- Terman, L. M., & Merrill, M. A. (1937). *Measuring intelligence: A guide to the administration of the new revised Stanford-Binet tests of intelligence*. Houghton Mifflin.
- Terman, L. M. & Oden, M. H. (1954). Major issues in the education of gifted children. *Journal of Teacher Education*, 5, 230–232.
- Treffinger, D. J., & Renzulli, J. S. (1986). Giftedness as potential for creative productivity: Transcending IQ scores. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 8(3), 150–154. <https://doi.org/10.1080/02783198609552960>
- URL1. <https://ozelyetenekliler.hacettepe.edu.tr/>
- URL2. <https://gef-ozelegitim-ustunzekalilar.gazi.edu.tr/>
- Wechsler, D. (1974). *Wechsler intelligence scale for children-Revised edition*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.
- Wechsler, D. (2003). *Wechsler Individual Achievement Test-Third Edition*. San Antonio, TX: Psychological Corporation.

- Wechsler, D. (2009). *Wechsler Intelligence Test for Children-Fourth Edition*. San Antonio, TX: Psychological Corporation.
- Wechsler, D. (2014). *Wechsler Intelligence Scale for Children (5th ed., WISC-V)*. Pearson.
- Wiley, K. R. (2020). The social and emotional world of gifted students: Moving beyond the label. *Psychology in the Schools, 57*(10), 1528-1541. <https://doi.org/10.1002/pits.22340>
- Winner, E. (1996). The miseducation of our gifted children. *Education Week, 16*(7), 7.
- Winner, E. (1998). *Uncommon talents: Gifted children, prodigies and savants* (pp.32-37). NY: Scientific American Presents, Inc.
- Winner, E. (2000). Giftedness: Current theory and research. *Current Directions in Psychological Science (Wiley-Blackwell), 9*(5), 153-156.
- Winsor, D. L., & Mueller, C. E. (2024). Underachieving gifted children and adolescents. In K. H. Collins, J. J. Roberson, & F. H. R. Piske (Eds), *Underachievement in Gifted Education* (pp.7-24). NY: Routledge.
- Witt, J. C., & Gresham, F. M. (1985). Review of the Wechsler Intelligence Scale for Children-Third Edition. In J. V. Mitchell (Ed.), *The tenth mental measurements yearbook* (Vol. 2, pp. 1716-1719). Lincoln, NE: Buros Institute of Mental Measurement.
- Woolger, C. (1991). Wechsler Intelligence Scale for Children: Third edition In William I. Dorfman, Michel Hersen (Eds), *Understanding Psychological Assessment* (pp. 219-233). NY: Springer.
- Zhang, L.-f., & Sternberg, R. J. (1998). The pentagonal implicit theory of giftedness revisited: A cross-validation in Hong Kong. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education, 21*(2), 149-153. <https://doi.org/10.1080/02783199809553949>
- Ziegler, A., & Perleth, Ch. (1997). Will sisyphus be able to roll the stone up the mountain? A critical examination of the status of diagnosis and promotion of the gifted in occupational education set against the Munich Talent Model. *Psychologie in Erziehung und Unterricht, 44*, 152-163.
- Ziegler, A., & Stoeger, H. (2002). Motivationale Ziele im Mathematikunterricht von MittelstufenschülerInnen am Gymnasium [Motivational orientations of high school students in mathematics]. *Empirische Paedagogik, 16*, 57-78.
- Ziegler, A., & Stoeger, H. (2003). Identification of underachievement with standardized tests, student, parental and teacher assessments. An empirical study on the agreement among various diagnostic sources. *Gifted and Talented International, 18*, 87-94.

Bölüm 21

SÜREĞEN HASTALIĞI OLAN ÇOCUKLAR

Gökçen İLHAN İLDİZ¹

1.Giriş

Süreğen diğer bir ifadeyle kronik hastalık, kısa zaman dilimlerinde kendiliğinden düzelmeyen, aylar bazı vakalarda yıllar boyunca devam eden sağlıkla ilgili durumları ifade eden bir terimdir. Süreğen hastalıkların kendiliğinden sınırlanamayan, tekrar edici ya da kalıcı, günler ya da haftalar değil aylar ya da yıllar boyunca sürmesi gerektiği bildirilmektedir. Bu durum kronikliğin yalnızca uzun süreli değil sürekli, yinelenen ve düzenli takip gerektiren bir durum olduğunu ortaya koymaktadır (Goodman ve ark., 2013). Çocukluk döneminde süreğen hastalıklar tanımsal açıdan yetişkinlik dönemindeki süreğen hastalıkları referans olsa da dönemdeki hızlı gelişimsel değişimler ve sürecin aile aracılığıyla yürütülmesi nedeniyle daha kapsamlı şekilde ele alınmaktadır. Van der Perk ve arkadaşları (2025) çocukluk dönemindeki kronik hastalıkların tanı, hizmet ve işlev temelli olarak sınıflanacağını, 0-18 yaş çocukluk döneminde bir hastalığın süreğen olarak kabul edilebilmesi için 3 aydan uzun süredir devam etmesi, tanının profesyonel standartlara uygun, geçerli ve güvenilir yöntemlerle konulmuş olması gerektiğini bildirmektedir. Belirtilen tanımlama kriterlerinin yanı sıra Health Resources and Services Administration (HRSA) ve Maternal and Child Health Bureau (MCHB) gibi uluslararası kurumsal yapılar ise süreğen hastalık kavramının tıbbi temelli olmasının yanı sıra hizmet ve ihtiyaç temelli olarak ele alınması gerektiğini bildirmektedir. Bu çerçevede “Özel Sağlık Bakım Gereksinimi Olan Çocuklar” yaklaşımı, kronik fiziksel, gelişimsel, davranışsal ya da duygusal bir duruma sahip olan veya bu riski taşıyan ve yaşlarına göre daha fazla sağlık ya da eğitim hizmetine ihtiyaç duyan çocukları kapsayan daha işlevsel bir üst kategori sunmaktadır. Bu yaklaşım, kronik hastalığı yalnızca tanı etiketi üzerinden değil,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Gelişimi Pr., gokcenilhan@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-2091-5270

Bu süreçte akran destek sistemleri de süreğen hastalığı olan çocukların eğitim deneyimini önemli ölçüde etkileyen bir diğer boyuttur. Okul öncesi dönemde akran ilişkileri, çocukların sosyal gelişimi ve aidiyet duygusu açısından temel bir rol oynamaktadır. Süreğen hastalığı olan çocukların akranları tarafından kabul edilmesi ve desteklenmesi, sosyal uyum ve psikolojik iyi oluş açısından koruyucu bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Araştırmalar, yapılandırılmış akran destek programlarının ve iş birliğine dayalı öğrenme ortamlarının, özel gereksinimi olan çocukların sosyal katılımını artırabildiğini göstermektedir (Odom ve ark., 2011; Division for Early Childhood, 2014).

Tüm bu boyutlar birlikte değerlendirildiğinde, okul öncesi eğitim ortamında yapılacak uyarlamaların yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı olmadığı, pedagojik yaklaşımlar, öğretmen tutumları, aile iş birliği ve akran ilişkileri gibi çoklu bileşenleri içeren bütüncül bir yapı gerektirdiği görülmektedir. Süreğen hastalığı olan çocukların eğitime katılımını destekleyen uygulamalar, onların yalnızca akademik gelişimlerini değil, aynı zamanda sosyal aidiyetlerini ve psikolojik iyi oluşlarını da güçlendirmektedir. Bu nedenle erken çocukluk eğitiminde kapsayıcılığın, yalnızca bir ilke değil, aynı zamanda çocuğun bütüncül gelişimini destekleyen temel bir uygulama alanı olarak ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adolph, K. E., & Hoch, J. E. (2019). Motor development: Embodied, embedded, enculturated, and enabling. *Annual Review of Psychology*, 70, 141–164. <https://doi.org/10.1146/annurev-psy-010418-102836>
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Erlbaum.
- Alloway, T. P. (2010). Working memory and executive function profiles of individuals with learning difficulties. *Journal of Learning Disabilities*, 43(2), 179–195. <https://doi.org/10.1177/0022219409345017>
- American Academy of Pediatrics. (2012). Patient- and family-centered care and the pediatrician's role. *Pediatrics*, 129(2), 394–404. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-3084>
- American Association for Cancer Research. (2025). *AACR pediatric cancer progress report 2025*. <https://www.aacr.org>
- American Cancer Society. (2022). *Late effects of cancer treatment in children*. <https://www.cancer.org>
- American Heart Association. (2022). *Congenital heart defects*. <https://www.heart.org>
- Avedissian, T., Noureddine, S., Badr, L. K., Fares, S., Farhood, L., Bulbul, Z., Daou, L., Moons, P., & Pike, N. A. (2025). Overprotective parenting, parental perceptions of child vulnerability and developmental outcomes in children with congenital heart disease. *Journal of Pediatric Nursing*, 85, 773–782. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2025.10.016>
- Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129–147. <https://doi.org/10.1080/08856250210129056>
- Bernier, A., Carlson, S. M., & Whipple, N. (2010). From external regulation to self regulation: Early parenting precursors of young children's executive functioning. *Child Development*, 81(1), 326–339. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01397.x>

- Bibace, R., & Walsh, M. E. (1980). Development of children's concepts of illness. *Pediatrics*, 66(6), 912–917.
- Blamires, J., Foster, M., Rasmussen, M., Zgambo, M., & Street, M. (2024). The experiences and perceptions of healthy siblings of children with a long-term condition: Umbrella review. *Journal of Pediatric Nursing*, 77, 45–54. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2024.03.022>
- Bluebond-Langner, M., DeCicco, A., & Belasco, J. (2020). Involving children with life-limiting conditions in decision making. *Palliative Medicine*, 34(5), 593–602. <https://doi.org/10.1177/0269216320907699>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). Basic Books.
- Cash, T. F., & Smolak, L. (2011). *Body image: A handbook of science, practice, and prevention* (2nd ed.). Guilford Press.
- Cassidy, J., & Shaver, P. R. (2016). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3rd ed.). Guilford Press.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2019). *Health and academics*. <https://www.cdc.gov/healthy-schools/health-academics/index.html>
- Cici, A. M., & Kardaş Özdemir, F. (2024). Examining resilience and burnout in parents of children with chronic disease. *Journal of Pediatric Nursing*, 75, e176–e183. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2024.01.011>
- Compas, B. E., Jaser, S. S., Dunn, M. J., & Rodriguez, E. M. (2012). Coping with chronic illness in childhood and adolescence. *Annual Review of Clinical Psychology*, 8, 455–480. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032511-143108>
- Cousino, M. K., & Hazen, R. A. (2013). Parenting stress among caregivers of children with chronic illness: A systematic review. *Journal of Pediatric Psychology*, 38(8), 809–828. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jst049>
- Coyne, I. (2006). Children's experiences of hospitalization. *Journal of Child Health Care*, 10(4), 326–336. <https://doi.org/10.1177/1367493506067884>
- Danford, C. A., Nascimento, L. C., Polfuss, M., Renée, C., Sullivan-Bolyai, S., Somanadhan, S., Smith, L., & Lerret, S. M. (2024). Fathers' ongoing journey when a child in the family has a chronic condition: A meta-synthesis. *Journal of Family Nursing*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/10748407241290308>
- Division for Early Childhood. (2014). *DEC recommended practices in early intervention/early childhood special education 2014*. <http://www.dec-sped.org/dec-recommended-practices>
- Drotar, D. (2006). *Psychological interventions in childhood chronic illness*. American Psychological Association.
- Eiser, C. (1990). *Chronic childhood disease: An introduction to psychological theory and research*. Cambridge University Press.
- Garvey, C. (1990). *Play*. Harvard University Press.
- Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182–191. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697>
- Global Initiative for Asthma. (2024). *Global strategy for asthma management and prevention*. <https://ginasthma.org>
- Goodman, R. A., Posner, S. F., Huang, E. S., Parekh, A. K., & Koh, H. K. (2013). Defining and measuring chronic conditions: Imperatives for research, policy, program, and practice. *Preventing Chronic Disease*, 10, E66. <https://doi.org/10.5888/pcd10.120239>
- Gruffydd-Jones, K., Thomas, M., Roman-Rodriguez, M., & Pavord, I. D. (2025). Asthma management in children: Current perspectives and future directions. *Primary Care Respiratory Journal*.
- Gunnar, M. R., & Quevedo, K. (2007). The neurobiology of stress and development. *Annual Review of Psychology*, 58, 145–173. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085605>

- Halfon, N., Larson, K., Lu, M., Tullis, E., & Halfon, N. (2012). Lifecourse health development: Past, present and future. *Maternal and Child Health Journal*, 16(2), 289–301. <https://doi.org/10.1007/s10995-012-1026-7>
- Health Resources and Services Administration (HRSA), & Maternal and Child Health Bureau (MCHB). (2025). *Children with special health care needs: National framework and definition*. <https://mchb.hrsa.gov>
- Helgeson, V. S., & Zajdel, M. (2017). Adjusting to chronic health conditions. *Annual Review of Psychology*, 68, 545–571. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010416-044037>
- Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Berk, L. E., & Singer, D. G. (2009). *A mandate for playful learning in preschool*. Oxford University Press.
- Institute for Patient- and Family-Centered Care. (2010). *Patient- and family-centered care*. <https://www.ipfcc.org>
- Kazak, A. E., Kassam-Adams, N., Schneider, S., Zelikovsky, N., Alderfer, M. A., & Rourke, M. (2006). An integrative model of pediatric medical traumatic stress. *Journal of Pediatric Psychology*, 31(4), 343–355. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/ajs054>
- Kim, M. A., Kim, S. Y., Kim, J. H., et al. (2024). Perceptions of child vulnerability, parental overprotection, and parenting stress among parents of a child with cancer. *SAGE Open*, 14(2). <https://doi.org/10.1177/21582440241260052>
- Koller, D., & Goldman, R. (2012). Preparing children for medical procedures. *Pediatrics*, 130(2), e453–e460. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-0810>
- La Greca, A. M., & Bearman, K. J. (2003). The diabetes social support questionnaire-family version: Evaluating adolescents' diabetes-specific support from family members. *Journal of Pediatric Psychology*, 28(3), 173–184. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsg008>
- Lillard, A. S., Lerner, M. D., Hopkins, E. J., Dore, R. A., Smith, E. D., & Palmquist, C. M. (2013). The impact of pretend play on children's development: A review of the evidence. *Psychological Bulletin*, 139(1), 1–34. <https://doi.org/10.1037/a0029321>
- Longmuir, P. E., & Bar-Or, O. (2000). Factors influencing the physical activity levels of youths with physical and sensory disabilities. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 17(1), 40–53. <https://doi.org/10.1123/apaq.17.1.40>
- Longmuir, P. E., Brothers, J. A., de Ferranti, S. D., Hayman, L. L., Van Hare, G. F., Matherne, G. P., Davis, C. K., & Joy, E. A. (2013). Promotion of physical activity for children and adults with congenital heart disease: A scientific statement from the American Heart Association. *Circulation*, 127(21), 2147–2159. <https://doi.org/10.1161/CIR.0b013e318293688f>
- Loura, D., Ferreira, A. M., Romeiro, J., & Charepe, Z. (2024). Health-illness transition processes in children with complex chronic conditions and their parents: A scoping review. *BMC Pediatrics*, 24, 446. <https://doi.org/10.1186/s12887-024-04919-4>
- Mahmoud, R., El-Sayed, H., & Abdelrahman, A. (2024). Prenatal risk factors affecting kidney development in children. *Pediatric Nephrology*.
- Malherbe, N., Allanson, J. E., & Hall, J. G. (2023). Congenital anomalies: Causes, classification, and clinical implications. *The Lancet Child & Adolescent Health*.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- Masten, A. S., & Barnes, A. J. (2018). Resilience in children: Developmental perspectives. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(3), 258–264. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12848>
- Mayo Clinic. (2024). *Congenital heart defects in children*. <https://www.mayoclinic.org>
- Mokkink, L. B., van der Lee, J. H., Grootenhuis, M. A., Offringa, M., & Heymans, H. S. A. (2008). Defining chronic diseases and health conditions in childhood: A systematic review. *Journal of Clinical Epidemiology*, 61(9), 905–914. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2007.10.008>
- Nabors, L. A., Little, S. G., Akin-Little, A., & Iobst, E. A. (2013). Children with chronic illness and their peers: Social functioning and peer relationships. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 25(3), 257–270. <https://doi.org/10.1007/s10882-012-9311-4>

- National Association for the Education of Young Children. (2020). *Developmentally appropriate practice position statement*. <https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap/contents>
- National Institute of Neurological Disorders and Stroke. (2025). *Epilepsy information page*. <https://www.ninds.nih.gov>
- Navaneethan, S. D., Schold, J. D., Arrigain, S., & Nally, J. V. (2025). Chronic kidney disease in children: Clinical outcomes and management. *Kidney International*.
- Noel, M., Groenewald, C. B., Beals-Erickson, S. E., Gebert, J. T., & Palermo, T. M. (2017). Chronic pain in adolescence and long-term outcomes. *Pain*, 158(5), 1–10. <https://doi.org/10.1097/j.pain.0000000000000866>
- Novak, I., Morgan, C., Adde, L., Blackman, J., Boyd, R. N., Brunstrom-Hernandez, J., Cioni, G., Damiano, D., Darrach, J., Eliasson, A. C., de Vries, L. S., Einspieler, C., Fahey, M., Fehlings, D., Ferriero, D. M., Fettes, L., Fiori, S., Forssberg, H., Gordon, A. M., ... Badawi, N. (2020). Early, accurate diagnosis and early intervention in cerebral palsy: Advances in diagnosis and treatment. *JAMA Pediatrics*, 174(9), 897–907. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.1689>
- Odom, S. L., Buysse, V., & Soukakou, E. (2011). Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 33(4), 344–356. <https://doi.org/10.1177/1053815111430094>
- Pinquart, M. (2011). Behavioral problems in children and adolescents with chronic physical illness: A meta-analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 36(9), 1003–1016. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsr042>
- Pinquart, M. (2013). Self-esteem of children and adolescents with chronic illness: A meta-analysis. *Child: Care, Health and Development*, 39(2), 153–161. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01333.x>
- Pinquart, M., & Shen, Y. (2011). Anxiety in children and adolescents with chronic physical illness: A meta-analysis. *Acta Paediatrica*, 100(8), 1069–1076. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2011.02223.x>
- Price, J., Kassam-Adams, N., Alderfer, M. A., Christofferson, J., & Kazak, A. E. (2016). Systematic review: A reevaluation and update of the integrative (trajectory) model of pediatric medical traumatic stress. *Journal of Pediatric Psychology*, 41(1), 86–97. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsv074>
- Rimmer, J. H., & Rowland, J. L. (2008). Physical activity for youth with disabilities: A critical need in an underserved population. *Developmental Neurorehabilitation*, 11(2), 141–148. <https://doi.org/10.1080/17518420701688649>
- Rogol, A. D., Hayden, G. F., & Kearns, G. L. (2014). Growth hormone and steroid effects on growth and bone development in children. *Pediatrics*, 134(4), e1186–e1195. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-0665>
- Rolland, J. S. (2025). Chronic illness and disability: A multisystemic practice model. *Journal of Family Nursing*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/10748407251329694>
- Rumsey, N., & Harcourt, D. (2004). Body image and disfigurement: Issues and interventions. *Body Image*, 1(1), 83–97. [https://doi.org/10.1016/S1740-1445\(03\)00005-6](https://doi.org/10.1016/S1740-1445(03)00005-6)
- Schaefer, C. E., & Drewes, A. A. (2014). *The therapeutic powers of play* (2nd ed.). Wiley.
- Shiu, S. (2001). Issues in the education of students with chronic illness. *International Journal of Disability, Development and Education*, 48(3), 269–281. <https://doi.org/10.1080/10349120120073412>
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.
- Spurr, S., Nascimento, L. C., Polfuss, M., et al. (2023). Fathers' experiences of caring for a child with a chronic illness: A systematic review. *Children*, 10(2), Article 197. <https://doi.org/10.3390/children10020197>
- Subasinghe, K., Petsky, H., Mitchell, A. E., & Plummer, K. (2025). Experiences of siblings of children with chronic health conditions: A qualitative study in the Australian context. *Journal of Pediatric Nursing*, 85, 378–387. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2025.08.019>

- Thompson, R. A. (2014). Socialization of emotion and emotion regulation in the family. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (2nd ed., pp. 173–186). Guilford Press.
- Thompson, J. K., Heinberg, L. J., Altabe, M., & Tantleff-Dunn, S. (1999). *Exacting beauty: Theory, assessment, and treatment of body image disturbance*. American Psychological Association.
- Thompson, R. A., Meyer, S., & McGinley, M. (2019). Understanding the development of emotion regulation. *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*.
- Thompson, R. A., & Nelson, C. A. (2001). Developmental science and the media: Early brain development. *American Psychologist*, 56(1), 5–15. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.1.5>
- Tierney, A. L., & Nelson, C. A. (2009). Brain development and the role of experience in the early years. *Zero to Three*, 30(2), 9–13.
- Tomlinson, C. A. (2017). *How to differentiate instruction in academically diverse classrooms* (3rd ed.). ASCD.
- Ullán, A. M., Belver, M. H., Fernández, E., Serrano, I., Delgado, J., Herrero, M., & Badía, M. (2014). The effect of a program to promote play to reduce children's post-surgical pain: With plush toys, it hurts less. *Pain Management Nursing*, 15(1), 273–282. <https://doi.org/10.1016/j.pmn.2012.10.004>
- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>
- UNICEF. (2019). *Inclusive education*. <https://www.unicef.org/education/inclusive-education>
- UNICEF. (2021). *The State of the World's Children 2021: On my mind—Promoting, protecting and caring for children's mental health*. UNICEF. <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021>
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2019). *Child-friendly hospitals initiative*. <https://www.unicef.org/health/child-friendly-hospitals>
- van der Perk, J., van den Akker, M., van der Lee, J. H., & Kars, M. C. (2025). Defining chronic conditions in childhood: A multidimensional approach. *Journal of Pediatrics*.
- Waber, D. P., Tarbell, N. J., Fairclough, D. L., Atkinson, K., Burger, P. C., Schiller, M., ... Pomeroy, S. L. (2012). Cognitive sequelae of treatment in childhood acute lymphoblastic leukemia. *Journal of Clinical Oncology*, 30(23), 2857–2864. <https://doi.org/10.1200/JCO.2011.38.6584>
- World Health Organization. (2018). *Standards for improving the quality of care for children and young adolescents in health facilities*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565124>
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241547598>
- World Health Organization. (2023). *Birth defects (congenital anomalies)*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/congenital-anomalies>
- World Health Organization. (2023). *Child growth*. <https://www.who.int/health-topics/child-growth>
- World Health Organization. (2024). *Epilepsy*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/epilepsy>
- World Health Organization. (2025). *Cancer in children*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cancer-in-children>
- World Health Organization. (2025). *Noncommunicable diseases*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>

Bölüm 22

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME YETERSİZLİĞİ

Ersin ATEŞ¹

1. GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, insan gelişiminin en hızlı ve en kritik evrelerinden biridir. Bu dönemde edinilen temel beceriler, bireyin yaşam boyu öğrenme kapasitesini, sosyal ilişkilerini ve bağımsızlığını şekillendirir. Görme duyusu, bu gelişimsel süreçte merkezi bir rol oynar; çevreyi keşfetme, nesnelere anlamlandırma, motor planlama yapma, sosyal etkileşimleri yorumlama ve dil edinimi için temel bir araç işlevi görür. Dolayısıyla görme yetersizliği, yalnızca bir duyu kayıp olmanın ötesinde, çocuğun tüm gelişim alanlarında tipik olmayan bir yol izlemesine neden olan, yaygın etkileri olan bir durumdur (Dale vd., 2018).

Güncel veriler, görme yetersizliğinin çocuk nüfusu üzerindeki etkisinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bourne vd. (2017) meta-analizi, görme yetersizliğinin dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olduğunu ve erken müdahale programlarına duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, çocukluk çağı körlüğünün önlenemez nedenlerinin yaygınlığı (Kello, 2003; Öztürk vd., 2015), erken tarama ve tanı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının aciliyetini göstermektedir.

Son yıllarda, görme yetersizliği alanındaki paradigma, yalnızca tıbbi bir bozukluk olarak ele almaktan öte işlevsel görme ve gelişimsel destek üzerine odaklanan bütüncül ve ekolojik bir modele doğru kaymıştır. Bu model; çocuğu, ailesi ve içinde bulunduğu doğal çevreyle (ev, oyun alanı, okul öncesi kurumu) bir bütün olarak görür. Ely ve Ostrosky'nin (2018) vurguladığı gibi erken müdahalenin temel ilkelerinin görme yetersizliği olan küçük çocuklara sağlanan hizmetlere uyarlanması, gelişimsel sonuçları optimize etmede kilit öneme sahiptir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, eates@fsm.edu.tr, ORCID iD:0000-0001-7748-5980

ve onun ailesine duyulan derin saygı ve inançla harekete geçirmeye ve uygulamaya koymaktır.

KAYNAKÇA

- Avellar, S. A., & Supplee, L. H. (2013). Effectiveness of home visiting in improving child health and reducing child maltreatment. *Pediatrics*, 132(Supplement 2), S90–S99. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-1021g>
- Battistin, T., Mercuriali, E., Borghini, C., Reffo, M. E., & Suppiej, A. (2024). Parental satisfaction with the quality of care in an early intervention service for children with visual impairment: A retrospective longitudinal study. *Children*, 11(2), 230. <https://doi.org/10.3390/children11020230>
- Bourne, R. R., Flaxman, S. R., Jonas, J. B., Tahhan, N., Bourne, R., Ackland, P., ... & Zheng, Y. (2017). Magnitude, temporal trends, and projections of the global prevalence of blindness and distance and near vision impairment: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*, 5(9), e888–e897. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(17\)30293-0](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(17)30293-0)
- Brémond-Gignac, D., Copin, H., Lapillonne, A., & Milazzo, S. (2011). Visual development in infants: physiological and pathological mechanisms. *Current Opinion in Ophthalmology*, 22, S1–S8. <https://doi.org/10.1097/01.icu.0000397180.37316.5d>
- Calzada, E. J., Huang, K.-Y., Hernandez, M., Soriano, E., Acra, C. F., Dawson-McClure, S., ... & Brotman, L. M. (2014). Family and teacher characteristics as predictors of parent involvement in education during early childhood among Afro-Caribbean and Latino immigrant families. *Urban Education*, 50(7), 870–896. <https://doi.org/10.1177/0042085914534862>
- Campbell, P. H., & Sawyer, L. B. (2007). Supporting learning opportunities in natural settings through participation-based services. *Journal of Early Intervention*, 29(4), 287–305. <https://doi.org/10.1177/105381510702900402>
- Chokron, S., & Dutton, G. N. (2016). Impact of cerebral visual impairments on motor skills: Implications for developmental coordination disorders. *Frontiers in Psychology*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01471>
- Chokron, S., Kovarski, K., Zalla, T., & Dutton, G. N. (2020). The inter-relationships between cerebral visual impairment, autism and intellectual disability. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 114, 201–210. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2020.04.008>
- Chong, C., McGhee, C. N., & Dai, S. (2019). Causes of childhood low vision and blindness in New Zealand. *Clinical and Experimental Ophthalmology*, 47(2), 165–170. <https://doi.org/10.1111/ceo.13443>
- Clarke, N., Shacks, J., Kerr, A. M., Bottrell, C. L., Poulsen, M. K., & Yin, L. (2008). Use of a noncycloplegic autorefractor to perform vision screening in preschools. *The Journal of School Nursing*, 24(3), 158–163. <https://doi.org/10.1177/1059840544556677>
- Dale, N., Sakkalou, E., O'Reilly, M., Springall, C., Sakki, H., Glew, S., ... & Salt, A. (2018). Home-based early intervention in infants and young children with visual impairment using the Developmental Journal: longitudinal cohort study. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 61(6), 697–709. <https://doi.org/10.1111/dmnc.14081>
- Diken, İ., Rakap, S., Diken, O., Tomris, G., & Çelik, S. (2016). Early Childhood Inclusion in Turkey. *Infants & Young Children*, 29(3), 231–238. <https://doi.org/10.1097/IYC.0000000000000065>
- Ely, M. S., & Ostrosky, M. M. (2018). Applying the foundational concepts from early intervention to services provided to young children with visual impairments: A literature review. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 112(3), 225–238. <https://doi.org/10.1177/0145482X1811200302>
- Haibach, P. S., Wagner, M. O., & Lieberman, L. J. (2014). Determinants of gross motor skill performance in children with visual impairments. *Research in Developmental Disabilities*, 35(10), 2577–2584. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.05.030>

- Hughett, K., Köhler, F. W., & Raschke, D. (2011). The effects of a buddy skills package on preschool children's social interactions and play. *Topics in Early Childhood Special Education, 32*(4), 246–254. <https://doi.org/10.1177/0271121411424927>
- James, C., & Chard, G. (2010). A qualitative study of parental experiences of participation and partnership in an early intervention service. *Infants & Young Children, 23*(4), 275–285. <https://doi.org/10.1097/IYC.0b013e3181f2264f>
- Jullien, S. (2021). Vision screening in newborns and early childhood. *BMC Pediatrics, 21*(S1). <https://doi.org/10.1186/s12887-021-02606-2>
- Kello, A. B. (2003). Causes of severe visual impairment and blindness in children in schools for the blind in Ethiopia. *British Journal of Ophthalmology, 87*(5), 526–530. <https://doi.org/10.1136/bjo.87.5.526>
- Kennedy, C. R., McCann, D. C., Campbell, M. J., Law, C. M., Mullett, M., Petrou, S., ... & Stevenson, J. (2006). Language ability after early detection of permanent childhood hearing impairment. *New England Journal of Medicine, 354*(20), 2131–2141. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa054915>
- Kuhn, M., & Higgins, J. (2023). Strengthening early intervention home visitation quality: A focus on partnerships and interactions. *Topics in Early Childhood Special Education, 44*(4), 249–262. <https://doi.org/10.1177/02711214231162828>
- Larsson, M., Bäckström, C., Larsson, R., Gahm, S., & Wilhsson, M. (2023). Extended home visits can provide multidimensional adapted professional support for parents – an intervention study. *Primary Health Care Research & Development, 24*. <https://doi.org/10.1017/S1463423623000336>
- Lehman, S. S., Yin, L., Chang, M. Y., Suh, D. W., Yoo, S. H., Dumitrescu, A., ... & Yeargin-Allsopp, M. (2024). Diagnosis and Care of Children With Cerebral/Cortical Visual Impairment: Clinical Report. *Pediatrics, 154*(6). <https://doi.org/10.1542/peds.2024-068465>
- Lueck, A. H., Dutton, G. N., & Chokron, S. (2019). Profiling children with cerebral visual impairment using multiple methods of assessment to aid in differential diagnosis. *Seminars in Pediatric Neurology, 31*, 5–14. <https://doi.org/10.1016/j.spen.2019.05.003>
- Mervis, C. A., Boyle, C. A., & Yeargin-Allsopp, M. (2002). Prevalence and selected characteristics of childhood vision impairment. *Developmental Medicine & Child Neurology, 44*(8). <https://doi.org/10.1017/S0012162201002523>
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete, Sayı:30471.
- Moeschler, J. B., Shevell, M., Saul, R. A., Chen, E., Freedenberg, D. L., Hamid, R., ... & Tarini, B. A. (2014). Comprehensive evaluation of the child with intellectual disability or global developmental delays. *Pediatrics, 134*(3), e903–e918. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-1839>
- Morash, V. S., & McKerracher, A. (2017). Low reliability of sighted-normed verbal assessment scores when administered to children with visual impairments. *Psychological Assessment, 29*(3), 343–348. <https://doi.org/10.1037/pas0000341>
- Morera-Balaguer, J., Lillo-Navarro, C., Oliveira-Sousa, S., Montilla-Herrador, J., Escolar-Reina, P., Rodríguez-Nogueira, Ó., ... & Medina-Mirapeix, F. (2022). Parents of children with disabilities' perceptions regarding the quality of interaction with health professionals working in early intervention: A qualitative descriptive study. *Journal of Clinical Nursing, 32*(17-18), 6519–6532. <https://doi.org/10.1111/jocn.16580>
- Mosca, R., Kritzinger, A., & Linde, J. (2015). Language and communication development in preschool children with visual impairment: A systematic review. *South African Journal of Communication Disorders, 62*(1). <https://doi.org/10.4102/sajcd.v62i1.119>
- McWayne, C., Hampton, V., Fantuzzo, J., Cohen, H. L., & Sekino, Y. (2004). A multivariate examination of parent involvement and the social and academic competencies of urban kindergarten children. *Psychology in the Schools, 41*(3), 363–377. <https://doi.org/10.1002/pits.10163>
- McWayne, C. M., & Melzi, G. (2014). Validation of a culture-contextualized measure of family engagement in the early learning of low-income Latino children. *Journal of Family Psychology, 28*(2), 260–266. <https://doi.org/10.1037/a0036167>

- Öztürk, T., Er, D., Yaman, A., & Berk, A. T. (2015). Changing trends over the last decade in the aetiology of childhood blindness: a study from a tertiary referral centre. *British Journal of Ophthalmology*, *100*(2), 166–171. <https://doi.org/10.1136/bjophthalmol-2015-306737>
- Pascolini, D., & Mariotti, S. P. (2011). Global estimates of visual impairment: 2010. *British Journal of Ophthalmology*, *96*(5), 614–618. <https://doi.org/10.1136/bjophthalmol-2011-300539>
- Pehera, N., Narasaiah, A., & Dutton, G. N. (2019). Cerebral visual impairment is a major cause of profound visual impairment in children aged less than 3 years: A study from tertiary eye care center in South India. *Indian Journal of Ophthalmology*, *67*(10), 1544. https://doi.org/10.4103/ijo.ijo_1850_18
- Peterson, C. A., Luze, G. J., Eshbaugh, E. M., Jeon, H.-J., & Kantz, K. R. (2007). Enhancing parent-child interactions through home visiting: Promising practice or unfulfilled promise? *Journal of Early Intervention*, *29*(2), 119–140. <https://doi.org/10.1177/105381510702900205>
- Quintero, N., & McIntyre, L. L. (2010). Kindergarten transition preparation: A comparison of teacher and parent practices for children with autism and other developmental disabilities. *Early Childhood Education Journal*, *38*(6), 411–420. <https://doi.org/10.1007/s10643-010-0427-8>
- Reynolds, A. J. (1994). Effects of a preschool plus follow-on intervention for children at risk. *Developmental Psychology*, *30*(6), 787–804. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.6.787>
- Reynolds, A. J., Ou, S.-R., & Topitzes, J. W. (2004). Paths of effects of early childhood intervention on educational attainment and delinquency: A confirmatory analysis of the Chicago Child-Parent Centers. *Child Development*, *75*(5), 1299–1328. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00742.x>
- Sakki, H. E., Dale, N. J., Sargent, J., Pérez-Roche, T., & Bowman, R. (2017). Is there consensus in defining childhood cerebral visual impairment? A systematic review of terminology and definitions. *British Journal of Ophthalmology*, *102*(4), 424–432. <https://doi.org/10.1136/bjophthalmol-2017-310694>
- Steed, E. A., & Stein, R. (2021). Initial evaluation practices: A survey of early childhood personnel. *Topics in Early Childhood Special Education*, *43*(1), 30–45. <https://doi.org/10.1177/02711214211005856>
- Sweet, M. A., & Appelbaum, M. I. (2004). Is home visiting an effective strategy? A meta-analytic review of home visiting programs for families with young children. *Child Development*, *75*(5), 1435–1456. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00750.x>
- Wilton, G. P., Woodhouse, R., Vinuela-Navarro, V., England, R., & Woodhouse, J. M. (2021). Behavioural features of cerebral visual impairment are common in children with Down syndrome. *Frontiers in Human Neuroscience*, *15*. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2021.673342>
- Zhang, K., & Li, Q. (2021). “It would be harder without faith”: An exploratory study of low-income families’ experiences of early childhood inclusive education in New Zealand. *Journal of Religion and Health*, *60*(6), 4151–4166. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01270-1>

Bölüm 23

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL EĞİTİM OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Gülşen ŞENCAN¹
Yakup BURAK²

Giriş

İlk yazılı kaynaklar ile 18. yy'a dayanan otizm kavramı, ilk olarak İsviçreli psikiyatr Eugen Bleuler ile 1910 yılında kendisini dış dünyadan soyutlamış bir birey için kullanılmış (Kırcaali-İftar, 2012), daha sonrasında ise literatürde ilk kez 1943 yılında çocuk psikiyatrisi Leo Kanner tarafından yayımlanan makale ile tanımlanmıştır (Volkmar vd., 1997). Hemen sonrasında Hans Asperger "otistik psikopati" ifadesini kullandığı otizmi konu aldığı bir makale yayımlamıştır (Kırcaali-İftar, 2012). Günümüzde çok merak edilen ve dikkat çeken, araştırma ve çalışmaların çok yoğun bir biçimde yapılmaya devam ettiği bir özel gereksinim türü olan "otizm" terimi, yapılan çalışmaların yeni bulgularına, belirlenen kriterlere ve zaman içerisinde güncellenen tanımlara göre "Otizm Spektrum Bozukluğu" terimine dönüşmüştür. Otizm Spektrum Bozukluğu'nun (OSB) belirtileri ve özellikleri hafiften şiddetliye doğru değişen düzeylerde görülebilmektedir. Bu nedenle, OSB tanısı genel olarak benzer özellikler içerse de bireyden bireye farklılıklar göstermektedir (Şahbaz, 2021). Bu sebeple birçok disiplin alanında (örn. psikiyatri, nöroloji vb.) farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kitabın bu bölümünde American Psychiatric Association (APA) tarafından yayımlanan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM-5) sınıflandırmalar ve bu sınıflandırmalara göre yapılan tanımlamalar 2013 yılında yinelenmiş ve bu doğrultuda OSB'nin tanımı açıklanmıştır.

OSB, erken çocukluk döneminde başlayan sosyal etkileşim-iletişim becerilerinde yetersizlik (sosyal etkileşimi başlatmada sadece yardım isteme için

¹ Arş. Gör., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği Pr., gsencaan@29mayis.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6657-5403

² Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi AD, yakupburak@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0640-4749

KAYNAKÇA

- Alan, Ş., & Aksoy, V. (2023). Özel eğitim okullarında geliştirilen bireyselleştirilmiş eğitim programlarının (BEP) kalitesinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 161–194.
- Alberto, P. A., & Troutman, A. C. (2018). *Uygulamalı davranış analizi* (Eğitimciler için) (H. Sarı, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aldemir-Fırat, Ö., & Ergenekon, Y. (2022). Erken çocukluk özel eğitimi hizmetlerinin planlanması. İçinde H. Bakkaloğlu, S. Çelik, & G. Tomris (Edsb.), *Araştırmadan uygulamaya erken çocukluk özel eğitimi el kitabı* içinde (ss. 309-347). Vize Akademik.
- American Psychiatric Association. (2013). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı* (E. Köroğlu, Çev.). HYB.
- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Ardıç, A. (2021). Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu. İçinde Ü. Şahbaz, (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların eğitimi*. (2. baskı, ss. 195-216), Altan Özyurt Matbaacılık.
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(1), 39–53. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000156
- Baer, D. M., Wolf, M. M., & Risley, T. R. (1987). Some still-current dimensions of applied behavior analysis. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 20, 313-327. <https://doi.org/10.1901/jaba.1987.20-313>
- Baird, G., Simonoff, E., Pickles, A., Chandler, S., Loucas, T., Meldrum, D., & Charman, T. (2006). Prevalence of disorders of the autism spectrum in a population cohort of children in South Thames: the special needs and autism project (SNAP). *Lancet (London, England)*, 368(9531), 210–215. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)69041-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69041-7)
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Cox, A., Baird, G., Charman, T., Swettenham, J., Drew, A., & Doehring, P. (2000). Early identification of autism by the CHecklist for Autism in Toddlers (CHAT). *Journal of the Royal Society of Medicine*, 93(10), 521–525. <https://doi.org/10.1177/014107680009301007>
- Barry, L. M., & Burlew, S. B. (2004). Using Social Stories to Teach Choice and Play Skills to Children with Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 19(1), 45–51. <https://doi.org/10.1177/10883576040190010601>
- Batu, S., & Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma* (6. Basım). Kök Yayıncılık.
- Ben-Sasson, A., Hen, L., Fluss, R., Cermak, S. A., Engel-Yeger, B., & Gal, E. (2009). A meta-analysis of sensory modulation symptoms in individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(1), 1–11. <https://doi.org/10.1007/s10803-008-0593-3>
- Berument, S. K., Rutter, M., Lord, C., Pickles, A., & Bailey, A. (1999). Autism screening questionnaire: diagnostic validity. *The British journal of psychiatry: the journal of mental science*, 175, 444–451. <https://doi.org/10.1192/bjp.175.5.444>
- Bildt, A., Sytema, S., Kraijer, D., Sparrow, S., & Minderaa, R. (2005). Adaptive functioning and behaviour problems in relation to level of education in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of intellectual disability research: JIDR*, 49(Pt 9), 672–681. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00711.x>
- Bishop, D. V., Whitehouse, A. J., Watt, H. J., & Line, E. A. (2008). Autism and diagnostic substitution: evidence from a study of adults with a history of developmental language disorder. *Developmental medicine and child neurology*, 50(5), 341–345. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2008.02057.x>
- Bondurant-Utz, J. A. (2002). *Practical Guide to Assessing Infants and Preschoolers with Special Needs*. Merrill Prentice Hall.

- Çakır, Z., & Karaaziz, M. (2024). Otizm spektrum bozukluğunun tedavisinde yapay zeka destekli uygulamaların etkisi üzerine bir derleme. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*. 10 (2), 418-440.
- Carbo, B. C. (2005). *The use of social stories with individuals with Autism Spectrum Disorders*. Master Thesis, University of Delaware, Dissertation Abstracts International.
- Cavkaytar, A., Özkan, Ş. Y., Ergenekon, Y., Çolak, A., & Kaya, Ö. (2016). *Aile*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2025). *Data and statistics on autism spectrum disorder. Identified prevalence of ASD*. <https://www.cdc.gov/autism/data-research/index.html>, Erişim Tarihi: 6.2.2026.
- Charman, T., Taylor, E., Drew, A., Cockerill, H., Brown, J. A., & Baird, G. (2005). Outcome at 7 years of children diagnosed with autism at age 2: predictive validity of assessments conducted at 2 and 3 years of age and pattern of symptom change over time. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 46(5), 500–513. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00377.x>
- Christensen, D. L., Baio, J., Van Naarden Braun, K., Bilder, D., Charles, J., Constantino, J. N., Daniels, J., Durkin, M. S., Fitzgerald, R. T., Kurzius-Spencer, M., Lee, L. C., Pettygrove, S., Robinson, C., Schulz, E., Wells, C., Wingate, M. S., Zahorodny, W., Yeargin-Allsopp, M., & Centers for Disease Control and Prevention (CDC) (2016). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years-autism and developmental disabilities monitoring network, 11 Sites, United States, 2012. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries* (Washington, D.C.: 2002), 65(3), 1–23. <https://doi.org/10.15585/mmwr.ss6503a1>
- Constantino, J. N., & Gruber, C. P. (2012). *Social responsiveness scale, second edition (SRS-2)*. Western Psychological Services.
- Demir, Ş. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Tarihçe, tanımlar ve simülendirme. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu & M. Ç. Ökçün Akçamuş (Ed.). *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* İçinde (ss. 3–33). Vize Akademi.
- Deykin, E. Y., & MacMahon, B. (1980). Pregnancy, delivery, and neonatal complications among autistic children. *American journal of diseases of children* (1960), 134(9), 860–864. <https://doi.org/10.1001/archpedi.1980.02130210044012>
- Dietert, R. R., Dietert, J. M., & Dewitt, J. C. (2011). Environmental risk factors for autism. *Emerging health threats journal*, 4, 7111. <https://doi.org/10.3402/ehj.v4i0.7111>
- Dunn W. (1997). The Impact of Sensory Processing Abilities on the Daily Lives of Young Children and Their Families: A Conceptual Model. *Infants & Young Children*. 9(4):23–35. <https://doi.org/10.1097/00001163-199704000-00005>
- Eliçin, Ö. (2011). *Otizmi olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiği* [Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 278595).
- Frazier, T. W., Ratliff, K. R., Gruber, C., Zhang, Y., Law, P. A. ve Constantino, J. N. (2014). Confirmatory factor analytic structure and measurement invariance of quantitative autistic traits measured by the Social Responsiveness Scale-2. *Autism*, 18 (1), 31-44. <https://doi.org/10.1177/1362361313500382>
- Freeman, B. J., Ritvo, E. R., Guthrie, D., Schroth, P., & Ball, J. (1978). The Behavior Observation Scale for Autism: initial methodology, data analysis, and preliminary findings on 89 children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 17(4), 576–588. [https://doi.org/10.1016/s0002-7138\(09\)61012-8](https://doi.org/10.1016/s0002-7138(09)61012-8)
- Gilliam, J. (2006) *Gars-2: Gilliam Autism Rating Scale*. 2nd Edition. Pro-ED, Austin.
- Goldstein, S., & Ozonoff, S. (2018). *Assesment of autism spectrum disorder*. Guilford Publications.
- Goodman, R., Ford, T., Richards, H., Gatward, R., & Meltzer, H. (2000). The Development and Well-Being Assessment: description and initial validation of an integrated assessment of child and adolescent psychopathology. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 41(5), 645–655.

- Gray, C. A. (1998). Social stories and comic strip conversations with students with Asperger syndrome and high-functioning autism. In E. Schopler, G. B. Mesibov, & L. J. Kunce (Eds.), *Asperger syndrome or high-functioning autism?* (pp. 167–198). Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-5369-4_9
- Gray, C. A. (2010). *The new social stories book*. Arlington, TX: Future Horizons.
- Gray, C. A., & Garand, J. D. (1993). Social stories: Improving responses of students with autism with accurate social information. *Focus on Autistic Behavior*, 8(1), 1–10.
- Güleç Aslan, Y., Subaşı Yurtçu, A. B., Akgün, Ö. E., Güleç, İ., Dilbaz, E., Narman, T., Bartan, M., Aslan, E., Malkoç, B., Koyuncu, S., Handemir, T., Erkaplan, B. ve Aksu, S. (2018). Hastane arkadaşım olur musun? Üniversite öğrencilerinin otizm spektrum bozukluğuna yönelik bir gönüllülük çalışması deneyimleri. M. A. Melekoğlu, (Ed.), 28. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (s. 8-17) içinde. Eskişehir. ISBN: 978-605-80966-0-8
- Güleç-aslan, Y. (2014). Temel Eşleme Becerilerinin Öğretiminde Ayrı Denemelerle Öğretim (ADÖ) Süreci. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 24-48. <https://doi.org/10.19126/suje.53488>
- Gürsel, O. (2000). Uzun ve kısa dönemli amaçların belirlenmesi. Oğuz Gürsel (Ed.). *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi*. (1-12). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını.
- Hall, L. J. (2009). *Autism spectrum disorders*. New Jersey: Pearson Education.
- Hazen EP, Stornelli JL, O'Rourke JA, Koesterer K, Mc Dougle CJ. Sensory symptoms in autism spectrum disorders. *Harv Rev Psychiatry*. 2014;22(2):112–24. <https://doi.org/10.1097/01.HRP.0000445143.08773.58>
- Hertzing, M. E., Snow, M. E. & Sherman, M. (1989). Affect and cognition in autism. *Journal of The American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 28, 195-199.
- Howlin P. (2003). Outcome in high-functioning adults with autism with and without early language delays: implications for the differentiation between autism and Asperger syndrome. *Journal of autism and developmental disorders*, 33(1), 3–13. <https://doi.org/10.1023/a:1022270118899>
- Individuals with Disabilities Education Act. (1997). *Individuals with Disabilities Education Act of 1997* (IDEA 97). U.S. Department of Education. <https://www.naset.com/professional-resources/special-education-and-the-law/individuals-with-disabilities-education-act-of-1997%20idea-97/>
- Kanner L. (1968). Autistic disturbances of affective contact. *Acta paedopsychiatrica*, 35(4), 100–136.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217–250.
- Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(1), 1–16. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000103
- Kemper, T. L., & Bauman, M. (1998). Neuropathology of infantile autism. *Journal of neuropathology and experimental neurology*, 57(7), 645–652. <https://doi.org/10.1097/00005072-199807000-00001>
- Kim, H., Greene, A., Eaton, N. R., Lerner, M., & Gadow, K. (2019). “A bifactor model of the autism spectrum disorder phenotype”: Mr. Kim et al. Reply. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 58(10), 1021–1025. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2019.04.024>
- Kim, S., Hirokawa, M., Matsuda, S., Funahashi, A. ve Suzuki, K. (2021). Gülümsemeler, otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar için terapötik ortamda robotlara karşı sosyal davranışların bir işareti olarak. *Robotik ve Yapay Zeka Alanında Sınırlar*, 8, 599755. <https://doi.org/10.3389/frobt.2021.599755>
- Kırcaali-İftar, G. (2007). *Otizm spektrum bozukluğu*. Daktylos Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (2012). Otizm spektrum bozukluğuna genel bir bakış. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri*. Vize Yayıncılık.
- Korkmaz, B. (2003) Otizm. A. Kulaksızoğlu (Der.) *Farklı gelişen çocuklar* (81-115). Epsilon Yayıncılık.

- Krantz, P. J. & McClannahan L. E. (1998). Social interaction skills for children with autism: a script-fading procedure for beginning readers. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 31, (2), 191-202.
- Krug, D. A., Arick, J., & Almond, P. (1993). *Autism Screening Instrument for Educational Planning. Second Edition*, Pro-ed Inc. Austin, Texas.
- Kurt, O. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan ve bilimsel dayanaklı uygulamalar. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (ss. 83-120). Vize Yayıncılık.
- Larsson, H. J., Eaton, W. W., Madsen, K. M., Vestergaard, M., Olesen, A. V., Agerbo, E., Schendel, D., Thorsen, P., & Mortensen, P. B. (2005). Risk factors for autism: perinatal factors, parental psychiatric history, and socioeconomic status. *American journal of epidemiology*, 161(10), 916-928. <https://doi.org/10.1093/aje/kwi123>
- Lartseva, A., Dijkstra, T., & Buitelaar, J. K. (2015). Emotional language processing in autism spectrum disorders: a systematic review. *Frontiers in human neuroscience*, 8, 991. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00991>
- Lord, C., Risi, S., Lambrecht, L., Cook, E. H., Jr, Leventhal, B. L., DiLavore, P. C., Pickles, A., & Rutter, M. (2000). The autism diagnostic observation schedule-generic: a standard measure of social and communication deficits associated with the spectrum of autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 30(3), 205-223.
- Lord, C., Rutter, M., Goode, S., Heemsbergen, J., Jordan, H., Mawhood, L., & Schopler, E. (1989). Autism diagnostic observation schedule: a standardized observation of communicative and social behavior. *Journal of autism and developmental disorders*, 19(2), 185-212. <https://doi.org/10.1007/BF02211841>
- Lyons, V., & Fitzgerald, M. (2004). Humor in autism and Asperger syndrome. *Journal of autism and developmental disorders*, 34(5), 521-531. <https://doi.org/10.1007/s10803-004-2547-8>
- Matson, J. L., & Kozlowski, A. M. (2011). The increasing prevalence of autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 418-425. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.06.004>
- McClannahan, L. E., & Krantz, P. J. (2005). *Teaching conversation to children with autism: scripts and scriptfading* (1th ed.). Woodbine House.
- McKinnon, K., and Krempa, J. (2002). *Social skills solutions: A hands-on manual for teaching social skills to children with autism*. DRL Books.
- Metin, N. (2012). Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması N. Metin (Ed.). *Özel gereksinimli çocuklar* (s. 378-379). Maya Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2018) T.C. Resmi Gazete. *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. 07.07.2018. Sayı: 30471, Ankara.
- Mody, M., & Belliveau, J. W. (2013). Speech and Language Impairments in Autism: Insights from Behavior and Neuroimaging. *North American journal of medicine & science*, 5(3), 157-161. <https://doi.org/10.7156/v5i3p157>
- Naigles, L. R., Cheng, M., Rattansone, N. X., Tek, S., Khetrpal, N., Fein, D., & Demuth, K. (2016). "You're telling me!" The Prevalence and Predictors of Pronoun Reversals in Children with Autism Spectrum Disorders and Typical Development. *Research in autism spectrum disorders*, 27, 11-20. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2016.03.008>
- National Autism Center (NAC) (2009). *National standarts report*. <https://nationalautismcenter.org/national-autism-center-free-digital-publications/> adresinden 15.01.2026 tarihinde alınmıştır.
- National Autism Center (NAC) (2015). *National standarts report*. <https://nationalautismcenter.org/national-autism-center-free-digital-publications/> adresinden 15.01.2026 tarihinde alınmıştır.
- National Autism Center (NAC) (2019). *National standarts report*. https://tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/Nac_Raporu_2019.pdf
- Odom, S. L., Collet-Klingenberg, L., Rogers, S. J. ve Hatton, D. D. (2010). Evidence-based practices in interventions for children and youth with autism spectrum disorders. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 54 (4), 275-282.

- Oner, P., Öner, Ö., Cop, E., Munir, K. M. (2012). Sosyal iletişim ölçeğinin okul öncesi çocuklardaki geçerlik ve güvenilirliği. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(1), 43 - 50.
- Özdemir, O., Diken, İ. H., Diken, Ö., Şekercioğlu, G. (2013). Otizm Davranış Kontrol Listesi (Autism Behavior Checklist-ABC) Modifiye Edilmiş Türkçe Versiyonu'nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması: Pilot Uygulama Sonuçları. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 5(2), 168-182. <https://doi.org/10.20489/intjces.107931>
- Pronovost, W., Wakstein, M. P., & Wakstein, D. J. (1966). A longitudinal study of the speech behavior and language comprehension of fourteen children diagnosed atypical or autistic. *Exceptional children*, 33(1), 19-26. <https://doi.org/10.1177/001440296603300104>
- Rakap, S., Birkan, B. & Kalkan, S. (2017). *Türkiye'de otizm spektrum bozukluğu ve özel eğitim*. Tohum Otizm Vakfı.
- Rakap, S., Yucesoy-Özkan, S., & Kalkan, S. (2019). How complete are individualized education programmes developed for students with disabilities served in inclusive classroom settings? *European Journal of Special Needs Education*, 34(5), 663-677. <https://doi.org/10.1080/08856257.2019.1580840>
- Robins, D. L., Fein, D., Barton, M. L., & Green, J. A. (2001). The modified checklist for autism in toddlers: an initial study investigating the early detection of autism and pervasive developmental disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 31(2), 131-144. <https://doi.org/10.1023/a:1010738829569>
- Ruble, L. A., Dalrymple, N. J., & McGrew, J. H. (2010). The effects of consultation on individualized education program outcomes for young children with autism: The collaborative model for promoting competence and success. *Journal of Early Intervention*, 32(4), 286-301. <https://doi.org/10.1177/1053815110382973>
- Rumpf, A. L., Kamp-Becker, I., Becker, K., & Kauschke, C. (2012). Narrative competence and internal state language of children with Asperger Syndrome and ADHD. *Research in developmental disabilities*, 33(5), 1395-1407. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.03.007>
- Rutter, M. (1991). Autism: Pathways from syndrome definition to pathogenesis. *Comprehensive Mental Health Care*, 1(1), 5-26.
- Rutter, M., Bailey, A., & Lord, C. (2003). *Social communication questionnaire*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Rutter, M., Le Couteur, A., & Lord, C. (2003). *ADI-R: Autism Diagnostic Interview-Revised (ADI-R)*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Şahbaz, Ü. (2021). *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu*. (2. Baskı). (s.138-149). Altan Özyurt Matbaacılık.
- Şahbaz, Ü., Sarıdaş, B., Altun, M., Kunt-Erol, N., Genal, S., Balabanlı, B. & Kanyılmaz, E. (2017). *Otizm nedir? otizmliler için teşhis nedir?* Ü. Şahbaz, (Çeviri Ed.). 100 soruda otizm. (2. Baskı)
- Şahin, C. H. (2023). Araştırmadan uygulamaya erken çocukluk özel eğitimi el kitabı. (2. baskı). H. Bakkaloğlu & S. Çelik & G. Tomris (Eds.). *Erken çocukluk döneminde sık rastlanan yetersizlikler* içinde. (211-245). Vize Akademik.
- Şahin, S. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluklar (YGB) otistik spektrum bozukluğu (OSB) N. Metin (Ed.) *Özel gereksinimli çocuklar* (209). Maya Akademi.
- Sapmaz, D., Baykal, S., Akbaş, S., (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda eşlik eden pediatrik bipolar bozukluğun klinik özellikleri. *Otizm ve Gelişimsel Bozukluklar Dergisi*, 48 (8), 2800-2808. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3541-x>
- Sarokoff, R. A., Taylor, B. A. & Poulson C. L. (2001). Teaching children with autism to engage in conversational exchanges: script fading with embedded textual stimuli. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 34 (1), 81-84.
- Schaaf RC, Lane AE. Toward a best-practice protocol for assessment of sensory features in ASD. *J Autism Dev Disord*. 2015;45(5):1380-95. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2299-z>.

- Schauder KB, Bennetto L. Toward an interdisciplinary understanding of sensory dysfunction in autism spectrum disorder: An integration of the neural and symptom literatures. *Front Neurosci*. 2016; 10: 268. <https://doi.org/10.3389/fnins.2016.00268>
- Scheuermann, B., & Webber, J. (2002). *Autism: Teaching does make a difference*. Wadsworth Publishing Company.
- Schopler, E., Van Bourgondien, M. E., Wellman, G. J., & Love, S. R. (2010). *The Childhood Autism Rating Scale* (2nd ed.) (CARS2). Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (2000). The effectiveness of mnemonic instruction for students with learning and behavior problems: An update and research synthesis. *Journal of Behavioral Education*, 10(2-3), 163–173. <https://doi.org/10.1023/A:1016640214368>
- Sencan, G., & Burak, Y. (2025). An Analysis of Newspaper Reports on the Success of Individuals with Autism Spectrum Disorder. *Journalism and Media*, 6(2), 74. <https://doi.org/10.3390/journalmedia6020074>
- Shaffer, D., Gould, M. S., Fisher, P., Trautman, P., Moreau, D., Kleinman, M., & Flory, M. (1996). Psychiatric diagnosis in child and adolescent suicide. *Archives of general psychiatry*, 53(4), 339–348. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1996.01830040075012>
- Shattuck, P. T., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., Orsmond, G. I., Bolt, D., Kring, S., Lounds, J., & Lord, C. (2007). Change in autism symptoms and maladaptive behaviors in adolescents and adults with an autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(9), 1735–1747. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0307-7>
- Shinn, M. R., & Shinn, M. M. (2000). Writing and evaluating IEP goals and making appropriate revisions to ensure progress and participation in general curriculum. In C. Telzrow & M. Tankersley (Eds.), *IDEA Amendments of 1997: Practice guidelines for school-based teams* (pp. 351–382). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.
- Siller, M., Swanson, M., Gerber, A., Hutman, T., & Sigman, M. (2014). A parent-mediated intervention that targets responsive parental behaviors increases attachment behaviors in children with ASD: results from a randomized clinical trial. *Journal of autism and developmental disorders*, 44(7), 1720–1732. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2049-2>
- Skuse, D., Warrington, R., Bishop, D., Chowdhury, U., Lau, J., Mandy, W., & Place, M. (2004). The developmental, dimensional and diagnostic interview (3di): a novel computerized assessment for autism spectrum disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43(5), 548–558. <https://doi.org/10.1097/00004583-200405000-00008>
- Stone, W. L., McMahon, C. R., & Henderson, L. M. (2008). Use of the Screening Tool for Autism in Two-Year-Olds (STAT) for children under 24 months: An exploratory study: An exploratory study. *Autism*, 12(5), 557–573. <https://doi.org/10.1177/1362361308096403>
- Strickland, B.B., & Turnbull, A.P. (1990). *Developing and implementing individualized education programs*. Columbus OH: Merrill.
- Sucuoğlu, B. (2009). Otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar. Ataman, A. (Ed.). *Özel eğitime giriş. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*
- Sucuoğlu, N. B., Öktem, F., Akkök, F., Gökler, B. (1996). Otistik çocukların değerlendirilmesinde kullanılan ölçeklere ilişkin bir çalışma. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 4(2), 116 - 121.
- Tager-Flusberg, H., Paul, R., & Lord, C. (2005). Language and Communication in Autism. In F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders: Diagnosis, development, neurobiology, and behavior* (3rd ed., pp. 335–364). John Wiley & Sons, Inc.
- Teal, M. B., & Wiebe, M. J. (1986). A validity analysis of selected instruments used to assess autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 16(4), 485–494. <https://doi.org/10.1007/BF01531713>
- Tekin-İftar, E. (2021). *Uygulamalı davranış analizi*. (7. baskı). (4-40). Vize Akademik.

- The National Autistic Society (2020, September 16). *Statement of Special Educational Needs*. National Autistic Society. <https://www.autism.org.uk/advice-and-guidance/topics/education/extra-help-at-school/northern-ireland/statement-of-special-educational-needs>
- Trayvick, J., Barkley, S. B., McGowan, A., Srivastava, A., Peters, A. W., Cecchi, G. A., Foss-Feig, J. H., & Corcoran, C. M. (2024). Speech and language patterns in autism: Towards natural language processing as a research and clinical tool. *Psychiatry research*, 340, 116109. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2024.116109>
- Ünlü, E. (2021). Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu. (2. baskı). İçinde Ü. Şahbaz, (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğunda tarama, tanılama ve değerlendirme*, Altan Özyurt Matbaacılık.
- Uran Kurtgöz, P., (2021). Otizm spektrum bozukluğu: tarama ve tanılama (Tıbbi Değerlendirme). *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* içinde (ss.101-121), Vize Akademik Yayınevi.
- Volden, J., & Lord, C. (1991). Neologisms and idiosyncratic language in autistic speakers. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 21(2), 109–130. <https://doi.org/10.1007/BF02284755>
- Volkmar, F. R., Lord, C., Bailey, A., Schultz, R. T., & Klin, A. (2004). *Autism and pervasive developmental disorders*. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 45(1), 135–170. <https://doi.org/10.1046/j.0021-9630.2003.00317.x>
- Vuran, S. (2000). Bireyselleştirilmiş eğitim programları. Oğuz Gürsel (Ed.). *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi*. (1-12). Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını.
- Vuran, S. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler. A. Cavkaytar ve D. Tekin-Ersan (Ed.). *Özel eğitim ve kaynaştırma* (s. 34-55). Eğiten Kitap.
- Wagner, M., & Watson, D. G. (2010). Experimental and theoretical advances in prosody: A review. *Language and Cognitive Processes*, 25(7-9), 905–945. <https://doi.org/10.1080/01690961003589492>
- Wang, F., & Hannafin, M. J. (2005). Design-based research and technology-enhanced learning environments. *Educational Technology Research and Development*, 53(4), 5-23.
- Wetherby, A. & Prizant, B. (2001). *Communication and symbolic behavior scales developmental profile- preliminary normed edition*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Wiśniowiecka-Kowalnik, B., & Nowakowska, B. A. (2019). Genetics and epigenetics of autism spectrum disorder-current evidence in the field. *Journal of applied genetics*, 60(1), 37–47. <https://doi.org/10.1007/s13353-018-00480-w>
- Yılmaz, E., & Batu, E. S. (2016). Farklı branştan ilkököl öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı, yasal düzenlemeler ve kaynaştırma uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(3), 247–268. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.267316>
- Yılmaz, M. F. (2013). *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının (BEP) uygulanmasında ilköğretim kurumlarında görev yapan yöneticilerin karşılaştıkları engellerin incelenmesi (Gaziantep ili merkez ilçeleri örneği)*. [Hasan Kalyoncu Üniversitesi-Gaziantep]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bölüm 24

ERKEN ÇOCUKLUKTA ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ RİSKİ

İrem GİRĞİN AKSU¹
Aise OMER CHASAN ACHMET²
Stavros FRAGKOS³

Giriş

Öğrenme güçlükleri, son yıllarda farklı disiplinlerden uzmanlar ve araştırmacılar tarafından yoğun biçimde ele alınan önemli bir çalışma alanı hâline gelmiştir. Bu alanda yürütülen bilimsel çalışmalar gerek kuramsal çerçevenin geliştirilmesine gerekse uygulamaya yönelik yaklaşımların zenginleştirilmesine kayda değer katkılar sunmuştur. Bununla birlikte, söz konusu güçlüklerin karmaşık, çok boyutlu ve heterojen yapısı; alanyazında görüş ayrılıklarının, kavramsal belirsizliklerin ve tartışmaların sürmesine neden olmakta, aynı zamanda henüz yeterince açıklığa kavuşturulamamış soru ve boşlukların varlığını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, okul öncesi dönemde gerçekleştirilen erken müdahalelerin temel amacı, çocuğun ilerleyen eğitim yaşamında gelişimsel açıdan risk altında olmasına yol açabilecek güçlüklerin erken dönemde azaltılması ve önlenmesidir (Tzouriadou, 2011).

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların erken dönemde belirlenmesi güç olmakla birlikte, bu sürecin başarıyla gerçekleştirilmesi mümkündür ve doğrudan çocuğun yararına önemli kazanımlar sağlamaktadır. Okul öncesi öğretmenleri tarafından, öğrenme güçlüklerine işaret eden temel davranışsal göstergelerin sistematik biçimde gözlemlenmesi, öğrenme güçlüğü riski taşıyan çocuklara yönelik olarak erken müdahale stratejilerinin uygulanmasını kolaylaştırmakta ve bu çocuklara olumlu bir ilk okul deneyimi sunulmasına katkı sağlamaktadır.

¹ Bilim Uzm. Öğretmen, Trakya Üniversitesi Engelli Çalışmaları Doktora Öğrencisi, iremgirgin82@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-5361-9945

² Uzm. Özel Eğitim Öğretmeni, Trakya Üniversitesi Engelli Çalışmaları Doktora Öğrencisi, aiseomerchasanachmet@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0009-0003-4415-3439,

³ Doç. Dr., Prof. Dr. Demokritos Trakya Üniversitesi, stfragkos@yahoo.gr, ORCID iD: 0000-0003-1317-5451

ilerleyen dönemlerde ortaya çıkabilecek daha ciddi öğrenme güçlükleri açısından risk durumunun azaltılmasında etkin bir rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda erken müdahale uygulamaları, çocuğun gelişimsel sürecinin sağlıklı biçimde ilerlemesine katkı sağlamakta ve bireyin gelecekte işlevsel, bağımsız ve üretken bir yetişkin olabilmesi için gerekli temellerin atılmasına olanak tanımaktadır (Karampatzaki, 2012).

Alan yazında yaygın biçimde kabul edilen temel görüşlerden biri, bir sorunun ne kadar erken fark edilirse, o ölçüde daha hızlı ve etkili bir biçimde ele alınabileceğidir. Erken tanılama süreci yalnızca çocuğu değil; ebeveynleri, aileyi ve çocuğun içinde bulunduğu daha geniş sosyal çevreyi de kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bununla birlikte, bu sürecin etkili biçimde yürütülebilmesi için eğitimcilerin uygun hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi ve erken tanılama ile erken müdahaleye yönelik yöntemler konusunda sistematik biçimde eğitilmeleri bir gereklilik oluşturmaktadır. Bu tür bir mesleki donanım, eğitimcilerin sorumluluğunu üstlendikleri çocuklara daha nitelikli ve etkili destek sunmalarına olanak tanımaktadır (Karampatzaki, 2012).

Okul öncesi dönemde görev yapan eğitimciler, öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarla ilk temas kuran ve bu çocuklarda öğrenme güçlüğüne işaret eden belirtileri erken dönemde fark edebilecek konumda bulunan meslek grubunu oluşturmaktadır. Ancak bu farkındalığın ve erken tanılamaya yönelik sürecin etkili biçimde yürütülebilmesi için, öğretmenlerin öğrenme güçlüklerine ilişkin yeterli düzeyde kuramsal bilgiye ve uygulamaya dönük mesleki becerilere sahip olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, G. (2017). *Öğrenme güçlüğü risk grubunda olan anasınıfı çocuklarının özelliklerinin aile ve öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Açıkgöz, G., & Özmen, E.R. (2024). Öğrenme Güçlüğü Risk Grubunda Olan Ana Sınıfı Çocuklarının Özelliklerinin Aile ve Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi, *International Journal of Education Technology & Scientific Researches*, 9(28).
- Angelopoulou-Sakantami, N. (2004). *Eidiki agogi: Anaptyksiakes diataraches kai chronies mionexies* [Özel eğitim: Gelişimsel bozukluklar ve kronik yetersizlikler]. Ekdoseis Panepistimio Makedonias.
- Ata, N., & Bolat, E. Y. (2023). Investigation of Risk Situations of Special Learning Disability in Preschool Period in Terms of Various Variables. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 52(3), 916-952.
- Atkinson, R. C., & Shiffrin, R. M. (1971). The control of short-term memory. *Scientific American*, 225(2), 82-91.
- Bakken, J. P., Obiakor, F. E., & Rotatori, A. F. (2013). *Learning disabilities: Identification, assessment, and instruction of students with LD*. Emerald.

- Barbas, G. (2007). *Scholeio kai mathisi: Mia apoklinousa schesi* [Okul ve öğrenme: Aykırı bir ilişki]. Prometheus.
- Barkley, R. A. (1997). *ADHD and the nature of self-control*. Guilford Press.
- Berument, S. K., & Güven, A. G. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. alıcı dil kelime alt testi standardizasyon ve güvenilirlik geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(3), 192-201.
- Bilder, D. A., Pinborough-Zimmerman, J., Bakian, A. V., Miller, J. S., Dorius, J. T., Nangle, B., & McMahon, W. M. (2013). Prenatal and perinatal factors associated with intellectual disability. *American journal on intellectual and developmental disabilities*, 118(2), 156-176.
- Bishop, D. V. (2015). The interface between genetics and psychology: lessons from developmental dyslexia. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 282(1806), 20143139.
- Blatsiou, I. (2010). Pos na diakrinoume tin pithani ekdilosi mathisiakon dyskolion otan to paidi vris- ketai stin proxoliki ilikia [Çocuğun okul öncesi dönemde olası öğrenme güçlüğü belirtilerinin ayırt edilmesi]. *Prosegisi*, 13, 2-3.
- Bodrova, E., Germeroth, C., & Leong, D. J. (2013). Play and self-regulation: Lessons from Vygotsky. *American Journal of Play*, 6(1), 111-123.
- Bozatlı L, Aykutlu HC, Sivrikaya Giray A, Ataş T, Özkan Ç, Güneydaş Yıldırım B, Görker I. Children at Risk of Specific Learning Disorder: A Study on Prevalence and Risk Factors. *Children* (Basel). 2024 Jun 22;11(7):759. doi: 10.3390/children11070759. PMID: 39062209; PMCID: PMC11274916.
- Braaten, E. (Ed.). (2018). *The SAGE encyclopedia of intellectual and developmental disorders*. Sage Publications.
- Carlson, S. M., White, R. E., & Davis-Unger, A. (2014). Evidence for a relation between executive function and pretense representation in preschool children. *Cognitive Development*, 29, 56-66. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2013.09.001>
- Dağgöl, H. C. (2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).
- Dilnot, J., Hamilton, L., Maughan, B., & Snowling, M. J. (2017). Child and environmental risk factors predicting readiness for learning in children at high risk of dyslexia. *Development and psychopathology*, 29(1), 235-244.
- Elbro, C. (1996). Early linguistic abilities and reading development: A review and a hypothesis. *Reading and Writing*, 8(6), 453-485.
- Floratou, M. M. (1992). *Mathisiakes dyskolies kai ochi tebelia: Anagnosi-grafi-orthografia. Didaktika programmata gia antimetopisi sto scholeio kai sto spiti* [Öğrenme güçlükleri ve tembellik değil]. Odysseas.
- Foster, A., Titheradge, H., & Morton, J. (2015). Genetics of learning disability. *Paediatrics and Child Health*, 25(10), 450-457.
- Gashaj, V., Dapp, L. C., Trninic, D., & Roebers, C. M. (2021). The effect of video games, exergames and board games on executive functions in kindergarten and 2nd grade: An explorative longitudinal study. *Trends in Neuroscience and Education*, 25, 100162. <https://doi.org/10.1016/j.tine.2021.100162>
- Geary, D. C. (1993). Mathematical disabilities: Cognitive, neuropsychological, and genetic components. *Psychological Bulletin*, 114(2), 345-362.
- Gülhan, N. Ş., & Burak, Y. (2023). Okul öncesi dönem çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileri ile erken okuryazarlık ve yürütücü işlev becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 11(3), 707-729.
- Güven, S., & Topbaş, S. (2014). Erken Dil Gelişimi Testi-Üçüncü Versiyonu'nun (Test of Early Language Development-) Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Ön Çalışması. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 6(2).

- Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2022). *Idikes ekpaideftikes anagkes kai anapiries: Eisagogi stin eidiki agogi kai ekpaidefsi* [Özel eğitim gereksinimleri ve engellilik: Özel eğitime giriş] (S. Gkiaouri, A. Klimis, T. Mavropalias, A. Tsimpidaki, & E. Tragoulia, Eds.). Gutenberg.
- Hamilton, L. G., Hayiou-Thomas, M. E., Hulme, C., & Snowling, M. J. (2016). The home literacy environment as a predictor of the early literacy development of children at family-risk of dyslexia. *Scientific Studies of Reading*, 20(5), 401-419.
- Hart, S. A., Petrill, S. A., & Dush, C. M. K. (2010). Genetic influences on language, reading, and mathematics skills in a national sample: An analysis using the National Longitudinal Survey of Youth. *Language, speech, and hearing services in schools*, 41(1), 118-128.
- Haworth, C. M., Kovas, Y., Harlaar, N., Hayiou Thomas, M. E., Petrill, S. A., Dale, P. S., & Plomin, R. (2009). Generalist genes and learning disabilities: A multivariate genetic analysis of low performance in reading, mathematics, language and general cognitive ability in a sample of 8000 12 year old twins. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(10), 1318-1325.
- Heward, W. L. (2011). *Pedia me eidikes anagkes: Mia eisagogi stin eidiki ekpaidefsi* [Özel gereksinimli çocuklar: Özel eğitime giriş] (A. Davazoglou & K. Kokkinos, Eds.; H. Limperopoulou, Trans.). Topos.
- İzoğlu-Tok, A., & Doğan, Ö. (2024). Preliminary developmental challenges of children at risk for specific learning disabilities: Insights from parents and teachers—a qualitative study. *Current Psychology*, 43(31), 25551-25567.
- Kirk, S. A., & Gallagher, J. J. (1989). *Education of exceptional children* (6th ed.). Houghton Mifflin.
- Kocaman, G. M. (2020). Özgül öğrenme güçlüğü belirtileri olan çocuklardawechsler çocuklar için zekâ ölçeği-IV alt puanlarının incelenmesi.
- Kaimara, P., & Oikonomou, A. (2018). Sinekpaidefsi kai idrysi neon scholikon monadon eidikis agogis [Kaynaştırma eğitimi ve özel eğitim okul birimlerinin kurulması]. In *Ifiki, ekpaidefsi kai igesia* (pp. 84–98).
- Karampatzaki, Z. (2012). *Proimi anichnefsi kai proimi paremvasis gia anaptyxiakes dyskolies sta mathimatika stin proxoliki ilikia* [Okul öncesi dönemde matematikte gelişimsel güçlükler için erken tarama ve erken müdahale].
- Kotoulas, B., & Panteliadou, S. (2003). Epimoni tou elleimmatos tis fonologikis epignosis stin ekdilosi dyskolion sti xrisi tou graptou logou [Yazılı dil kullanımındaki güçlüklerde fonolojik farkındalık yetersizliğinin sürekliliği]. 9th Panhellenic Conference of Psychological Research, Rhodes, Greece.
- Krämer, S., Möller, J., & Zimmermann, F. (2021). Inclusive education of students with general learning difficulties: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 91(3), 432–478.
- Küçük, Y., & Görgü, E. (2024). ‘Benim de Sesim Var’ programının otizmlı çocukların dil gelişimi ve anne-babaların yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 28-51.
- Liu, L., Wang, J., Shao, S., Luo, X., Kong, R., Zhang, X., & Song, R. (2016). Descriptive epidemiology of prenatal and perinatal risk factors in a Chinese population with reading disorder. *Scientific reports*, 6(1), 36697.
- Malegiannaki, A. Ch., Messinis, Ch., & Paphanassopoulos, P. (2012). *Kliniki paidoneuropsychologia* [Klinik çocuk nöropsikolojisi]. Gotsis.
- Markovitis, M., & Tzouriadu, M. (1991). *Mathisiakes dyskolies: Theoria kai praxi* [Öğrenme güçlükleri: Kuram ve uygulama]. Prometheus.
- Mascheretti, S., Marino, C., Simone, D., Quadrelli, E., Riva, V., Cellino, M. R., ... & Battaglia, M. (2015). Putative risk factors in developmental dyslexia: A case-control study of Italian children. *Journal of learning disabilities*, 48(2), 120-129.
- Miciak, J., & Fletcher, J. M. (2020). The critical role of instructional response for identifying dyslexia and other learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 53(5), 343–353. <https://doi.org/10.1177/0022219420906801>

- Morgan PL, Farkas G, Hillemeier MM, Maczuga S. Risk factors for learning-related behavior problems at 24 months of age: population-based estimates. *J Abnorm Child Psychol.* 2009 Apr;37(3):401-13. doi: 10.1007/s10802-008-9279-8. PMID: 19057886; PMCID: PMC3085132.
- Moutsou, E., & Georgaka, E. (2014). Ekseliseis kai sygkrouseis anaforika me tin taksinomisi ton psychikon diatarachon sto DSM-5: Mia anaskopisi tou epistimonikou dialogou kai kritikis [DSM-5'te ruhsal bozuklukların sınıflandırılmasına ilişkin gelişmeler ve tartışmalar]. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(2), 130–148.
- Musthofa, T., & Fauziah, R. (2021). Arabic phonological interventions with mimicry-memorization learning method: A review on evidence-based treatment. *Jurnal Pendidikan: Teori, Penelitian, dan Pengembangan*, 6(1), 96–102.
- Naeem, F. M., & Khan, M. K. (2024). Enhancing phonological awareness in early literacy through digital tools: A qualitative literature review on effectiveness and engagement. *Pakistan Languages and Humanities Review*, 8(3), 439–450. [https://doi.org/10.47205/plhr.2024\(8-III\)40](https://doi.org/10.47205/plhr.2024(8-III)40)
- Oliver, B. R., & Plomin, R. (2007). Twins' Early Development Study (TEDS): A multivariate, longitudinal genetic investigation of language, cognition and behavior problems from childhood through adolescence. *Twin Research and Human Genetics*, 10(1), 96-105.
- Özdemir, D. (2022). *Özel öğrenme güçlüğü tanısına sahip kaynaştırma öğrencilerinin sınıftaki sosyal uyumlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Biruni Üniversitesi.
- Öncü, A. B., & Aktaş, D. (2024). Riskli gebeliği olan ve olmayan kadınlarda prenatal bağlanma ve prenatal distresin değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Health Research*, 5(2), 181-188. <https://doi.org/10.61534/anatoljhr.1503721>
- Özkan, S. (2023). *Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 60-72 aylık çocuklarda erken müdahale programının etkisinin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Panteliadou, S., & Botsas, G. (2004). Characteristics of students with learning disabilities. In *Learning difficulties in secondary education* (pp. 31–52).
- Panteliadou, S. (2012). *Mathisiakes dyskolies kai ekpaideftiki praxi (ti kai giati)* [Öğrenme güçlükleri ve eğitim uygulaması (nedir ve neden)]. Pedio.
- Panteliadou, S. (2015). *I alfavita pou berdevei: Konda sta paidia me mathisiakes dyskolies* [Karıştırılan alfabe: Öğrenme güçlüğü olan çocuklara yaklaşım]. Pedio.
- Peng P, Namkung JM, Fuchs D, Fuchs LS, Patton S, Yen L, Compton DL, Zhang W, Miller A, Hamlett C. A longitudinal study on predictors of early calculation development among young children at risk for learning difficulties. *J Exp Child Psychol.* 2016 Dec;152:221-241. doi: 10.1016/j.jecp.2016.07.017. Epub 2016 Aug 28. PMID: 27572520; PMCID: PMC5052117.
- Plomin, R., Haworth, C. M., & Davis, O. S. (2010). Genetics of learning abilities and disabilities: Recent developments from the UK and possible directions for research in China. *Behavior genetics*, 40(3), 297-305.
- Polychronopoulou, S. (2003). *Paidia kai efivoi me eidikes anagkes kai dynatotites: Synchrones taseis ekpaidefsis kai eidikis ypostirixis* (Vol. A) [Özel gereksinimleri ve yetenekleri olan çocuklar ve ergenler]. Idias.
- Porpodas, K. D. (2002). *I anagnosi* [Okuma]. Ekdosi idiotiki.
- Quiroga Bernardos, C., López Gómez, S., Iglesias Souto, P. M., Rivas Torres, R. M., & Taboada Ares, E. M. (2022). The detection of early reading performance and its relationship with biopsychosocial risk factors in the study of learning difficulties. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 12(8), 1205-1219.
- Sahin, B., Bozkurt, A., & Karabekiroglu, K. (2019). Perinatal and medical risk factors in children with attention deficit hyperactivity disorder, autism spectrum disorder or specific learning disorder: Comparison between diagnostic groups. *Istanbul Medical Journal*, 20(6).
- Salthouse, T. A. (1996). The processing-speed theory of adult age differences in cognition. *Psychological Review*, 103(3), 403–428.
- Sanfilippo, J., Ness, M., Petscher, Y., Rappaport, L., Zuckerman, B., & Gaab, N. (2020). Reintroducing dyslexia: Early identification and implications for pediatric practice. *Pediatrics*, 146(1), e20193046. <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3046>

- Sauce, B., & Matzel, L. D. (2018). The paradox of intelligence: Heritability and malleability coexist in hidden gene-environment interplay. *Psychological bulletin*, 144(1), 26.
- Secha, V., Vlachos, F., Tzivinikou, S., & Stathopoulou, X. (2020). Aksiolojisi tis mathematikis eparkeias ton mathiton me dyslexia se schesi me typika anaptyssomenous mathites [Disleksili öğrencilerin matematik yeterliliğinin değerlendirilmesi]. *Panellinio Syndrio Epistimon Ekpaidefsis*, 9, 709-719. <https://doi.org/10.12681/educ.3166>
- St Clair MC, Forrest CL, Yew SGK, Gibson JL. Early Risk Factors and Emotional Difficulties in Children at Risk of Developmental Language Disorder: A Population Cohort Study. *J Speech Lang Hear Res*. 2019 Aug 15;62(8):2750-2771. doi: 10.1044/2018_JSLHR-L-18-0061. Epub 2019 Jul 12. PMID: 31306586.
- Stasinou, D. (1999). *Mathisiakes dyskolies tou paidiou kai tou efivou: I empeiria tis Evropis* [Çocuk ve ergenin öğrenme güçlükleri: Avrupa deneyimi]. Gutenberg.
- Sulkes, S. B. (2018). Intellectual disability. In *Merck manual professional version*.
- Şentürk Gülhan, N. (2023). Okul öncesi dönem çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileri ile erken okuryazarlık ve yürütücü işlev becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Tantariou, S. (2011). *Dyskolies mathisis: Anaptyksiakes, ekpaideftikes kai klinikes proseggeiseis* [Öğrenme güçlükleri: Gelişimsel, eğitsel ve klinik yaklaşımlar]. Pedio.
- Theodoridou, D., Christodoulides, P., Zakopoulou, V., & Syrrou, M. (2021). Developmental dyslexia: Environment matters. *Brain sciences*, 11(6), 782.
- Thomas, M. S., Kovas, Y., Meaburn, E. L., & Tolmie, A. (2015). What can the study of genetics offer to educators?. *Mind, Brain, and Education*, 9(2), 72-80.
- Torppa, M., Vasalampi, K., Eklund, K., & Niemi, P. (2022). Long-term effects of the home literacy environment on reading development: Familial risk for dyslexia as a moderator. *Journal of experimental child psychology*, 215, 105314.
- Tsougi, F.-V., Katzoli, D.-E., & Giannelou, P. (2016). Mathisiakes dyskolies – dyslexia: Mia kritiki matia se theories kai methodologies schetika me tin psychopedagogiki antimetopisi tis dyslexias [Öğrenme güçlükleri – disleksi]. *Panellinio Syndrio Epistimon Ekpaidefsis*, 2015(2), 1468. <https://doi.org/10.12681/educ.374>
- Tzouridou, M. (1995). *Paidia me eidikes ekpaideftikes anagkes: Mia psycho-paidagogiki proseggisi* [Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar]. Prometheus.
- Tzouridou, M., & Barba, G. (2009). Mathisiakes dyskolies: Gnostikes proseggeiseis [Öğrenme güçlükleri: Bilişsel yaklaşımlar]. In *Mathisiakes dyskolies* (pp. 40-41). Panepistimio Lefkosias.
- Tzouridou, M. (2011). *Mathisiakes dyskolies: Themata ermineias kai antimetopisis* [Öğrenme güçlükleri: Yorumlama ve müdahale konuları]. Prometheus.
- van Bergen, E., van der Leij, A., & de Jong, P. F. (2014). The intergenerational multiple deficit model and the case of dyslexia. *Frontiers in human neuroscience*, 8, 346.
- Vasileiou, E., & Charitaki, G. (2016). Dierevnisi ton apopseon ton ekpaideftikon tis genikis taksis gia tin entaksi mathiton me eidikes mathisiakes anagkes [Genel sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme gereksinimi olan öğrencilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri]. *Panellinio Syndrio Epistimon Ekpaidefsis*, 2015(1), 236.
- Wen, W., Zhang, X., Wu, K., Guan, L., Huang, A., Liang, Z., ... & Huang, Y. (2024). Association between parenting styles and dyslexia in primary school students: the mediating role of home literacy environment. *Frontiers in Psychology*, 15, 1382519.
- Westwood, P. S. (2004). *Learning and learning difficulties: A handbook for teachers*. Australian Council for Educational Research Press.
- Yin, F., Zhang, J., Zhong, L., Li, D., Xiao, X., & Zuo, P. (2024). Relationship between parenting style and emotional behavior problems in children with developmental dyslexia. *Chinese Journal of School Health*, 45(8), 1207-1210. <https://doi.org/10.16835/j.cnki.1000-9817.2024208>
- Zhang, J. (2007). *Perinatal brain injury, visual motor integration, and poor school performance among low birthweight survivors in central New Jersey*. University of Pennsylvania.

Bölüm 25

ERKEN ÇOCUKLUKTA DEHB OLAN ÇOCUKLAR

Büşra KOÇ ÇINAR¹
Cihan SERT²

Erken Çocukluk Döneminin Önemi

Erken çocukluk dönemi, insan gelişiminin en hızlı ve en kritik evrelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yaşamın ilk yıllarında nörobiyolojik, bilişsel, dilsel, sosyal ve duygusal alanlarda gerçekleşen hızlı değişimler, bireyin sonraki gelişim basamakları için temel oluşturmaktadır. Bu dönem, beyin plastisitesinin en yüksek olduğu zaman dilimi olup çevresel uyarıcıların, çocuğa verilen bakımın ve erken öğrenme deneyimlerinin nörogelişim üzerinde belirleyici etkiler yarattığı bilinmektedir (Center on the Developing Child, 2016; Shonkoff ve Phillips, 2000; Tierney ve Nelson, 2009). Sinaptik bağlantıların yoğun biçimde olduğu bu süreçte, hem olumlu hem de olumsuz deneyimler kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Fox vd., 2010). Dolayısıyla erken çocukluk, gelişimsel risklerin erken fark edilmesi ve koruyucu müdahalelerin planlanması açısından kritik bir fırsat penceresi sunmaktadır.

Gelişim kuramları da erken çocukluk döneminin temel yapılandırıcı rolünü vurgulamaktadır. Örneğin, bağlanma kuramı çerçevesinde erken bakım veren-çocuk etkileşiminin güvenli bağlanma örüntülerinin oluşumunda merkezi bir rol oynadığı belirtilmektedir (Bowlby, 1982). Güvenli bağlanma, çocuğun ileriki dönemlerde sosyal ilişkiler kurma, duygu düzenleme ve stresle başa çıkma kapasitesi üzerinde belirleyici olmaktadır (Sroufe, 2005). Benzer biçimde, erken dönemde yürütücü işlevlerin temelleri atılmakta; dikkat, ketleme ve bilişsel esneklik gibi üst düzey bilişsel süreçler hızla gelişmektedir (Diamond, 2013). Bu beceriler akademik başarı, davranış düzenleme ve sosyal uyum açısından uzun vadeli sonuçlar doğurmaktadır (Blair & Raver, 2015). Erken çocukluk döneminde çevresel koşulların niteliği gelişimsel eşitsizliklerin oluşmasında da önemli rol

¹ MEB Okulöncesi Eğitim Öğretmeni, busrakoc9009@gmail.com, ORCID iD: 0009-0006-7817-6366

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Zihin Engelliler Eğitimi AD, cihan.sert@gazi.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-5602-1156

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR).
- Arnsten, A. F. T., & Rubia, K. (2012). Neurobiological circuits regulating attention, cognitive control, motivation, and emotion. *Biological Psychiatry*, *69*(12), e89–e99.
- Baddeley, A. (2003). Working memory: Looking back and looking forward. *Nature Reviews Neuroscience*, *4*, 829–839.
- Barack, D. L., Ludwig, V. U., Parodi, F., Ahmed, N., Brannon, E. M., Ramakrishnan, A. ve ark. (2024). Supplementary Material from “Attention Deficits Linked with Proclivity to Explore While Foraging”. The Royal Society. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.c.7049958.v1>.
- Barkley, R. A. (2015). *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment* (4th ed.). Guilford Press.
- Barkley, R. A. (2015). *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment* (4th ed.). Guilford Press.
- Blair, C., & Raver, C. C. (2015). School readiness and self-regulation. *Annual Review of Psychology*, *66*, 711–731. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015221>
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). Basic Books.
- Bussing, R., Zima, B. T., Gary, F., & Garvan, C. W. (2012). Stress and ADHD in families. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, *20*(1), 1–12. <https://doi.org/10.1177/1063426611423724>
- Castellanos, F. X., & Proal, E. (2012). Large-scale brain systems in ADHD. *Trends in Cognitive Sciences*, *16*(1), 17–26.
- Center on the Developing Child. (2016). *From best practices to breakthrough impacts: A science-based approach to building a more promising future for young children and families*. Harvard University.
- Chronis-Tuscano, A., Clarke, T. L., O'Brien, K. A., Raggi, V. L., Diaz, Y., & Daley, D. (2013). Parent training for ADHD. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *16*(3), 1–19. <https://doi.org/10.1007/s10567-013-0141-0>
- Chronis-Tuscano, A., O'Brien, K. A., Johnston, C., Jones, H. A., Clarke, T. L., & Raggi, V. L. (2013). Early interventions for preschool-aged children at risk for ADHD. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *16*(4), 1–17. <https://doi.org/10.1007/s10567-013-0144-1>
- Cortese, S., Adamo, N., Del Giovane, C., et al. (2021). Comparative efficacy and tolerability of medications for ADHD. *The Lancet Psychiatry*, *8*(2), 130–140.
- Cortese, S., Adamo, N., Del Giovane, C., Mohr-Jensen, C., Hayes, A. J., Carucci, S., ... Faraone, S. V. (2021). Comparative efficacy and tolerability of medications for attention-deficit hyperactivity disorder in children, adolescents, and adults: A systematic review and network meta-analysis. *The Lancet Psychiatry*, *8*(9), 740–759. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00160-3](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00160-3)
- Del Campo, N., Chamberlain, S. R., Sahakian, B. J., & Robbins, T. W. (2011). The roles of dopamine and noradrenaline in ADHD. *Biological Psychiatry*, *69*(12), e145–e157.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, *64*, 135–168. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750>
- Diamond, A., & Ling, D. S. (2016). *Developmental neuroplasticity and early intervention*. Annual Review of Psychology, *67*, 115–140. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015238>
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). *ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies* (3rd ed.). Guilford Press.
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). *ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies* (3rd ed.). Guilford Press.
- Fabiano, G. A., Pelham, W. E., Coles, E. K., Gnagy, E. M., Chronis-Tuscano, A., & O'Connor, B. C. (2009). A meta-analysis of behavioral treatments for ADHD. *Clinical Psychology Review*, *29*(2), 129–140. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2008.11.001>
- Faraone, S. V., & Larsson, H. (2019). Genetics of ADHD. *Molecular Psychiatry*, *24*, 562–575.

- Faraone, S. V., Asherson, P., Banaschewski, T., et al. (2015). Attention-deficit/hyperactivity disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 1, 15020.
- Faraone, S. V., Larsson, H., & others. (2021). Genetics of attention deficit hyperactivity disorder. *Molecular Psychiatry*.
- Greenhill, L. L., Pliszka, S., Dulcan, M. K., Bernet, W., Arnold, V., Beitchman, J., ... & Kaufman, J. (2006). Practice parameter for the use of stimulant medications in the treatment of children, adolescents, and adults. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45(2), 156–175. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000185068.44062.70>
- Hoza, B. (2007). Peer functioning in children with ADHD. *Journal of Pediatric Psychology*, 32(6), 655–663. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsl054>
- Lahey, B. B., Pelham, W. E., Loney, J., Lee, S. S., & Willcutt, E. (2016). Instability of the DSM-IV subtypes of ADHD from preschool through elementary school. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(1), 59–70. <https://doi.org/10.1007/s10802-015-0017-x>
- Leitner, Y. (2014). The co-occurrence of autism and attention deficit hyperactivity disorder in children—What do we know? *Frontiers in Human Neuroscience*, 8, 268. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00268>
- McEwen, B. S. (2012). The ever-changing brain. *Neuropsychopharmacology*, 37, 177–196.
- Nigg, J. T. (2017). Annual research review: On the relations among self-regulation, self-control, executive functioning, effortful control, cognitive control, impulsivity, risk-taking, and ADHD. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(4), 361–383. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12681>
- Nigg, J. T., Nikolas, M., Knottnerus, G. M., et al. (2010). Low blood lead levels and ADHD. *Biological Psychiatry*, 68(3), 284–291.
- Özbay, A., & Kayhan, Z. (2024). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun (dehb) nedenleri ve tedavi yöntemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 394–406.
- Polanczyk, G. V., Willcutt, E. G., Salum, G. A., et al. (2015). ADHD prevalence estimates. *International Journal of Epidemiology*, 43(2), 434–442.
- Posner, M. I., & Petersen, S. E. (1990). The attention system of the human brain. *Annual Review of Neuroscience*, 13, 25–42.
- Raggi, V. L., & Chronis, A. (2006). Interventions to improve social skills in ADHD. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 9(2), 85–111. <https://doi.org/10.1007/s10567-006-0004-5>
- Raggi, V. L., & Chronis, A. M. (2006). Interventions to address the academic impairment of children and adolescents with ADHD. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 9(2), 85–111. <https://doi.org/10.1007/s10567-006-0006-0>
- Shaw, P., Eckstrand, K., Sharp, W., et al. (2007). Delay in cortical maturation in ADHD. *PNAS*, 104(49), 19649–19654.
- Shaw, P., Stringaris, A., Nigg, J., & Leibenluft, E. (2014). Emotion dysregulation in attention deficit hyperactivity disorder. *American Journal of Psychiatry*, 171(3), 276–293. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2013.13070966>
- Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods*. National Academy Press.
- Shonkoff, J. P., Garner, A. S., & The Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129(1), e232–e246. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2663>
- Sonuga-Barke, E. J., Brandeis, D., Cortese, S., Daley, D., Ferrin, M., Holtmann, M., ... & Sergeant, J. (2013). Nonpharmacological interventions for ADHD: Systematic review and meta-analyses of randomized controlled trials of dietary and psychological treatments. *American Journal of Psychiatry*, 170(3), 275–289. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2012.12070991>
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349–367.
- Thapar, A., Cooper, M., Eyre, O., & Langley, K. (2013). ADHD: What have we learned? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 3–16.

- Tierney, A. L., & Nelson, C. A. (2009). Brain development and the role of experience. *Zero to Three*, 30(2), 9–13.
- Willcutt, E. G., Doyle, A. E., Nigg, J. T., et al. (2015). Validity of the executive function theory of ADHD. *Biological Psychiatry*.
- Willcutt, E. G., Doyle, A. E., Nigg, J. T., Faraone, S. V., & Pennington, B. F. (2012). Validity of the executive function theory of attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analytic review. *Biological Psychiatry*, 57(11), 1336–1346. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2005.02.006>
- Willcutt, E. G., Doyle, A. E., Nigg, J. T., Faraone, S. V., & Pennington, B. F. (2012). Validity of the executive function theory of attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analytic review. *Biological Psychiatry*, 57(11), 1336–1346. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2005.02.006>
- Yoshikawa, H., Weiland, C., Brooks-Gunn, J., Burchinal, M., Espinosa, L., Gormley, W., ... Zaslow, M. (2013). Investing in our future: The evidence base on preschool education. *Society for Research in Child Development*.